

Bécsi élményeim.

Írta

Frankenburg Adolf

Második kötet.

Sopron,
nyomatott Reichard & Litfassnál.

1880

Magyarország 1848-ban újjá született.

Forradalmunk az volt a szó legszebb, legnemesebb értelmében.

A nemzetnek megnyíltak szemei. Megemberelte magát.

Bátor férfiak álltak a mozgalom élén, mérész eszmékkal lelkükben.

Újjá akarták teremteni az országot, visszaadni a népnek a létezés jogát.

A rombolás munkáját nagy részben befejezték; az alkotás másoknak volt föntartva.

A sors egy kockára tette föl egy nemzet léteit. A kocka vakra fordult; a nép majdnem húsz évig bolyongott az abszolutizmus sivatagában. Aztán — úgy mondják — megifjodott testben lélekben, kezdette munkálni jövője földjét, megvetette új létezése alapját, kereste az irányt, melyen haladva boldogulhat . . .

És mit talált?

Teljes épségben a rombadőlteknek hitt történelmi jog bástyáit, régi fényben az arisztokratikus szellemet, s ennek Talleyrand óta „le-

gitimitás“-nak nevezett reakzionárius társát: a történelmi jog repedezett falainak végső támaszát.

— — Számtalan szomorú tapasztaláson épült régi igazság, hogy minél gyávább az ember a veszedelemben, annál főnjéjjázóbb, ha abból szerencsésen kimenekült. Ha ma kétségbeesik a balsors közeledtével, holnap, ha a veszély feje fölött elhúzódot, tigrissé vadul letiprott ember-társa ellenében!

A kommentárral, úgy hiszem, eddig is bőven szolgáltam. Akad még toldaléka is. —

*

**

Az 1849-dik évnek nyarán többen kedves hazánkfiái közül a pesti levegőt drága egészségükre nézve nem igen kedvezőnek tartván, fölmentek Bécsbe, s az akkori igazságügyi miniszternél, Schmerling úrnál jelentkezvén, fölajánlották szolgálataikat a német kormánynak.

Ezek az urak voltak: Gosztonyi Miklós, váltófeltörvényszéki elnök, üres óráiban labdac- és almamustkészítő a gyomorgörcs ellen; a már hetven évet túlhaladt Vághy Ferencz szepetevir, Sopron városának egykori polgármestere és követe; s a reakzionárius „Fester Zeitung“ főszerkesztője, az időben a váltófőtörvényszék egyik bírása, Járy György (előbb Tretter), a hírhedt magyarellenes „Xenien“ írója, a ki megtette azt a — witzcet, hogy a Kossuúth „Pesti hírlapjában e pámfletről megjelent kemény kritikámat a második kiadásnál mottóul használta.

Schmerling úr a főndicsért urak munkálkodását azonnal igénybe vette. Kinevezett ugyanis egy bizottságot, melynek elnöke Gosztonyi, tagjai a nevezettek lettek, irányadó vezetője pedig a minisztérium részéről az ifjú Sommaruga báró volt.

Ezek az urak a magyarországi „ideiglenesen“ teendőkre nézve tanácsadói voltak nemcsak a miniszternek, hanem — a világosi katasztrófa után — a teljhatalmú császári királyi biztossá nevezett báró Gehringernak is, a kinek oldala mellett Priviczner, a legútóbbi pozsonyi országgyűlésen Fiume követje, és Cserghő, volt kancelláriai udvari titkár, állottak. Az említett bizottsághoz járult még a pesti egyetem jogtanára Frank Márton is, a kit a magyar jognak megszüntése, s ennek folytán tanszékének elvesztése annyira mélabússá tett, hogy párheti Bécsben tartózkodása után valóságosan megőrülvén, a „Wandl“-iéle szálloda udvarára leugrott, s azonnal szörnyet halt.

Ez a bizottság, s jelesen ennek lelke, Járy, a kinek kodifikáczióális ügyességét kiválólag igénybe vették, dolgozta ki ama rövidke „Procesz-Ordnung“-ot, melyet sárga táblája miatt az országban csak „sárgakönyv“-nek neveztek, de a mely egyszerű, rövid, olcsó és gyors — tehát a főnforgó viszonyok közt alkalmas igazságkiszolgáltatási normát tartalmazott. — „Provizorisch“ volt ugyan, mert a német világban akkor mindent, még a pofonütéseket is provizorisch osztogották; de a szóbeli perekre nézve a

törvényszerű magyar váltóeljárást, az írásbeliekre a szinte magyar csődeljárást — a libellatórius perbeszédváltást — hozván be: elég jó sikerrel lett alkalmazva, s többet is ért a maga egyszerűségében igen sok későbbi czifra és drága, de rász perrendtartásoknál. Ezzel az igazságnak tartozom, melylyel a német urak ellenünkben mindig adósak maradnak. —

Fölebbviteli fórumul öt főtvényszék lett föllállítva Pesten, Kassán, Pozsonyban, Nagy-Váradon, Sopronban; a hatodikat a Bácska- és temesi bánágból alakított Szerb-wojwodina számára Temesvárott állították fel. Legfőbb fórumul a bécsi legfőbb tvényszék úgynevezett magyar osztályát ordonánczozták. Azért mondom „úgynevezettének, mert csak a czíme volt magyar, valósággal azonban a legtarkább nációk üvegházi telepítvénye volt, beültetve az öszszes birodalom bürokratikus bújtványaival.

A nevezett bizottság tagjául néhány hó múlva Zsoldos Ignác, a váltófelttvényszék alelnöke, Niczky János szemtemvir, Steinbach Ferencz, közalapítványi igazgató, azelőtt Pest városa hirhedt bírása, s Hengelmüller Mihály, pesti ügyvéd is fölhivattak. Ez utóbbit a később előfordult ügyvédi rendezésnél utilizálták; Zsoldos pedig az osztrák polgári tvénykönyv s több apróbb szabályrendelet fordításával, valamint a „Reichsg-esetzblatt“ magyar fordításának revíziójával lett megbízva.

Ezalatt ő fölsége, Schmerling ajánlatára, Szerencsy István, volt személynököt, a

legfőbb ítélőszéki magyar osztály önálló elnökéül nevezte ki.

„So lange die, durch die Reichs Verfassung in Aussicht gestellte gemeinschaftliche Gesetzgebung nicht erzielt ist (azaz, hogy a majdan tartandó magyar országgyűlés hozza a maga törvényeit homogeneitásba a birodalom többi részeivel), wird die „ungarische Abtheilung des Obersten Gerichtshofes“ selbständig und blosz mit Richtern, die der ungarischen Gesetze kundig, ihr Amt handeln, und wird dem Präsidenten des Obersten Gerichtshofes nur formell unterordnet sein!“ Tgy szólt a miniszter fölhívása Szerencsyhez, mire ez a kinevezést elfogadta, s ily értelemben szólítá föl hivatal vállalásra azokat, a kiket erre alkalmasoknak és — k é s z e k n e k talált.

Hogy azok, a kik az ilyen önálló magyar bíróságra vállalkoztak, később német Hofrathok lettek, azt (igen csinnyán akarom magamat kifejezni) csakis az idő hatalmának, meg a bécsi levegő narkotikus befolyásának lehet vagy kell tulajdonítani. Drágán megfizették őket e dicsőséget (?). Hivataloskodásuk, mondjuk helyesebben szolgálatajuk folytonos küzdelem volt a kedves sógorokkal, a kik ritkán mulasztották el fölényüket magyar társaikkal a bástyaágyuk biztos árnyéka alatt éreztetni. Kárörvendve suhogtatá ez aranygallérú kaszta, itt is, az országban is, a kozák kegyelméből markába szorított kancsukát az elárvult nemzet fiai fölött, s, fájdalom, talált elég csatlóst is tulajdon véreink közt, a kik e dicső foglalatosságban vele

megosztottak, de ezeket nem a legfőbb törvényszék magyar birái, legalább nem ezek túlnyomó többsége közt kellett keresni! —

Február elején 1850-ben történt meg az első kinevezés „zur ungarischen Abtheilung des k. k. Obersten Gerichts- und Cassationshofes,“ s a volt szeptemvirek helyett deczemvireket szubsztituáltak. A kinevezettek voltak: Torkos Mihály, volt kancelláriai referendárius; gróf Cziráky János, volt királyi táblai báró; V á g h y F e r e n c z szeptemvir; Remekházy Károly, volt referendárius; Széli Imre és Noszlopy I g n á c z szeptemvirek; Zsoldos Ignác z, váltófeltörvényszéki alelnök; Markovics József, királyi táblai bíró, és Steinbach Ferenc z, közalapítványi ügyek igazgatója. — Ezek közül ma (1880-ban) már csak kettő él: gróf Cziráky János, a ki az októberi diploma után báró Vay kancellársága alatt országbíróvá, és Zsoldos Ignác z, ki a szeptemvirátus visszaállításakor hétszemélynökké, később a magyar királyi legfőbbtörvényszék tanácselnökévé lett kinevezve, s mint ilyen nyugalmazva él Veszprémben.

A hitet legelőször a Bécsben volt Vághy, Remekházy és Steinbach tették le — az őszi német ülésben. Remekházy kikérte azt a kedvezést, hogy „okulás végett“ benmaradhasson a „Plenärsitzung“-ban, a mit Taaffe nagykegyesen megengedett. Jó ez érdemes úrnak nevének tudni, a ki magyar ember létére alig várhatta, hogy a német kompániába bele olvadjon. Meg is kapta érte később a — báróságot!

A többiek Taaffe ismételt unszolásai daczára sem engedték magokat oly könnyen beskatulyázni, s kinyilatkoztaták a becsületeslelkű államtitkár, báró Stelzhammer előtt, miszerint ők Schmerling iratához, a különállási biztatások, s a legfelsőbb kineveztetés tenorjához tartják magokat, s az özszes „Oberster Gerichtshof“-ba beolvadni nem fognak. Készebbek inkább hazamenni.

Az államtitkár azzal nyugtatá meg őket: „das wäre ja eine Perfidie gegen die Herren!“ s a miniszter odautasítá Taaffet, hogy hagyja külön a magyar osztályt.

Időközben e külön osztályt nagy csapás érte. Szerencsy István, tekintély- és közbecsülésben állott elnöke váratlanul meghalt (február 8-dikán), s az osztály pásztor nélküli nyáj lett. Ennek szomorú következményei csak hamar mutatkoztak. A mitől eddig csak tartani lehetett, az valósággal be is következett.

Az osztály első ülését april elején a magyar kancellária épületében Torkos elnöklete alatt tartotta. Természetesen minden magyarul ment, s több tárgy lett ilyformán elintézve.

Másnap Torkos a következő „Präsidial-Eröffnung“-ot kapta Taaffetól: „Die hinter dem Rücken des Präsidenten des k. k. Obersten Gerichtshofes ohne sein Vorwissen gehaltene Sitzung der ungarischen Abtheilung des Obersten Gerichtshofes wird sammt ihren Beschlüsszen für null und nichtig erklärt. Taaffe.“ (Ezen u k á s z jellemzésére szükségesnek tartom megjegyezni,

hogy még Szerencsy életében Schmerling és Taaffe beleegyezésével elhatározott, hogy a magyar szenátus üléseit a volt magyar kancellária helyiségeiben tartsa, melyek e végre újólág felszereltettek, s az első ülést megelőzőtt napon Torkosnak átadatva lettek!)

És mi történt rá? Tán valamennyi magyar (német) „Hofrath“ hazament? Dehogyan ment!

Néhány napig duzzogtak, s aztán átmentek szépen a kancellária épületéből a legfőbb törvényszék rendes helyiségeibe, a hol — miután számukat Czák, Kabos és Konrád erdélyi, s Miksics, Ozegovich és Busán horvátországi tagokkal szaporították, kikhez később még Thin és Csetneky, Hegyessy, Hánrich (pánszláv), Kovács, Lukács, Fábri, kuka, Lipovniczky, Nagy Lajos, Stoffer, Járy, Zádor, Zalay, s több érdemes hazánkfiak járultak — minden héten összeültek, s megkezdték a referálást magyar nyelven. — Szerencsy helyével a volt másodkancellár, Szögyényi László lón megkínálva, a ki azonban e kitüntetését szépen megköszönvén, a két tanácselnöki állomás „minuendo licitáció“ folytán Zárka és Torkos urakra szállt. Jóra való ember volt mind a kettő; ha nem tolhatták, nem is ártottak ügyünknek, a mit minden esetre érdemül kellett nekik főlróni oly időben, midőn minden ellenkező igyekezet fényes jutalomra számíthatott. Meg is kapták előlegesen a szent-istvánrendet, melyet azonban, a míg éltek, mindig elfelejtettek gomblyukaikba tűzni.

Az ülésekben nem sokára megjelent Taaffe is azon kívánsággal, hogy a mi aprólékos, nem peres tárgy előkerül, a mihez tehát, mint szerényen megjegyző, ő is ért, azt a maga elnöklése alatt — németül adják elő. A magyar szenátus ezt gyöngéd új mutatásnak vette, s megkezdte (csupa deferenciából) nemcsak az aprócseprő ügyeknek, hanem a nagyobb és jelentékenyebb pereknek előadását is — német nyelven.

A legelső táblai pernek németül előadását — Zalay Alajos kezdte meg. Még Taaffe is csudálkozva kérdezte tőle, mikép' fogja ő a hihetőleg magyarul szólló okiratokat és tanúvallomásokat megérteni? Miután azonban a b u z g ó előadó úr azt felelte, hogy ő azokat is („propria diligentia“) lefordította, erre egyszerű „Bitte also fortzufahren“ következett ugyan, de következett egyszersmind az is, hogy a német referáda mindinkább szaporodott, annál inkább, mert akisegitőkül fölhívott „Aushilfsreferensek“ egytől egyig, kivétel nélkül, ugyancsak igyekeztek német előadásaik által az udvari Hofrathokká leendő kineveztetést megérdemelni.

Így történt meg aztán nem is lassankint, hanem hihetetlen rövid idő alatt a valóságos ö s z s z e o l v a s z t á s, s megejtették a már csak névre magyar szenátuson azt az impertinenciát is, hogy üléseibe bizonyos számú német Hofrathokat — nem votánsokul, hanem — instruktorokul küldtek, a kiknek a német kaptafára húzott magyar törvények helyes alkalmazása fölött örködni, előforduló esetekben a magyar urak előadásait

rektifikálni kellett. Igaz, hogy az utóbbiak közül többen erélyesen tiltakoztak e méltatlan bánásmód ellen, de — miután már rámentek a jégre, és segítették azt magok is megtörni — óvásuk számba sem vétetett, s kénytelenek voltak nemcsak németül referálni, hanem megtörni ezeket a hivatalos instrktorokat is, a kik nem ritkán mint nyelv-mesterek is fungáltak, s szívós buzgalommal iparkodtak apáik gumpendorfi dialektusát szép magyar nyelvünkbe ójtani! —

Ez a bécsi legfőbb törvényszék magyar szenátusának dióhéjba szorított hü története. A mi következett, az csak logikai egymásutániségnek tekinthető.

II.

A bécsi magyar szenátus bírái közt egyedül Noszlopy Antalt nem lehetett sem édes, sem keserű szóval rávenni, hogy németül referáljon. A legegyszerűbb fölfolyamodványt is magyarul adta elő, s akárhányszor unszolta őt. Taaffe a „pár excellence“ kultúrnyelv használatára, mindig csak azt felelte: „nix dájts!“ — Kijelenté ő — úgy mondá — midőn szó volt ki-neveztetéséről, ő felségének, hogy nem tud németül, s ő felsége ebben megnyugodott; a mi ellen pedig a fejedelemnek nincs kifogása, azt ő exczellenziája sem ellenezheti; vélekedett az öreg úr — nagyon helyesen.

A gróf elhallgatott, de háta mögé bújt az időközben Schmerling helyébe lépett igazságügyi

miniszternek, Krausz bárónak *), hogy utasítsa rendre a „renitens magyarómán“-t, kinek konok magaviseleté eddig hallatlan volt a német bürokrácia annálisaiban!

Az igazságügyi miniszter kissé nyersmodoru, de különben igazságos és jószívü ember volt, ámbár a magyarokat ő sem szerette, a mi egyéb-iránt ezen uraknak már krónikus nyavalyája volt. — Kíváncsian várta mindenki az audiencia eredményét, melyre a miniszter Noszlopyt meghíttá, s képzelní lehet, mily hoszszúra nyúltak az arczok, leghoszszabbra pedig Taaffe grófé, midőn megtudták, hogy Noszlopynak egyenes magaviseleté annyira megtetszett a miniszternek, hogy a „dorgatorium“ helyett — te-tu-barátságot ajánlott neki. — Ezentúl nem háborgatták őt többé, s hagyták mindvégig magyarul referálni — még Nádasdy minisztersége alatt is, midőn a magyar előadást szigorúan betiltották. S így maradt aztán Noszlopy kollegái közt — a fehér holló!

Szintoly kévéssé mint a német előadással, tudott megbarátkozni Noszlopy az úgynevezett instruktorokkal is. Egyszer valami Müller nevű tanácsos, a kit Taaffe a magyar szenátusba

* Öccse az akkori pénzügyi miniszternek Krausz Fiilöp bárónak, beszélík, hogy midőn kineveztetése a minisztertanácsban megtörtént, s ez alkalommal még egy miniszteri tárcza betöltése fordult elő, ő felsége mosolyogva kérdé: »Könnte man diesen Pesten nicht auch einem Krausz geben?«* — A bécsiek pedig azt a gonosz witzczet csinálták; „Das ganze Minisztérium isz a G r a n s z!“

berendelt, oly ferde véleményt adott, s akart érvényre juttatni egy tabuláris perben, hogy Noszlopy nem állhatta meg szavába vágni: „Írierr Hofrath, dasz versteh'n Sie nicht!“ Az öregúr ez alkalommal igen tisztán s érthetően beszélt németül, s a Hofrath úr, a ki meg nem foghalá, mikép vonhatja valaki kétségbe, hogy a német ne értsen mindenhez? igen zokon vette az aposztrofálást. Nem várta volna, úgymond, a magyarok ismert vendégszeretetétől ezt az udvariatlan bánásmódot. — „Et weas,“ replikázott rá Noszlopy szokott flegmájával, „dér Ungar ist gastfreundlich, aber nur beim weiszsen, und nicht beim grünen Tisch!“ (A zöld posztóval bevont tanácsasztalt érté.)

Más alkalommal meg magát az elnöklő grófot oly finomul megtréfálta, hogy ennek elment hosszú időre a kedve, a magyar urakkal kötekedni.

Előre kell bocsájtanom, hogy Taaffe a forradalom előtt „Oberster Justizprasident“, s szeretlen gögjéről ismeretes személyiség volt. Ő is úgy, mint Windischgratz, azt tartá, hogy az ember a bárónál kezdődik, de annak a megfejtésével mindketten adósak maradtak, váljon a többi emberek a bárótól le-, vagy föl felé számítandók-e? — Mikor a forradalom kiütött, a gróf urat egy szép reggel az aulára idézték, hogy adjon számot sáfárkodásáról. Elgondolhatni, hogy nem nagy lélekbátorsággal jelent meg a színhelyen, a hol nem oly „kavaliernaszig“ szokták az ügyeket elintézni, mint a „Juszticzpalaszi“-ban. Midőn aztán ő exczellenciáját

föltolták az emelvényre, s az ezer torokból fölhangzott „Hört! Hört!“ füleit érte, annyira megszeppent, hogy zavarodásában nem tudott egyebet (pro captanda benevolentia) előhozni, mint hogy sohasem szégyenbe magát jobban, mint most, hogy — gróffá született. — Dörgő vivátok követték e töredelmes nyilatkozatát, s szakaszták félbe további beszédjét. A gróf úr rehabilitálva lett a közvéleményben, s azóta senki sem háborító őt többé.

Történt azután az ostromállapot ámábilis korszakában, hogy a legfőbb törvényszék egyik magyar ülésén, Taaffe elnöklete alatt, gróf Széchenyi Pálnak a fiai számára fölállítandó hitbizottmányra vonatkozó ügye tárgyalásra került. A hitbizottmányi öszveg hat millió forintra rúgott; s a gróf gúnyosan jegyzé meg: mily kár volna azért a sok régi magyar családért, mely származási fáját még dédapjáig sem vezetheti, ha ily fényes biztosítások nélkül veszendőbe menne. Midőn aztán Nagy Lajos, az előadó, erre azt az észrevételt kockáztatta, miszerint csakugyan léteznek Magyar- és Erdélyországban elég régi családok; még olyanok is, a kik őseiket „a prima occupatione“ számítják, s hogy ezekhez tartoznak e legfőbb törvényszék igen érdemes tagjai, Kaboss és Noszlopy urak is: Taaffe félig fölemelkedett székéről s a nevezettekhez fordulván el nem titkolhatott iróniával mondó:

— Wirklich? da musz ich ja gratulieren!

— Ja, wirklich; vágott oda szárazon

Noszlopy: und ich habe mich noch nie geschamt, dasz ich ein Edelraann bin!

Tableau!

Azóta a gróf a régi magyar családoknak is békét hagyott.-----

Noszlopy, eltekintve azon gyöngéjétől, hogy a zsidókat nem igen szerette, s valahányszor az egyik vagy a másik elmarasztaltott, mindig azt szokta mondani: „nem árt a zsidónak, mert hét bőre van“; a legjobb szívű, feddhetlen becsületes-ségű magyar ember volt. — Mint fogalmazó oldala mellé lévén rendelve, majdnem mindennap megfordultam házánál, mely a patriárcliális csend-élet valóságos mintaképe volt. — Vasárnapként kirándultam vele Inzersdorfba régi jó barátja Nagy Pálhoz, a ki akkor már gyakran betegeskedett, s ideges volt a sok méltatlankodás miatt, melyet gróf Pálffy Ferencz halála után ennek fiától a zárgondnoksági számadások befejezésénél tapasztalnia kellett. E méltatlankodások annyira mentek, hogy Sopromegye egykori híres követe, s köztiszteletben állott hazafi, a zárszámadásoknál fölmerült néhány ezerforintnyi differenzia miatt — az adósok börtönébe került. Befolyásos barátjainak nagy nehezen sikerült a majdnem nyolczvanéves aggastyánt onnan kiszabadítani, hogy legalább békével halhasson meg otthon.

A fiatal Pálffynak e kíméletlen bánásmódja nem a legjobb benyomást tette a bécsi főúri körökben, a kaszinóban, és jockey-klubban, s ennek tulajdonítják, hogy a gróf nemsokára

utazni ment, s hosszabb ideig tartózkodott külföldön. — Mire visszajött a kellemetlen „affaire“ felejtve volt. Annyi bizonyos, hogy az a tiz, tizenötezer forint, melylyel Nagy Pál a grófnak adója maradt, ő méltóságának négyszázezer forintnyi évi jövedelmét nem igen csökkentette. —

Ez alkalommal sokat írhatnék, s pedig saját tapasztalásom után is, különös fogalmáról a háladatosságnak azon bizonyos körökben, hol embertársaik iránt csak addig szoktak nyájasak és leereszkedők (!) lenni, míg azokat utilizálhatják, s mitsem felejtenek el hamarább, mint a teljesített jó szolgálatot. Miután azonban e téma, példákkal illusztrálva, sok tért foglalna el, s különben is közönségesen ismert dolgokat tárgyalna, tehát igen kevés érdeket is gerjesztene, szívesen elállók e minden tekintetben hálátlan munkától. —

III.

Schmerling, a ki abban az időben, midőn a miniszterek majdnem minden hóban helyet cseréltek, az igazságügyi miniszterből a legfőbb törvényszék első tanácselnökévé lett, nem osztá, vagy legalább ügyesen tudta elrejteni az idegenkedést, melyet vérei a magyar elem iránt tápláltak. Szívesebben és gyakrabban társalgóit ő osztályunk tagjaival, a mi finomabb nevelése s műveltségénél fogva természetesnek tetszett, mint a birodalom többi részeiből idegyülekezett paragrafusvitézekkel; megmosolyogta velők Taaffe túlzásait, a míg azok nyílt bántalmakká nem fajultak, s nem egyszer vállalta el a közvetítő szere-

pet, ha a vizálgodás mindkét részről lobra kezdett gyűlni. — A tanácselnök úr már akkor tanúsítja azon példás türelmét, melyet később, midőn ismét miniszter lett, a történelmi nevezetességű három szóban: „Wir können warten!“ oly dicsőségesen megörökített.

Már húsz esztendeje, hogy ő és hívei még mindig várnak!

A gyakori özszeütközéseket a magyar és német urak közt (tisztelet, becsület, de igazság is!) mindig az utóbbiak, s pedig nem ritkán hajuknál fogva idézték elő. Midőn Libényi átkos merényletének híre a tanácsterembe hatott, hol a magyar szenátus éppen akkor ülésezett, Peller tanácsos, egy különben jóra való német ember oda-szólt egyik magyar kollégámhoz (úgy gondolom, Ráth Gyuri volt), a ki a jegyzőkönyvet vitte:

— Na, Ihr Herren Magyarén, ihr führt's euch schön auf; könnt's halt eure Rebellennatur nicht verläugnen!

Mit lehetett volna az elszörnyedés első momentumában, a fölháborodott kedélyek ellenében, e gyöngédtelen megtámadásra védelmünkül fölhozni? ki hallgatott volna reánk, s kit okozhatunk volna, hogy ezt nem tette?

A merénylet végzetes következményeit elhárító ugyan a gondviselés a fejedelem személyéről, de lázas izgatottságban tárták hetekig a fővárosi népséget, s gondoskodtak a rendőri közegek, hogy a felfokozott kedélyhangulat oly hamar le ne csillapuljon. — A még mindig teljes virágzásban levő ostromállapot megsúlyosbított; min-

den ház, melyben magyarok laktak, különös rendőri fölügyázat alatt állott; a vendéglőkben az idegeneket konskribálták, a Magyarországból érkezőket három napig letartóztatták; az egyideig megszűnt motozások újra s nagyobb szigorral folytak, s az akkori rendőrfőnök, starckenfelszi Weisz uram, ez alkalommal oly magyarfaló buzgalmat fejtett ki, hogy Kempen zsandártábornok úr méltán megelégedve lehetett „dienstgehor-samster“ csatlósával.

Nálam is bekopogtattak (csudáltam volna ha nem teszik; úgy megszokták, mint a profesz-szor a katalogus-olvasást), s az előszobában be-várva, míg vendégeim (Ruff ezredes, magyar-sziiletésü kedves nejével, s mostohája, Villecz tábornok özvegye, Puszvált államtanácsos neje s két leánya, Stoffer udvari tanácsos és neje) távoztak, fölkutattak és kiszimatoltak mindent, még az ágyak és szekrények alatt is turkáltak, de egypár jelentéktelen magyar levelen, s egy meg-kezdett novellácskán kívül, melyet, miután magya-réi nem tudtak, elvittek magukkal a — tolmács-hoz, mitsem találtak. Örölnöm kellett, hogy ma-gukkal nem vittek engemet is; tán megváltoztatták szándékukat a nagyobbbrészt nőmnek látogatására jött loyális érzelműeknek ismert vendégek láttára, vagy újabb instrukcióért mentek?! Elég' az hozzá, hogy bánatlanul maradtam; de azért mégis ki-jutott valami a fekete levesből — kóstolólul.

Kibetűzték ugyanis Simoncsicsnak a Eagrange ügyében hozzám intézett, szinte konfiskált leveléből, melyben az öregúr engem „tisztelt hazafi“nak

nevez, a mi az akkori időben veszedelmes titulatúra volt, miszerint oly egészen „tisztá“ ember mégsem vagyok, hogy tőlem jó módjával megszabadulni ne volna tanácsos; s néhány hétre rá a „Wiener Zeitung“ban nem kis meglepetésemre azt olvastam: hogy a nagyváradai főtörvényszékhez segédhivatali igazgatónak vagyok kinevezve. — Krausz, kinél az általam nem keresett alkalmazás ellen remonstráltam, megint csak azzal állt elő, hogy kompromittált egyén vagyok; s hogy jobb nekem otthon, mint itt, a hol társaimmal együtt csak a malkontentusok sorát szaporítom, s rontjuk a bécsi levegőt, s a többi. Sok lótás-futásomba került, s befolyásos ismerőseim közbejárásának sikerült csak, hogy e degradációhoz hasonló kinevezés visszahúzatott, s „bis auf Weiteres“ megmaradtam Bécsben — megnyugtatósára a jámbor váradiaknak, a kik a kinevezett tisztviselők magyar hangzású neveik közt az enyémet is olvasván fejcsóválva mondák: „tudtuk, hogy beszúrnak egy németet is!“

Itt történt Ferenczy barátommal, a ki mint a magyar legfőbbítelő törvényszék egyik igen érdemes bírója ez év elején halt meg Budapesten, hogy, midőn a megye egyik helységébe exekuczióra ment, a forspontos úgy megvetette neki az ülést a hátulso tengelyen, hogy majdnem lelkét rázta ki a döcögős úton, melyet csak tavál javítottak ki közkölségen, s jobbra-balra kellett kapaszkodnia, hogy a kerekek alá ne kerüljön. Mikor aztán már nem bírta tovább kiállani, rákoppintott barátom a kocsis vállára, kivel eddig

még egy szót sem váltott s keserves képpel kérdezé: „Ugyan, földi, nem lehetne-e ezen az ülésen valamit igazítani: átkozott masinája van.“ A kocsis megállítá lovait, viszszanéz, kalapjához nyúl, s meghökkenve kérdé: „Hát magyar az úr?“ „Persze, hogy az vagyok!“ volt a kedvetlen válasz. „No akkor csak szálljon le, kérem átosan, hisz’ ezt az ülést — németnek csináltam!“ — Ez az egyszerű történetke mutatja, hogy ha a német urak nem szerettek bennünk odafent, mi sem szerettük ám őket ide lent!

A kedélyek lassankint lecsillapultak, s fölébredt az eszme, hogy ő felségének szerencsés megmenekülése a gyilkos kezei alól valami monumentális emlék által volna megörökítendő.

Miksa főherczegnek terve a fogadási templom építésére nézve általános helyesléssel találkozott; a gyűjtések birodalomszerte azonnal megindítottak, s rövid idő alatt a több millióra számított költségnek nagyobb része fődözve volt. Az osztrák főváros alig huszonkét év leforgása alatt egy remek művel gazdagodott, s — Magyarországé a dicsőség, hogy annak létesítéséhez a legnagyobb kontingenssel járult. A legtöbbet adakozók magyarok voltak, legelől főpapjaink, a kik e tekintetben meszsze túlhaladták lajtántuli kollegáikat, kiknek jövedelme pedig bátran mérközhetik azokéval, sőt, mint az olműczi és prágai érseké, azt fölü is mülja. —

Engedjék meg, hogy szem elől nem tévesztve

a szükséges kegyeletet, megemlékezzem ez időből egy nem annyira mulatságos, mint barokk epizódról, mely, ha rá gondolok, még ma is jótekonny mozgásba hozza ágyékhártyámat, s jóízűen megnevettetett másokat is, a kiknek azt, mint akkori szem- és fültanú elbeszéltem.

Volt a bécsi ferencziek zárdájában, a hová egyideig Bémer bárót, a nagyváradi püspököt is internálták, egy magas, halványképű, szikár természetű barát, a ki drasztikus szónoklatai által némi kétes hírre jutott, s a belvárosi középosztályú nővilágnál különös kegyben állott. Rajongtak és bolondultak utánna, s mindegyik boldognak érezte magát, ha kámzsájának csúcsát megérinthető. Félnapokig is elálltak a sötét folyosón, lesvén az alkalmat, hogy vele szólhassanak, vagy kezét megcsókolhassák. A mily nyájasnak és irgalmasnak mutatkozott a gyóntató széken, oly kegyetlenül dühöngött, ha a szó széken állott. Épületes homíliáit közönségesen így kezdte: „Ja, meine geliebten, aber auch vöm Teufel geliebten, von Gott gehaszten Kinder in Christo!“ s folytatta ily módon egész óra hosszaiáig, a mikor aztán megtörtént, hogy többen juhái közül vallási kerességbe estek, s egypár valósággal meg is őrült, a mi egyébiránt szónoki hírének legkisebb ártalmára sem szolgált.

E jámbor férfiú tehát egy vasárnap a fogadási templom megpendített tervét választá témául. A szokásos bevezetés után (l. fölebb), melyet ma még azzal a fenyegetéssel is megtoldott, hogy a vétkek fertőjében úszó szeretett híveinek bűnös

teste okvetlenül az ördög konyhájában fog darabonkint megsütni (szóról szóra igaz), ha idején meg nem térnek, s vezeklésül a fogadási templom fölépítéséhez minél gazdagabb adakozásokkal nem járulnak, áttért azon körülményre, mely a főherceg „főséges agyá“-ban megteremtő a gondolatot, mikép lehetne a birodalom özszes népeinek háláját főséges uralkodójuk megmentése fölött legméltóbban megörökíteni? s a vajúdas ezen perceit ily drasztikus módon illusztrálta:

— Igenis, keresztény hallgatóim! sokáig, igen sokáig foglalatostkodtatá ő fenségét e nehéz probléma megoldása. Végre kifáradván a szokatlan munkától, csöndesen elaludt. S íme, álmában megnyílnak a menyország kapui, s az úristen az angyalok fényes kíséretében leszáll a földre, kezében tartván a fogadási templom aranyozott rá-mába foglalt tervrajzát, melyet az alvó főherceg felé közeledvén e megszólítással nyújtott át neki: „Kaiserliche Hoheit!“

A többit már nem hallottam; megszöktem, hogy hangos hahotára ne fakadjak. Odakünn még egyszer megfordultam; megakartam győződni, hogy csakugyan a ferencziek templomában, s nem a — Karlszínházban voltam! —

A „Hof“-on ugyanezen időben dr. Veit prédikált, egy áttért zsidó. Midőn fölvetette magát a bécsi liguriánusok zárdájába, odaajándékozta nekik egész vagyonát, mire ezek őt főnöküké választották. — A negyvennyolczas évek előtt a legkedveltebb hitszónok, s a legkeresettebb gyóntatóatya volt. — A legelőkelőbb hől-

gyek, még az anyacsászárné is, fölkeresték őt szerény czellájában, s egyik ismerősöm ott találta egyszer lábainál S. herczegnőt könybelábadt szemekkel, s csókokkal borítván el a páter kezeit.

A liguriánusok elűzetése után darab ideig visszavonultan élt öcscsénél, a bécsi állatgyógyintézet tanáránál, a ki több kitűnő munkát írt az állatgyógyászatról, később, mint homoeopátikus orvos igen jó nevet szerzett magának, s a mint tudom, még ma is él, s kilenczven évei daczára friss egészségnek örvend; de a gyógyítással fölhagyott. — Midőn az exliguriánus prior újra a szószékre lépett, megleégedve tapasztalta, hogy híveinek száma nem csökkent, s inkább hallgatták őt, mint kollegáját, a fanatikus barátot, páter KLLinkowströmt, a ki őt ugyanabban templomban minden második vásár- vagy ünnepnapon fölváltotta.

Utóbb a híres hitszónoknak inkább mély filozófiai mint vallásos szellemű beszédei mérvadó körökben a főúri gyomrokra nézve emészthetlenné tartatván, ugyanaz Prágába internáltatott, hol, bár később szeme világát elveszté, folytonosan szellemi munkálatokkal foglalkozott, s két év előtt igen magas korban meghalt.— Rajta is megbozsulta magát Ferencz császár szelleme, mely az ötvenes években újra fölkelni látszott sírjából, jóakarólag figyelmeztetvén azokat, a kik nyugodtan akartak meghalni, hogy: „In capite sit nil, Austriaque capitum caput!“

IV.

„Ha az utazó egy szép, egy derült külsejű lak, egy kies vidék mellett megy el, s tekintete

egy pillanatig rajta megnyugszik, kevés, tán egy sem kérdezi magában, váljon e laknak hány halottja volt már, bukott-e fedezete alatt a búbanat, sírt-e eresze alatt a csüggedés, s a nyomor nem lépte-e át küszöbét, s a lak ablakán, melyre most a borág vagy a hajnalka fut fel, melynek függönye mögül egy vidám arcz tekint reánk, nem lopta-e be tekintetét az irigység, nem kuszott-e be a káröröm, s váljon a vidék smaragdszönyegét nem szaggatá-e föl többször az ár, s virágaira nem tört-e le a dúló fergcteg? így vagyunk sok emberrel, így vagyunk barátainkkal is! Mert sok ember, mert barátunk derült képpel közeledik felénk, mert vonásain a mosolyt szoktuk meg, nem kérjük magunkban: váljon volt-e, van-e a kebelnek halottja, lakott-e szívében a búbanat, ült-e e szemekben a könny, nem fogta-e el lelkét sokszor a tünődés, tán a csüggedés, s barátunk, kinek örömeink egyrészt köszönjük, kevés örömet, napjainak késő nyugalmát nem vásárolta-e meg hosszu küzdelmen a sorssal és az emberekkel?“

E szép sorokat írta Ervin (Pompéry) barátom 1851-ben bevezetésül a „Hölgyfutár“ azon évi január 8-dikán megjelent arczképehez, s levonván a költői zománczot hiven jellemző azokban a lelki állapotot, melyet mosolylyal ajkimon eltitkolni igyekeztem, nem akarván az emberekkel sejtetni, hogy homlokom derültsége egy gondos életnek csak rövid, boldog pillanata volt!

Jól tudta ő, mert hányszor mondtam el neki, a mindig türelmes hallgatónak, midőn bejártuk a

szép természetet, mely fölnyitja s közlékenyebbé teszi a szíveket, hogy mennyi jutott ki életemnek a fájdalomból, a bánatból? Gazdag osztályrész jutott ki neki is mindkettőből, s azért méltányolta a barát panaszait s viseltetett őszinte részvétellel mostoha sorsa iránt. Ő is, úgy mint én, küzdelemmel élte le ifjúsága legszebb napjait, neki is, úgy mint nekem, tömérdek gátat vetett az elfogultság s türelmetlenség útjába, s azért értettük meg egymást mindjárt első találkozásunkkor; a rokonkeblek összeölekeztek, s ha nem volt napéjjeles munkáknak egyéb pályabére, mint a további nélkülözés, ha lelkünk merészebb röptének hiányzott az elismerés, törekvéseinknek a buzdítás: megkönnyült szívünk, ha kipanaszolhattuk magunkat; legtöbb vigaszt és biztatást pedig abban találtunk, hogy lelkünk elég rugékonysággal bír, s azért a sorsnak még sok kemény csapását fogjuk elviselhetni, míg — özszerogyunk!

Ha együtt voltunk, felejtettem, hogy otthon az unalom boglyasfejű istenaszszonya ütötte föl tanyáját. Oly rossz kedvvel jöttem sokszor barátomhoz, mint a gyermek, kit tanítója a legszebb tavaszi napon oskolában tart, hogy fogjon legyeket, s mulasson a pókokkal. Oh, de hogy' is lett volna jó kedvem, midőn házi életem, Ninám halála után, oly szomorú volt, mint ha a legsivárabb pusztában élnék, s később, midőn újra megházasodtam, még szomorúbb lett; úgy, hogy mindenütt otthon voltam, csak otthon nem!

Lapokat tudnék e hét egész évig tartott gyászidőről írni; de minek a félig behegedt se-

bet föltépni, mely csak arra mutat, hogy a test még mindig beteg! Azonkívül 'meg az által, hogy ez alkalommal kénytelen volnék személyemet, szokásom ellenére, jobban az előtérbe tolni, ki nem kerülhetném a szerénységtelenség vádját, s ez ellen házi viszonyaimnak másokra nézve érdektelen voltánál fogva, még azzal sem menthetném magamat, hogy hisz' az én, és nem a mások élményeit írom. S azért ne bolygassuk az elmúlt keserű órák emlékét: amúgyis fölmerül az sokszor álmatlan éjjeleimben, s kopogtat be nálam, mint a kegyetlen hitelező, hogy lássa, ébren vagyok-e, s nem felejtkeztem-e meg, hogy adósa vagyok?!

„Olyan színe van az életemnek — írtam egyik barátomnak, a ki búfelejtésül a munkásságot ajánlotta — mint nagybőjtben az oláh faluk legrongyosbikának, midőn az elborult égről sűrű cseppekben hull alá az elhervadt mezőre az eső, s a szomszéd lombokon nincs csalogány, hogy szép emléket költson föl a kebelben, hanem egy még le nem sodort ágon kuczorodva a szomorú ősz egyedüli énekese — a levélbéka brekeg, s a lélek tévedező költői eszméit úzi el egyhangú énekével, hogy aztán még az ábránd se enyhítse a pillanat fájdalmát, s bennünk szintúgy sírjon föl a bánat, mint fölsír a lombfosztott fák közt a szél, s zúgjon föl bennem az elégtelenség, mint megmegrázkódott ablakaimon keresztül zúgnak a medrétől kiszorult „Wien“-nek iszapos hullámai!“ —

A délutánokat többnyire Ervin társaságában töltöttem. Ha együtt voltunk, kevésbé éreztem

magamat izolálva. Ámbár fiatalabb volt nálamnál, több praktikus életismerettel bírt, s tanácsát is szívesen fogadtam, csak hogy ez többnyire későn jött. Egy-egy szűkszájú hír, a mi hazánkból fölrkezett, elég anyagot nyújtott a véleménycserére, ha nem ingerelte is vágyunkat, többet hallani. Ott is úgy mint itt a levegő ábrándos alakokkal, rózsaszínű felhőkre festett reményekkel, s nyugoti és keleti szélvészek által fölkavart délibábokkal volt benépesítve. De mi egyéb pótolta volna is a lehullott — faleveleket? Szomorúan ásítottak ránk a száraz gályák; de volt elég dús képzeleterőnk, mely friss levelekkel ékesíté árva nemzetünk életfáját a közelgő télre. — No, kiteremtettük később — úgy a hogy — a gyümölcsöt is!

Nyáron elég és kellemes szórakozást találtunk a főváros gazdagszépségű vidékének bekalandozásában, télen meg a „Graben“- és „Kohlmarkt“-on tanulmányoztuk az emberek különféle fajait, s természettudományi ismeretünket azzal a tapasztalással gazdagítottuk, hogy a gyom és a dudva közt igen kevés a különbség.

Nyári kirándulásainknál társunk volt néha egy Meier nevű külföldi doktor is. Pompéry a „Concordiá“-ban ismerkedett meg vele annak elnöke dr. Wittelshöfer, győri hazánkfia révén, kihez ajánlólevele volt egyik magyar emigránstól. Igen szellemes ember, s rajongó természetbarát volt. Magyarországról csak a forradalom óta hallott valamit, s most odakészült, hogy azt közelebbről megismerje. Különösen érdeklődött an-

nak egyik népfaja iránt, melyet egy német tudós, Lipcsében megjelent „híres“ munkájában — „be-tyárokénak“ nevezett. Persze, hogy sokat nevetünk rajta, s siettünk ethnografikus ismereteit kijavítani; ámde mit mondtak volna drága vérei, ha Xántus hazánkfia, a ki akkor Amerikában bolyongott, azt írta volna, hogy az ottani őserdőkben, a vademberek és ragadozó állatokon kívül, még egy teuton származású néptörzsre is akadt, melyet— majmoknak neveznek? Pedig aligha jobban elvetette volna a súlykot Xántus barátunk, mint a német tudós; mert a ki bizonyos népnek utánzási ügyességét, s azon sajátját ismeri, hogy minden égöv alatt úgy ászszimilálja magát azokhoz, a kik közt lakik, hogy egypár év múlva alig lehet a vendéget a gazdától megkülönböztetni, az Xántus tévedését szintoly természetesnek fogta volna találni, mint azt a sokféle élhetlenséget, melyet jóakaróink „intra et extra muros“ ránkfognak, hogy annál jobban megkedveltessék velünk a kultúra malasztjait! —

*

A vándormadarakkal visszaérkeztek nyek- s a későbbi szabadságharcban való részvételük miatt a korszellemen győzedelmeskedett erőszak egytől több évig tartó fogságra hurczolt, kiknek ezáltal a történelem egyik legszebb lapjára igényük támadt. — A bécsiek seregestől tódultak ki naponkint a nuszdorfi gőzhajóállomáshoz, vagy az éjszaki vaspályához, nem győzvén

bevárni, hogy régóta fájdalmasan nélkülözött rokonaikat és barátjaikat karjaik közé szoríthassák. Az emberséges rendőrség ezt az örömet is megkeserítő nekik: midőn alkalmatlan demonstrációkra okot szolgáltatni nem akarván, az illetőket változtatott marsrutával, s többnyire éjjeli időben szállította vissza hazájukba. —

Magam is több hétig hiában vártam Szontágh Pali barátomra Olmücből, hol kétévi fogóságát kitöltötte. A sors nem engedte meg', hogy találkozzunk, s Kempen csatlósai aligha meg nem előzték barátom kívánságát, midőn kikerültették vele azt a helyet, mely újra annyi kellemetlen érzést költhetett volna föl benne.

Helyette egy másik jó barátom nyitott be váratlanul szobámba: Szlavý József, volt tisztársam a budai kamaránál. Őt is szinte két évig tartották fogva Olmücben, hol az osztrák urbánítás oly nehéz és lealázó munkákra szorítá őt, melyeket csak a súlyos büntettek miatt elitét rabok szoktak elvégezni. Meg is látszott e kegyetlen bánásmód a szép és deli férfi alakján. Alig ismertem rá, midőn belépett, s csak az öröm viszonzlásunk fölött okozta, hogy együttlétünk rövid perceit éles rekriminációkkal meg nem keserítém.

Szeretném ma a magas állású államférfiút megkérdezni: nem folyt-e el hiába a sok könny, s még több vér e szomjas magyar földön, s elérte-e küzdelmünk, mely magára vont a egész Európa figyelmét, s a rokonszenv könnyét csillogtató meg szemében, méltó jutalmát? elérkezett-e

az a reménylett jobb idő, az egyétömörült köz-
akarat, a központosul! bizalom új kora, s lehet-
ségcs-e, hogy a magyar valaha elégtelen, békésen
élhessen, hacsak egy óráig, egy perczig is?

Megvagyok győződve, hogy tudna, de nem
merem hinni, hogy azt fogná rá felelni, a mi lel-
kében rejlik, s a mi rejlett akkor: midőn még
nem tűntek el égővünkről a lelkesedés napjai, a
nagy tervek kora: a történeti jogkövetelést kika-
czagó aranyalmás ifjúság kora!

*

Ugyanazon időben jöttek haza Angol- és
Franciaországból a magyar emigráció néhány
kiválóbb tagjai is. Ezek közt voltak Kálóczy
és Pázmándy Dénes, kikkel Pompérynél is-
merkedtem meg, a kihez leutazásuk előtt Magyar-
országba rövid időre beköszöntöttek. Nem igen
ízlett nekik a számkivetés kenyere, s azt találták,
hogy mindenütt jó, de legjobb otthon — ha gúzsba
kötöttek is.

E jeles férfiak társaságában igen szép esté-
ket töltöttem, melyek kiváló helyet foglalnak el
emlékezetemben. Sok komoly és mulattató dol-
gok kerültek a szőnyegre, s ha az utóbbiaknak
kissé keserű íze volt, ez a társalgás ingerét csak
emelte, s az élvezetet pikántabbá tette.

Ezen estélyek egyikén jöttem először össze
Baldácsi báróval is, a kit peresügyei néhány hétre
Bécsbe szállítottak, s Pompéry egy csésze theára
marasztalt. Még ma is látom a vaskos alakot,
mint rázkódtatta meg kacajja a findzsákat az

asztalon, midőn Kálóczy utánozhatlan humorral mesélte el neki Haynau tragikomikus esetét a londoni sorházban, melyért az osztrák nagyhatalom elfelejtett az angol kormánytól elégtételt kérni, az érdeklett fél pedig ezt azért nem tette, mert azzal vigasztalta magát: hogy nem őtet verték meg, hanem — az osztrák generálist, a ki a vereséghez már hozzászólt.

A tisztelt olvasó bizonyosan hallott arról, hogy Londonban, s a britt sziget egyéb nevezetesebb városaiban már régóta léteznek oly priváttársaságok, a hol özszejöveleiknél a parlamentet utánozva beszédeket tartanak, a minisztereket ellenőrzik, az állambudgetet revideálják, indítványokat tesznek, s interpellációkat intéznek. Az ily egyletekből, melyek a „lángész képezdézé-“nek mondhatók, kerültek, s kerülnek ki tán ma is Anglia első emberei. Fox, Fitt, Canning, Palmerston ezen egyletek idejéből származtatják tehetségeik kifejlődését azon mértékben, a hogy' azokat pártjuk érdekében s céljaik kivitelére nézve több-kevesebb sikerrel fölhasználni tudták.

Ezen egyletek egyike azon időben, midőn a magyar emigráció Londonban időzött, az „Exeterhall-“ban ütötte föl sátorát. Itt tárgyalták s vitatták meg a napi eseményeket, s itt került szőnyegre a főnemlített botrányos ügy is, mely az egyletnek alkalmul szolgált osztrákellenes érzelmeinek tüntető kifejezést adni. E végett kebléből „jury-“t alakított, mely az osztrák generálist maga elé idézte, s az okozott botrányért

felelősségre vonta. Mint tanuk a serföző legények, s több magánszemélyek fungáltak. Magától értetik, hogy a szereplők mindnyájan az egyetlen tagjaiból álltak, s megfelelőleg maszkírozva voltak. A parodisztikus komolysággal vitt tárgyalás fölért a legsikerültebb farsangi „juksz“-szal, s a közérdekeltséget két álló hétig ébren tartá. Legzajosabb tetszést azon jelenet idézett elő, midőn Haynau személyesítője kuszált bajuszzsal, s két méternyi hosszú kardot csörtetvén maga után, nagy lármával berohan a terembe, s az elnök által figyelmeztetik: hogy illedelmesen viselje magát, s ne gondolja, hogy Ausztriában van! Dörgő „cheer“-ek követték mindig e rendreutasítást, s e jelenetet, mely a mulatság tetőpontját képezte, mindenkor ismételni kellett. A bemeneti díj egy shillingre volt szabva; a bevétel a szegényebb magyar emigránsok javára fordított. Akadtak ezek részére még több jövedelmi források is; így a nyilvános felolvasások, melyeket egyes jeles hazánkfiai az angol fővárosban Magyarország politikai s történelmi viszonyairól tartottak, a nevezett célra szép összeget eredményeztek. A részvét, melyet az angolnép irántunk tanúsított, különös ellentétet képezett Palmerston közönbőségével, mely nemzetünket majdnem elveszni engedte!

Sok igen érdekes dolgot hallottam még elbeszélni a londoni magyar emigránsok életéből. Legnagyobb része alig fog a nagy közönség tudomására jutni; én pedig legkevésbé érzem magam hivatva, azokról a fátyolt levonni. —

Csak azok, a kik történetet csináltak, írhatják ahhoz a kommentárt is; ha nem teszik, elég kár; de a szerény napszámos nem avatkozhatik a mester munkájába! -----

Csudáltam volna, ha gyakori özszejövetelink az atyáskodó policzáj figyelmét kikerülik. Midőn egy nap' Ervin barátomat meglátogatni akartam, háziaszszonya egy levélkét adott által, melyben tudatja velem, hogy Bécsset felsőbb utasítás következtében rögtön el kellett hagynia, s hogy a közelebbi körülményekről Pestről fog engem tudósítani. Várt levele bizonyosan valami policzájkommisszárius asztalfiókjába tévedt, miután annak soha egy sorát sem láttam.

1860-nak elején ismét Bécsbe jött néhány óra, hogy magát az életbiztosítás ágára képezze. Szó volt ekkor útijegyzetei átdolgozásáról is, mihez eddig sokféle foglalatosságai miatt nem jutott. Tóth Lőrincz érdekes útitárczája mellett, mely a barátom által is beutazott országokat ismerteté, szinte élvezetes olvasmány lett volna annál inkább, mert, mint tőle hallám, ő annak Írásánál egészen más szempontból és nézetekből indult ki, mint az „útitárcza“ írója. — Válgjon meddig fogja még barátom e munkáját hevertetni? Nem tart-e attól, hogy a hosszú évek alatt sok kép elhalványulhat emléke előtt?!

Engedje meg a nyájas olvasó, hogy jelen cikket, melyet Ervin barátom soraival kezdtem meg, ugyanannak a múlt (1879-ik) év elején ötvenegy éves írói jubilaemom alkalmával hozzám intézett hasonló szépségű, őszinte meleg szívből

eredő soraival bevégezzem. Bocsásson meg e kis hiúságomért, s ne irigyelje az öreg embertől azt az örömet, melyet azok olvasásánál a fölött érzett, hogy a baráti frigy, melyet fiatal szíveink kötöttek, annyi számos éveken át változatlanul fönmaradt.

A levél, kevés kihagyással, így szól!

„Budapest, január 3-dikán 1879. Szeretett barátom! Megadta isten érned a napot, mely hasznos, de küzdésteljes pályádnak hozzád méltó határköre és legszebb jutalma. E napon is tapasztalni fogod, mennyien szeretnek, tisztelnek; érezni fogod, hogy élted nem folyt le nyomtalanul, hogy hasznos ember vagy. Vagyontalanul is gazdag vagy, édes barátom, mert mindig hazádnak éltél, mert nevedet a történetíró azon lapra írja fel, melyen azokéi ragyognak, kik nemesitől az emberi szívnek, úttörői a szépre jóra törekvőknek, áldott kezű küzdői a szabadság ügyének. Gazdag vagy, édes Adolfom, mert több a barátod, mint éveidnek száma; mert büszkén, a nemes önérzet megnyugtatóásával, a teljesített kötelesség kielégítő érzetével tekinthetsz vissza hoszszas és hasznos pályádra. — Fáj nekem, édes barátom, hogy jubilaemodon, midőn az a város, az a megye, mely bölcsőd volt, büszkén néz rád és ünnepel, midőn a távolból is annyian üdvözölnek, s onnan is meghozzák a hódolatot érdemeidnek, én, a te legjobb és legőszintébb barátod jelen nem lehetek. Tudom, ott kellene lennem, ki egykor mint „Y o l e“ és mint „E r v i n“ oldalad mellet állottam azon szép

korban, midőn ideáloknak éltünk. Mennyi édes emlék! Ott kellene lennem! — Hisz' annak a kevés sikernek, mely törekvésem jutalma volt az irodalmi téren, legnagyobb, legszebb részét az „Életképek“ nyújták nekem. A te kezedből nyertem az első koszorút. Nem a beszélyemnek jutott pályadíjat értem, hanem azon néhány szép sort, melyekkel az Yole leveleinek íróját bemutatattad. -----Azóta h a r m i n c z n é g y év telt el. És e hosszú idő alatt, jó és rossz sorsunkban, nem szakadt el a barátság, mely bennünket összszefűzött. Részvétellel, aggodva, szeretettel kísértük kölcsönösen az utat, melyen haladtunk. — Érzem, ott kellene lennem oldalad mellett most is. De családi bajaim lefognak. — Nem jöhetek! — Csak e levelemmel, csak jó kívánságaimmal csatlakozhatom azokhoz, kik e szép napon körülvesznek, hogy a magyar irodalom egyik legrégebb, egyik leghűbb és legérdemesebb munkásának adózzanak a tisztelet és méltánylás koszorújával. — Fogadd, kérlek, édes barátom, legőszintébb kívánatimat. Tartson meg az ég sokáig erőben, egészségben, derült kedélyekkel, szerető szíveddel. — És bár meddig élsz, ha addig én is élek, légy, kérlek, mindig barátja változatlan hívednek P o m p é r y J á n o s n a k . “

V.

Az a tizenkét ideiglenes fogalmazó, a ki a bécsi legfőbb törvényszék magyar szenátusában a jegyzőkönyvet vitte, s a kikhez a királyi tábla mostani tanácselnöke Ráth György, s a semmítő-

szék bírása Vértessy (előbb Werner) Sándor is tartoztak, oly könnyen bírta meg a munkát, hogy a szórakozásra (magyarán mondva henyélésre) mindegyiknek elég ideje maradt, s nem is késett egyik se azt a legkitelhetőbb mértékben fölhasználni. Ha egyik vagy másik kollégánk átvette szívességből a jegyzőkönyv vezetését, mire csak minden második hétben került egyikünkre a sor, hónapokig élvezhettük szabadságunkat, a nélkül hogy erre különös engedelmet kellett volna kérnünk. Úgy gondolom, nem bánták volna, ha valamennyien elmaradunk, s részünkről szívesen megtették volna nekik ezt az örömet, csak ne szorultunk volna ide, mint — Saul a próféták közé!

A dolgok ily állásánál fogva örömet engedtem Frank Márton ügyvéd-ismerősöm meghívásának, s lerándultam néhány napra Sopronba. Attól az időtől fogva, midőn a nagybátyámtól öröklött néhány ezer forinttal Czenkről Sopronba költöztem, s itt addig maradtam, míg pénzemet az utolsó fillérig elköltöttem, e városban, kivéve az éjjeli látogatást 1848-ban, melyről „Élményeim“ első kötetében megemlékeztem, meg nem fordultam. Annak pedig éppen huszonnégy éve volt, s nyolcnapos itt mulatásom alatt azt tapasztaltam, hogy kedves szülővárosom azóta keveset változott, s jellege csak oly merev és unalmas volt, a milyen minden kisebb városoké közönségesen lenni szokott. S e jellegét, bár lakosainak száma tetemesen szaporodott, s a nyárspolgári „kaszta-szellem“ elég lassan ugyan, de folytonosan apad, nagyrészt máig is föntartotta.

Azonban nagyon igazságtalan volnék, ha állításomat a város általános jellegéről annak magán köreire is kiterjeszteném. Vannak itt sok kedves, szeretetreméltó családok, s nekem, a ki tizenhárom év óta azok közt gyakrabban megfordulok, legkevesebb okom van azok fészessége s idegenkedése ellen panaszkodni.

Másrészt meg az is igaz, hogy a soproniak érzéke a háziasság iránt mindinkább fogyni kezd, s a mulatságot és szórakozást legtöbben már nem négy falaik közt, hanem a házon kívül keresik. — Látogatóba csak a nők mennek egymáshoz egy csésze — emberszólásra; a férfiak a kávéházakban, a kaszinóban s a „társas kör“-ben találkoznak.

Hajdanta ez máskép' volt. A soproniak igen vendégszeretők voltak, szívesen láttak minden műveit és tisztességes embert, a ki házuknál megfordult, ha ennek nemzetségi fája nem terjedt is Ádám apánkig, vagy gyapjuzsákjait és cukorsüvegeit nem számítá is ezerével a raktárakban. Folytonos érintkezésük a vidékiekkel, a mi onnan eredt, hogy fi- vagy leánygyermeküket a magyar vagy német nyelv megtanulására cserébe adták egymáshoz, ismerettségük körét a vidéken is annyira megszorítá, hogy kiválóbb ünnepélyek alkalmával, kivált farsangkor, a háznak helyiségei szűkeknek mutatkoztak a meghívandó vendégek befogadására, s azért a kiszorultak kedvéért a mulatságot másod- vagy harmadnap ismételni kellett.

E pátriárchális élet akkor, midőn, mint fő-

lebb említem, örökségemnek mielőbbi nyakrahágása végett Sopronban mulattam, még javában tartott. Ottlétem alatt sok polgári házhoz voltam hivatalos, s mindegyikben igen otthonosnak éreztem magamat. Egész farsangon át le voltam úgymondván foglalva a házikörök különféle estélyeire, melyeken szerették a vendégekkel láttatni, mit képes a háziúr erszénye és ízlése előteremteni, s — me g b í r n i ?

A város, kivált a belváros régi házaiban, melyek még nem kerültek valami „zseniális“ építőmester restaurátori kezébe, s még nem nőttek ki magukat oly „monumentális“ szörnynyé, mint újabb időben az úgynevezett „kaszinóépület,“ ma is látni több egymásbanyiló teremnagságú szobákat, melyek hajdan táncz- és éttermekké szolgáltak, s az úgynevezett „polgári créme“ gyűlhelyei voltak. Dicső faj volt ez a pátriczius kotteria! Magától fejlődött, nőtt és szaporodott. A szép jövedelemmel és kevés munkával járó magasabb hivatalokat egymás közt „atyafiságosan“ megosztá: s így mindig abban a kellemes helyzetben volt, hogy dologüres óráiban, melyek rendszeren három negyedét foglalták el az istenadta napnak, több pénzt is költhetett szórakozására, mint e „zártkörön“ kívül álló ipar- és kézműves osztály. — Hogy mennyit költött és költhetett, a nélkül hogy a más zsebébe kellett nyúlnia, erről egy kezembe került régi jegyzet tanúskodik, mely egy akkori „házi multság“ költségeit, a pincze- és csemegeboron kívül, nettó ötszáz bankóforintra számítja; oly összeg, mely az akkori időket te-

leintve fölér egy mostani báli ruha árával, melyet a gálánt férj hatszáz forint évi fizetéséből (vagy miből?) szeretetreméltó neje számára „kiteremt.“ — A mi pedig a dologüres órák mivoltát illeti, arra nézve az akkori tanácsülési jegyzőkönyvek bő fölvilágosítást nyújthatnának, ha valaki azok átlapozására fáradságát nem sajnálná. Mily hihetetlen rövid idő alatt végezték el abban a pátriárchális korszakban a legbonyolultabb ügyeket, melyek most éveket igényelnének, s legalább is két rizsma „stemplis“ papirosba kerülnének! A pereket többnyire szóbeli tárgyalás útján intézték el, s a „Herr Stadtrichter“ nem ritkán még kriminális esetekben is az „ámiká“-t szokta megpróbálni. Ennek aztán a sok árnyoldal mellett megvolt az a jó oldala is, hogy azon hivatalnokoknak, kik Themisz asszonyság mellett a műzsákat is kedvelték, mindig elég ideje maradt szépirodalmi vagy tudományos foglalkozásra, melynek nyomai nemcsak a régi levéltárban, hol maholnap a molyok áldozatává lesznek, hanem leginkább az egyes családok rokoko-szekrényeiben föltalálhatok lennének, s a kutatást mindenestre jobban megérdemelnék, mint az a sok, nemcsak általános, de még helyi érdekekkel sem bíró „lim lom,“ melyet avatlatlan kezek a penészes csomagokból találomra kikotoráznak, s a szedődíj és nyomdafesték élhetetlen pazarlásával napvilágra sikkasztanak. —

A mint szíves házigazdámval az utcákat bebarangoltam, szemeim önkénytelenül megakadtak egy régi pátricziusi házon nem messze az

apáczák templomától a belvárosban. Egy szív-
rázó történet volt ahhoz fűzve ifjúsági éveimből,
mely annak látásánál újra fölmerült emlékeze-
temben. Elmondtam azt menetközben kísérem-
nek, a kit az nagyon érdekelni látszott; s legyen
szabad ezt a nyájas olvasó jó és könyörületes
szívéről is föltennem, midőn azt újra elmondom.

Az 1833-iki farsangon egy „kis tánczvigal-
lomra“ voltam ide meghíva. A házi család szá-
mos tagból, s még több atyafiból állott, a kik a
vendégek nélkül is tekintélyes báli kontin-
genst képeztek. Minél ritkábban látogatták meg
akkor a nyilvános tánczvigalmakat (a kaszinói
szerdai báloknak csak egyszer-kétszer volt nagyobb
közönsége), annál több részvételre számíthattak az
úgynevezett „Hausz-Kränzchen“-ek és „battyu-
bál“-ok, hol táncz és játék, s a dúsan terített
asztal élvei mellett mind élénkebben kifejlett a
jó kedv, s tartotta világos-viradtig ébren a kedé-
lyeket.

Az őszszejövetel ideje esti hét órára volt
kitűzve. Táncz előtt, jó régi szokás szerint,
ozsonnához ültünk. A mostani langyos thea, vé-
kony sódar-szeletek s czukros nyalánkságok he-
lyett jó tejeskávét ittunk, s otthon készült ízletes
süteményeket aprítottunk bele. Házi aszszonya-
ink akkor még ráértek a főzésre és sütésre, s ez
alkalommal különös kegyben részesültek a széles
tálakon fölkúpozott farsangi fánk, ezen göm-
bolyú, apró, szellős jószágok, melyek, mielőtt a
gyomor mélyébe tűntek, oly kápráztató s ingerlő
látványt nyújtottak a szemnek, s a melyekhez

hasonlókat csak a legújabb időben ettem egyszer egy itteni úriháznál. A házi úrnő azok készítési mesterségét anyjától örökölte.

Örege ifja derekasan hozzálátott a falatozás-hoz; öröm volt a sok egészséges gyomrot látni, melyet a francia konyha, meg a rendetlen életmód meg nem rontott, s a mely a mai időben majdnem a ritkaságok közé tartozik. E mellett vigan folyt a társalgás; s bár az akkori apró napi események kevésbé pikáns themát nyújtottak a kisvárosi „medisance“-ra (magyarán mondva „tratsch“-ra), mint ma, hol a mindent nivelláló korszellem az enyim és tied, a férj és házibarát közti különbséget eltörölte: még sem hiányzottak a társaséletben mozzanatok, melyek lemorzsolásához, éppen egyszerű mivoltuknál fogva, sokkal több él és elevenség kívántatott, mint amennyivel a mai blazírt, unalommal szaturált, szellemüres köreink rendelkeznek, ha a társalgó túlterjed a mindennapi pletyka határain. S mert a fiatal embert akkor nem csupán azért hívták meg a bálba, hogy táncoljon, a kisaszszonyt meg azért, hogy szüntelen mosolyogjon, a hogy' arra a növelőében tanították, a táncz csak kellemes félbenszakasztáséi volt a szellemi mulatságnak, s azért valóságos kedvtelés volt, midőn mai divatos estélyeinknél azt nem lehet egyébnek, mint egy finomabb fajú robotnak nevezni. —

A vigalomban jelen volt Wigand Ottó könyvárus is, a lipcsei jóhírű firmának nem éppen legérdemesebb társa. Eleven apró emberke, ki tizenöt évvel ezután, mint telivérü „Gutgesinn-

ter“ majdnem mindennap megfordult a hatalmas városi parancsnok, Kudriávszky tábornok előszobájában, élvén az alkalommal, a magyar vendégszeretet rovására nagyra nőtt adósságait amúgy németesen leróhatni. Elhozott magával egy éppen akkor Lipcsében megjelent röpiratot, melyben egy féleszű német doktor bebizonyítani igyekezett, hogy „a nők nem férfiak!“ — A jelenvolt hölgyek a könyvtár tapintatlansága miatt méltán megboszankodtak, s még inkább bántotta őket egy fanyarkéjú bécsi Hofrathnak, ki a háziúr sógora volt, s nejevel látogatóba jött pár napra rokonaihoz, az az indiskrét eljárása, hogy a gúnyiratból néhány csípős mondatot kiböngészvén, azokat saját szarkasztikus jegyzeteivel megtoldotta, így kívánván ezt hihetőleg a bécsi finom tónus, s a tulajdon neje iránti gyöngédség. Leginkább fölingerültnek látszott e miatt a háziaszszony, egy igen eleven, jószívű teremtés, tüzes szemmel s hófehér váltakkal. Azzal iparkodtam őt megnyugtatni, hogy a szerző, midőn azt állítja, hogy a nők nem emberek, ezzel bizonyosan azt akarta mondani, hogy — angyalok, s ezt csak ügyetlenségből felejté megemlíteni, föltevén minden műveit olvasóról, hogy ezt a következtetést az előzményekből amúgyis levonni fogja. E gálánt megjegyzésemmel Wigand és a Hofrath úrnál csak olajat öntöttem a tűzre, különösen az elsőnél, a ki otromba kifakadásai által hihetőleg revanzsírozni akarta magát a hölgyeken, hogy gnómszerű alakja iránt emberi érzelmeket nem táplálnak. Az idétlen szóvitát Leitner városbíró, egy sok-

olvasottságú s finom műveltségű férfiú azzal szakítá félbe, hogy a kérdéses pámflet eredete igen régi, s szerzője azt csak azért írhatta, hogy a szoczinianusok tévedéseit helyreigazítsa, a kiknek érvelési módja mellett még azt is be lehetne bizonyítani, hogy a nők nem emberek! — E szellemes interpretáció csak félig tudta a fölingerelt kedélyeket lecsillapítani, s ha e perczben meg nem zendülnek Kurzweil uramnak tánczra hívó zongorahangjai a mellékszobában, szóval sem mondom, hogy a közneheztelés nem készit érdemlett „autodafé“-t a kárhozatos röpirat számára.

De a zene, a békítő, a búosztató megszólalt, s az egész társaság a szomszéd szobákba vonult, hol a fiatalság tánczra kerekedett, a korosabbak egy kis darokra vagy preferánczra a játékasztalhoz ültek, a „juste milieu“-höz tartozók pedig az ablakfülkébe s szobasarkokba húzódtak vissza, onnan mustrálván a tánczosokat, s cserélvén ki ezek fölött kedvező vagy ellenkező észrevételeiket.

Magam is az utóbbiak közé tartozván, úgy vettem észre, hogy a vendégek szemei gyakran az ajtó felé voltak irányozva, s hallottam, hogy nyugtalanzkodva kérdezték egymást: „még most sem jön? ugyan sokáig várakoztat magára!“ — Kíváncsian fordultam szomszédomhoz s kérdeztem, kire várnak?

— Mondják, hogy Winterné aszszonyság m a s z k b a n fog megjelenni.

— Winterné? sohse' hallottam felőle.

— Nem is fordul meg sokat az emberek közt. Jó barátnéja a házi asszonynak, kivel együtt növekedett egy bécsi intézetben. Sok keserősége lehetett az életben, s azért kerüli az embereket. Vannak, a kik ezt csak különczkedésnek tartják.

E perczben megnyílik a középajtó, s két álczos (férfi és nő) lép be a terembe.

— Der Herr Aehnel, der Herr Aehnel! hangzók mindenfelől.

— Án' Szumper, án' Szumper! kiáltott kórusban a vendégsereg.

A zene elhallgatott, a két maszkot körül-fogták; nevettek és tapsoltak az eredeti ötletnek.

Ez a „Herr Aehnel“ (hiencz nyelven: „öreg-apó“), a kit az egyik álczás csalódásig híven ábrázolt, igen ismeretes, népszerű egyén volt Sopronban. Odavaló vagyonos polgári családból származott, s több év előtt lakatos mestersége folytatására külföldre költözött, honnan, ellenkezőleg a Magyarországra bevándorolt sógoroktól, a kik itt rövid idő alatt „Hausherr“-ek- és földesurakká lesznek, koldusán tért vissza. — Egész nap' az utcán volt látható; középtermetű, vaskos, jóképű alak, elmetompultságra mutató arczvonásokkal, melyekre a nehéz gondok el nem titkolható barázdákat húztak. Igen szerette a gyermekeket; mindenütt, a hol megfordult, ez apró seregtől volt körülvéve, mely nem nyugodott, míg mindegyiknek homlokára nem tipegett mutatóujjával, s nem dörzsölte meg tenyerével homlokát, mi közben azt a méhdongáshoz hasonló „szum szum“-ot mormogá, a mi a gyermekeknek

annyira tetszett (de mi nem tetszik ezeknek?), hogy a hol csak meglátták, odaszaladtak hozzá s kérték a „szum-szum“-ot tőle. Néha az öregapó fukarabb volt kegyosztogatásaival, s csak azokat részesíté azokban, a kik szorgalmuk vagy jóviseletük jutalmául kék vagy piros szalagon csüngő fényes érmet hordtak nyakukon, melylyel az akkori szokás szerint az elemi iskolákban a kiválóbb tanoncokat egy-egy délutánra fölczifrázták. Ilyenkor aztán szinte le lehetett olvasni a vidor gyermekarczokról büszke örömeiket e kitüntetés fölött, s hogy ezt még az aranyos éremnél is többre becsülik, mert ösztönül szolgált még az öregapó megalégedése. Boldog gyermekek,^ kiknek homlokát még keményebb „szempernek nem érinték, mint azok voltak, melyeket a „Herr Aehnel“ osztogatott! Megesett, hogy ezüstgombos nádpálczáját — jobb idők ereklyéjét — néha a tolakodóbb és pajzánabb ficzkók ellen is kellett használnia, de ez csak ritkán lordult elő, miután a gyermekek annál az ösztönszerű tiszteletnél fogva, melylyel az öregek iránt viseltettek (ma már az ily hiábavalóságra sem otthon, sem az iskolában nem igen tanítják őket), az ilyen dévajkodókat kitaszították körükből, s nem engedték az öregapó közelébe jutni. — Nem tudom, mikor halt meg? csak annyit hallottam, hogy később a városi ápodábczi került: legalább végnapjaira mentve volt az éhenhalás ellen.

A vigalomban résztvevők közt, a törpe Wiggandot, meg a nagyképű Hofrathot kivéve, nem volt, kinek a leírt maszknak látásán a gyermek-

világ rózsabimbószaka egypár percze ne jutott volna eszébe. Körülvettük mindnyájan a „Herr Aehnel“-t, megdörzsöltettük vele homlokunkat, nevettük misztikus dongását, s mohón kapkodtunk a mézeslepények, malozsaszóllók, czukrosgesztenyék s mondolák után, melyeket az üdvös intések és tanítások kíséretében köztünk bőkezűleg kiosztott.

Az első zaj lecsillapulta után kíváncsiak lettünk, ki lappang tulajdonkép' az öregapó álezája alatt? miután azt, hogy a másik mászk, egy női dominó alatt Winterné asszonyosság rejlik, kétségtelennek tartottuk. A mellére tűzött fonnyadt fehérrozsát, meg eddigi némaságát csak különczködő szeszélyének tulajdonítottuk.

Mily nagy volt tehát meglepetésünk, midőn éjféltkor a táncz bevégeztével, kiki párjával az újra terített asztalhoz sietvén, ott a „Herr Aehnel“ mászkja alól — Winterné asszonyosságot láttuk kibontakozni. A „vivát“-ok és „brávó“-lc újra kezdődtek, s ezek megszűntével a kíváncsiság most már a fehér dominó felé fordult; de Winterné asszonyosság kijelenté, hogy társnője álezázottan kíván maradni addig, míg a mászlcnak szellőztetését alkalmoszerűnek nem találja. Képzeltetni, hogy e nyilatkozat az általános feszültséget még inkább növelte.

Az asztalnál az ismeretlen nő közelébe jutottam, a ki Winterné asszonyossággal éppen szemközt ült az „udvari tanácsos“ úrral. A közfigyelem miatt, melyet a rejtélyes dominó felköltött, még a dúsan terített asztal csemegéi is jóformán

érintetlenül maradtak, nem nagy öröme a házi-asszonyoknak. Minden oldalról kíváncsi és kérdő tekintetek irányultak a női pár felé; mígnem az első toasztok elhangzása után, melyek egyike a „Herr Achnel“ zseniális személyesítőjét éltette, Winterné asszonyosság a kitüntetést megköszönvén, egyúttal engedelmet kért, hogy a vendégek türelmét egy rövid, de épületes beszélykével, mely komoly, de érdekfeszítő voltánál fogva, úgy hiszi, nem fogja az általános vígságot megzavarni, igénybe veszi. — S midőn erre nézve helyeslésünkkel találkozott, beszédjét, mely alatt szemeit szüntelen a Hofrath úrra szögze, a mi ennek nem nagy gyönyörűséget látszott okozni, ekkép' folytató:

— Mindenki ismeri, úgy hiszem, azt a szegény embert, a kit ma önök hízelgő állítása szerint, oly jól sikerült ábrázolnom. Viszontagságos életéről azonban eddig csak annyit tudtunk, hogy a külföldről a legmostohább állapotban tért vissza szülővárosába; de hogy e szerencsétlen embernek egy nővére is van, a ki szegényül, elhagyatottan, tört szíve fájdalomával él o városban, azt magam is csak véletlenül tudtam meg e napokban, s ez az oka, hogy ma, a háziasszony engedelmevel, e díszes társaságban megjelentem. — E szegény leányt Luizának hívják. Külföldön utazott bátyja egy bécsi nőrokonánál hagyta, kinek kedvét jómagaviselete által annyira megnyerte, hogy mindenki a vagyonos néne (örökösének tekinté őtét. — Abban az időben az én anyám is járatos volt a házhoz, s valahányszor

hazajött, nem győzte eléggé dicsérni a szelídlelkű leányt, a ki oly példás türelemmel ápolta beteg nénjét. Én akkor még igen kis leány voltam, de elevenen emlékezem azért anyám minden szavára. Sajnálatát fejezé ki sokszor a fölött, hogy a szegény Luizának ifjúsága teljes virágában oly elszigetelten kell élni a világtól, miután az öregaszszony, egypár aggkorú nőismerősén kívül, senkit sem fogad házánál; s nem egyszer említé, mily szerencsétlenség volna Luizára nézve, ha nagynénje nem gondolkodnék idején jövőjéről, s ha annak halála után kilöketnék a nagyvilágba, melyet a nagynéne s ennek ölebecskéje társaságában eddig még híreből is alig' ismert. — Egypár év múlva anyám egy délután engem is elvitt a néne házához. Luiza fölszólítására tette, hogy az unalmas egyformaság nyájasabb képet váltson. A kisaszszony nekem azonnal megtetszett; oly kedves volt, hogy gyermekszívem a legmelegebb rokonszenvet érezte iránta, mialatt mogorva és barátságtalan nénjétől mindig illő távolságban maradtam. — Nem sokára aztán új vendég érkezett a házhoz; egy csinos, fiatal ember, az öregaszszonynak egyik rokona, a ki Linzből Bécsbe jött tanulmányait bevégezni. A jogi pályára készült, s most, miután atyja időközben meghalt, azt csekély vagyona miatt félbeszakítani s valami alsóbbrendű alkalmazás után látni kényszerült volna, ha Luiza, a szegény ifjú sorsán megkönyörülvén, az öregnénénél ki nem eszközli, hogy unokaöccse további kiképzetéséről gondoskodjék. Az ifjú könnyes szemekkel köszönte meg Luizának

e jószívűséget, melyet — úgy monda — sohasem fog elfelejteni. Engem e nemes tett még inkább Luizához vonzott; de anyámnak sok kifogása volt ellene. Azt mondá, hogy én azt nem értem; az ily fiatal embernek sok pénzre lesz szüksége a fővárosban, s e körülmény csak a nagynéne erszényét fogja terhelni Luiza kárára, a ki amúgy is úgy él, mintha kolostorba zárták volna, s nélkülözéséért alig fog valaha illő kárpótlást nyerni.

Winterné aszszonyság itt rövid pár pereze megakasztá beszédjét, hogy elérzékenyültségét visszafafojtsa, s azután folytatá:

— Arthur — így hívták a fiatal embert — azalatt meglehetősen sikerrel folytatta tanulmányait. Miután azonban az ifjú úr a felolvasásokon kívül egyéb multságokban is szeretett volna résztvenni, melyek, ha vagyonosabb társaival versenyezni akart, a nagynénje által számára kirendelt öszszegnél sokkal több költségbe kerülnek, újra szomorkodni kezdett, s baját elpanaszolta Luizának. Ez természetesnek találván, hogy Arthurnak az elmét kifárasztó tanulmányok után szórakozásra van szüksége, szekrényéből kivett egy tekercs arany- és ezüstpénzt, melyet a nagynéne ajándékiból s a szükségleteire kivetett öszszegből megtakarított, s azt Arthurnak azzal kézbesíté, csak forduljon hozzá, ha valamire szüksége van, ő mindig kész lesz tehetsége szerint rajta segíteni. Arthur megcsókolta Luiza kezét, angyalának nevezte őt, s újra meg esküdött, hogy e jóságát soha elfelejteni nem fogja, s alig várhatja az alkalmat, hogy azt kétszeresen viszonzhassa. — Ezután a kettőből —

szerelmes pár lett; a mi anyámnak ismét nem tetszett, mert Luiza jóval idősebb volt, mint Arthur. Meg is mondta ezt egyszer Luizának, s régi ismerettségük jogánál fogva figyelmeztette őt a következményekre. A leány erre csak azt felelte, hogy teljesen bízik Arthur becsületességében, s ennek hűségét sohasem fogja kétségbevonni. Anyám ezután természetesen elhallgatott. —

— Ismét elmúlt egy év, s Arthur azt mondá egy nap' Luizának, hogy tanulmányait jó sikerrel bevégezte, s most Prágába készül, a hol egyik társának ott nagy befolyással bíró apjának pártfogása mellett kilátása nyílik egy jövedelmező államhivatal elnyerésére. El is indulna mindjárt, ha a nagynéne a szükséges útiköltséget megadná.

Luiza erről is gondoskodott, s midőn aztán Arthur másnap búcsút vett „rövid időre“ kedvesétől, ennek egy szép virágcsokrot adott át emlékül. Luiza nagyon megdöbbsent, mert a bokréta közepén egy fehér rózsát látott, ez pedig — mint mondá — halált jelent. Arthur ezt akkép' magyarázta, hogy ezentúl csak a halál fogja őket elválasztani.

— Erre az ifjú elutazott. Írt eleinte két, három, vagy tán négy, öt levelet is Prágából, később egyet sem. Nem sokára rá meghalt az öreg néne; elfelejtett végrendeletet csinálni, s Luiza, a mitől anyám mindig tartott, kimaradt az örökségből. — Ez néhány napra a temetés után elhagyta eddigi lakását, s mert senkitől sem búcsúzott el, nem tudtuk, merre fordult? Arthur,

— a kivel egyszer az utcán találkoztunk, azt monda, hogy elköltözött Becsből, s midőn anyám azt kérdezte tőle: mikor lesz a menyegző? vállat vonított, s azt felelte: „oh akkor még nagyon fiatal voltam, s Luiza hamar elvirult!“

A vendégek közül kívülem és Winterné aszszonyságon kívül alig vette valaki észre, hogy a Hofrath úr a beszély elejétől fogva bizonyos nyugtalanságot árult el, mely annak folyama alatt mindinkább fokozódott. Lesütött szemekkel s kipirult arczczal, mint a bűnös, a ki ítéletét várja, ült átellenünkben, és Winterné utolsó szavainál nevének valamit fülébe súgván, hirtelen fölkelt az asztaltól, s a mellékszobába távozott. A vendégek figyelme másfelé lévén irányozva, a Hofrath ur távozását kevesen vették észre, s ezek is csak azt gondolták, hogy a magyar ételektől aligha sokat nem evett, s azért ment ki, hogy kifűjja magát.

Winterné aszszonyság sietett az érdekes történetecskét bevégezni.

— Évek múlva — folytatá — az én jó anyám is meghalt, s én férjemmel ide Sopronba költöztem, a hol ezrede állomásozva volt. Férjem alig kétévi házasságunk után meghalt, s azóta egészen visszavonultan élek; ismeretséget a mi kedves házaszszonyunkon kívül senkivel sem kötöttem, s nyilvános helyeken csak igen ritkán fordulok meg. Azok, kik érdeemesnek találják csekély személyemmel bíbelődni, engem különcznek mondanak, én meg éppen nem érzek kedvet, e véleményt életmódom megváltoztatása által megczáfolni. — Néhány hó előtt, a múlt ősz elején,

az utcán egy szegényül, de tisztességesen öltözött nő jött elém. Mindketten egyszerre megálltunk s ugyanabban a perczen egymásra ismertünk. A nő Luiza volt. Arczvonásaiba elég olvashatólag volt a lefolyt évek szomorú története bevéve. Nem volt szükség, hogy azt újra elmondja. Meghíttam őt hozzám, s régi ismeretségünket megújítottuk. Ifjúságunk emlékezetében éltünk, s mert egyikünknek sincs oka a jelennek örülni, múltunkban keresünk kárpótlást érte. Társaságunk az én lakásomon egy vidor pintyőke, a Luizáén egy angol szelindek, az egyetlen lény a világon, mely hozzá hű maradt.

— Tegnapelőtt barátnőm fölindulva toppant szobámba, s kért, hogy vigyem el magammal e mai estélyre. Nem hiszi, úgy mondá, hogy intim ismerettségemnél fogva a háziaszszonynyal kívánsága akadályokba ütköznék. Elmondá egyszersmind az okot is, a mi őt arra készteté, hogy az előtte egészen ismeretlen körben megjelenjen. Nem lehetett kérelmét megtagadnom, s miután erre nézve a szeretetreméltó háziaszszony engedelmét megnyertem, elhatároztuk, hogy tervünk könnyebb kivitelére máskor jelenünk meg, a mi által a tisztelt társaságnak is egy kis meglepetést reméltünk szerezhetni.

— A másik meglepetés, végzé Winterné aszszonyság mély megindulással beszédjét, arra vár, a kinek szegény barátném a mellére tűzött fehér rózsát e perczen azzal a nyilatkozattal adja vissza: hogy nem ő az oka, ha a tizenöt év óta

— ráhullatott könyvek nem bírták azt az elvirulástól megmenteni.

Az általános részvét, melyet Winterné aszszonyság elbeszélése találkozott, szükségtelennek tette mentegetését türelmünk igénybevétele miatt. — A „fehér dominó“-t, és a bécsi vendégeket nem láttuk többé.

A táncz újra kezdődött. Winterné távozni készült, s elfogadta kíséretemet.

Midőn a vigyázótorony közelébe értünk, egy régi házra mutatott.

— Itt lakik Luiza!

— Története igen szomorú; mondék. Nagysádé bizonyosan vidorabb volt.

— Ne hidje — vágott hirtelen szavamba a nő. — De íme itthon vagyok!

S ezzel megköszönvén kíséretemet, kinyitotta a kaput, s eltűnt a ház sötét belsejében.

Egyedül maradtam. A hó megezüstözte kékes világával a hóleplet, mely az utczákon elterült. A benczék templomtornya komolyan tekintett le reám, s úgy tetszett, mintha a nap- és fergeteg barnította ódon házak rácsos csúcsai több szomorú történetet tudnának még a régi időből elmesélni. Csak a lábaim alatt csikorgó hó emlékeztetett, hogy hideg van, s dideregve siettem szállásomra.

Sokáig nem bírtam elaludni. A szegény Luiza untalan foglalatoskodtatá elmémet. — Istenem, ez a szegény emberi szív mily melegen buzog minden jóért és nemesért, s bízik teljes odaadásig, mert mindenkiről csak jót hisz; aztán

megcsalatik, és megszakad, mint a szegény Euizác, mielőtt szép tulajdonai teljesen kifejlődtek volna; végre elzárkózik, mert senkisémet ismeri, senkisémet érti őt, s magával hordozza a sebet, melyet senkisémet akar látni, s melybe senkisémet önt balzsamot, míg az isten azt meg nem gyógyítja!

VI.

1855-dik évi december végén állították föl Becsben a magyar legfőbb úrbéri törvényszéket, élén gróf Nádasdy Ferenczcel, a pesti fő-törvényszék elnökével. Az előadók kontingensét a belügyi minisztérium s a legfőbb törvényszék kevésbé elfoglalt tanácsosai képezték. Elnöki titkárnak én lettem kinevezve. Mikor Krausz aláírta kinevezési okmányomat, azt mondta Bekének: „no, ez egyszer tán meg lesz velem elégedve!“ Mézesmadzag akart lenni gyakori mellőztetésért!

A „Matschakerhof“ egyik szobájában tákoltuk össze új főnökömmel a megnyitó elnöki beszédet magyarul, s még az nap este jött az vissza tetemes javítások- és kihagyásokkal Bach és Krausz miniszterek revíziójából — németül. Ezt kellett aztán Nádasdynak másnap az első ülésen fölolvasni. Úgy parancsolták rá; de azt meg Széll Imre tanácsos úrnak senkisémet parancsolta, hogy németül feleljen rá. Megtehetette volna ezt magyarul is, legalább nem ficzámította volna ki három hétre a nyelvét. —

Jó ideig pauzáltunk, míg a megindított perek az alsóbb fórumoktól fölülvizsgálatra ide

fölerkeztek. Az üres órákat a büróban azzal töltöttük, hogy én — novellákat írtam, főnököm meg azt nézte a régi schemátizmusokban (megvolt neki 1790-től fogva valamennyi), honnan fújta össze a szél (vagy micsoda?) azt a sok mindenféle rangú és rendű úri egyént, a kiket az abszolutisztikus német kormány Magyarországra dekretált nagyságos és méltóságos uraknak? Igen sokszor nem titkolhatott el egy malicziós mosolyt, midőn rámutatott azon „kedélyes“ népkupacz embereire, a kik, mint Aeneas társai, minden perczen készek családjuk- és háziisteneikkel elhagyni hazájukat, mely nem is annyira hazájuk, mint fészük, s nemcsak a Tisza virágos partjaira, hanem a pokolba is elmennek, ha ott az ördög kontójára pörköltek ehetnek.

A pesti és pozsonyi főtörvényszék elnökei, Umlauf (nőmén et ómen) és Streit urak közül az egyik Salzburgból, a másik meg már nem tudom melyik Kreis- vagy "Rezirkszgerichtől szakadt le mint a jégeső a nevezett magyar városokba; a legtöbbnek nevét pedig épp' oly hiában kerestük a schemátizmusban, mint némely nagyúrnak apját a góthai kalendáriomban. — Az tény, hogy a mikor a császár az ötvenes években betutazta Magyar- és Erdélyországnak egy részét, egy alföldi járásbíró a fejedelem kíséretében volt Kozma tanácsosnak magát mint báró Jósika Samu egykori — „Büchsenspanner“-jét mutatta be, s a tanácsos, ki a kancellárnak gyakori asztalvendége volt, csakugyan ráismert hajdani — tényérváltójára!

Ily elemekből állott a „Bach-ármádia,“ melynek kedvéért kényszerítők a magyar embert a stockeraui teutonok zengzetes nyelvét megtanulni, hogy megértse édes, az az éhes vendégeit, ha zsandártolmácsok nélkül kérték (?) tőle utolsó falatját. A linczi, marburgi, csaszlaui s trop-pai kövezetei falkástól tiporták a magyar megyefőnöki kandidátusok, s minden német, morva és cseh anya már méhében hordta a szolgabírói embryokat! *)

A beállott munka után megszakadtak épületes tanulmányaink. — E legfőbb törvényszék-nél is úgy mint a másikon az előadások német nyelven folytak. Az ítéletek a magyarországi perekben magyarul és németül (ez utóbbi tekintvén a hiteles szövegnek), a horvát, szerb-vojudinai és erdélyi ügyekben csupán németül

* E gyönyörűséges állapotot hiven aposztrófálta egy kemenesaljai harátom a következő rigmusokban, melyeket a „Bolond Miska albumá“ban kiadtam:

Akkor meg nem kopott úgy meg
A világ vén tengelye;
De most régi járásának
Már se nyoma, se helye.
Hja, akkor még házatól élt,
Úr volt a m e g y e i t i s z t ,
Nem piacról került akkor
Bor, szalonna, búza, liszt.
Harmincz negyven vendége volt
Az asztalnál rendiben,
S nem keresett ennivalót
Ebédkor a „pinkli“-ben.

expediáltak; rekurszuális s fölfolyamodványi tárgyak német „Bescheid“-dal döntettek el, a melyet aztán a Csanádi vagy szabolcsi peresfelek otthon a pálinkás zsidó által magyaríztathattak meg maguknak. Eleinte ezek a határozatok is két nyelven adattak ki, míg nem a minisztérium az egyedül üdvözítő németet praeskribálta. De azért elcsúszott többször a magyar is, ha Reichenstein báró revíziója alá nem került, a ki a magyar szöveget „vorschriftsmäszsig“ kitörülte. Kitörülte volna e derék szász atyafi az egész magyar nemzetet is az élők sorából, ha ezt egy tollvonással megtehetette volna. Dühösebb magyarfalót, mint ő és Friedenfels barátja (szinte szász ember) volt, alig lehetett képzelni, s mert mind a ketten egyszersmind Bachnak intimusai voltak, Nádasdyt is terrorizálták. — A báró úr revideálta a magyar tudományos akadémia alapszabályait is, s azok első §-ából e két szót „magyar nyelven“, mely annak a tudományok terjesztésére vonatkozó tételében előfordul,

Még akkor a rózsz úton is
 Öt lovat elvágatott,
 S „Habschaft“-jának gyertyás
 „Fersclilag“
 Garderobot nem adott.
 Kinek akkor az útfélen
 Egy rózsz krajczárt vetettem,
 Most már azt kell süvegelnem,
 Mert ő ítél felettem.
 A ki akkor nyakán hordott
 Kéregető tarisznyát,
 Most egyiránt kivagdossa
 A „Zrinyi“-t vagy harisnyát.

minden további okadatolás nélkül kitörülte, s csak évek múlva sikerült (a mi Pápay udvari tanácsos érdeme) a régi szöveget rehabilitálni. A provizórium alatt e jó urat másodkancellárrá nevezték ki az erdélyi udvari kancelláriához, s neki tulajdoníthatni, hogy e dikászteriumnál a legvadabb magyarsággal írtak. Meg is kapta érte a szentistvánrend keresztjét!

Nádasdyt igen bajos volt megítélni annak, a ki őt közelebről nem ismerte. Én azon három vagy négy év alatt, hol személye körül voltam, őt ritka jószívűsége s feddhetlen becsületessége miatt tisztelni tanultam. Nem pazarolt, az igaz, de titokban sok jót tett, s tudnék akárhány esetet fölemlíteni, hol bőkezűleg segített egyesek és családok nyomorán. Anyja, a jótékonyságáról ismert „Coeur d' ange“ halála után (1856-ban) anyagi viszonyai kedvezőbb fordulatot nyervén, ő is szabadabban követhette jótékonysági hajlamát, s merem állítani, hogy büdzsetje sokkal hosszabb rubrikáját mutatja föl a mások fölsegélésére, mint a tulajdon szükségleteire fordított költségeknek. Ifibája volt, hogy azt az ethikai tant: „a mit a jobb kezéd ad, azt a bal ne tudja,“ nagyonis szigorúan követte; ellenkező esetben sokkal több elismerésre számíthatott volna.

Hogy az állam pénzével mily lelkiismeretesen gazdálkodott, bizonyítja az, hogy a legfőbb úrbéri törvényszéknek rendkívüli kiadásokra beállított évi háromezer forintnak alig vette egy harmadát igénybe, s a szolgaszemélyzetet inkább a maga erszényéből, mint a kivetett pauscháléból

segélyezte. Hiába figyelmeztették, hogy e szűk-ségtelen takarékoság által nehezen fog magának érdemeket szerezni, miután a maradvány-összegek minden további czerimónia nélkül a többi kormányzások szükségleteire fog fordíthatni: a gróf nem tárgított. Megmosolyogták őt, de — prozelitái nem akadtak!

Már e tekintetben a „provizórium“ alatt Pestmegye főispáni helytartója, Kapy úr, egészen másképp' gazdálkodott. Ő méltósága ugyanis a kormánytól azon összegekből, melyeket a megyetisztviselők fizetéséből megtakarított, bizonyos illetéket kapott, a minek folytán aztán megtörtént, hogy a legtöbb hivataloknál, különösen a telekkönyvnel napi díjnokok végeztek oly dolgokat, melyeket csakis rendes hivatalnokokra lett volna szabad bízni. Az ilyféle visszaélések akkor oly gyakoriak voltak, hogy komolyabb figyelembe nem is vétettek. De nem is szólt föl azok ellen senki, mert csak magának szerzett volna kellemetlenséget, s azokon ügyse segített volna. Történtek ezeknél még sokkal nagyobb visszaélések, és sokkal magasabb rangú személyek által, mint Kapy uram volt; de hát minek lettek volna akkor az előleges cenzúra, meg a lefoglalások, ha azok oly könnyen napvilágra jöhettek volna. Ritkán került egy egy márkán-tabb eset, s ez is csak a bécsi újságok, nevezetesen a „Wanderer“ révén köztudomásra; megczáfolása az illetők részéről többnyire elmaradt, a mi éppen azért a közlött tény hitelessége mellett bizonyított. — A hatvanas évek közepe felé egypár

magasrangú hivatalnok (még ma is él mind a kettő) száz-százezer forintot vett kölcsön a köz-alapítványi pénztárból —jóságai arrondírozására, mint mondá. Ezt mások is tették, s föl se tűnt volna, ha a nevezett alap nem állott volna az illetők hatósága alatt, mely esetben a normatívák nem engedték meg azt igénybe venniök; s ha továbbá jóságaik másutt feküdtek volna, mint — a holdban. — Az újságok hallgattak róla, de a dolog azért titok nem maradt, s ekkor történt aztán, hogy midőn egy jó ötletéről ismeretes vidéki úr a fővárosba vetődvén egyikét az említett főurak közül meglátogatta, s ez azt kérdezte tőle, mitől hízott meg' oly nagyon? azt felelte neki: „arrondíroztam magamat, kegyelmes uram!“ —

Voltak Nádasdynak is sok gyöngéi, mint minden embernek. Ezekhez tartozott a kevés erély s a szerfölötti engedékenység mások irányában, a kik őt e miatt önző céljaik kivitelére eszközül, vagy takaróul használták. Önállósága hiányát sokan gyöngé ügyismeretének tulajdoníták, mely őt idegen támogatásra szorítá, s „a festett bábu“ szerepét játszátá vele. Tévedtek. Nádasdynak sok természetes esze volt, s hivataloskodása hosszu ideje alatt szerzett rutinja őt is csak oly alkalmas bürófőnökké tette, mint többi kollegáit, kiknek a vízözön előtti időkben már születésükkor takarták be a pólyákba a „méltóságos“ és „excellenciás“ címekkel járó zsíros „szinekurá“-kat; de mivel rátartós nem volt, fejét nem hordta oly magasan, mint az üres

kalász, szóval, imponálni nem tudott, nem igen vették őt számba a mérvadó körökben, s meghagyták a magasabb politika járművében — ötödik keréknek. Lelépése szintoly kevés zajjal történt, mint hivataloskodása. Bekérték tőle a kulcsot, s mehetett — isten hírével.

Különben absztrahálva a grófnak politikai jelentékenységétől, a mije nem volt, emberségesebb főnököt nálánál még nem ismertem. Alárendeltjeivel sohasem éreztető fölényét, még hivatalos dolgokban sem, a mi egyébiránt hiba volt, s gyöngeségnek magyarázta. Azon finom, humánus modor, mely kitüntető őt a magánéletben, sajátja volt a hivatalos sfaerában is. Bürója a napnak minden órájában nyitva állt, mindenki beszélhetett vele első hivatalnokától kezdve le az utolsó szolgálig, s mindenkinek a számára volt egy nyájas, vagy biztató szava. A mit megígért, azt a legrövidebb idő alatt teljesítő; nem volt szüksége magát kimenteni, hogy adott szavát meg nem tarthatá, mert sohasem adta, ha nem volt meggyőződve, hogy annak ura is lehet.

Otthon a legnyájasabb háziúr volt. A vidékről jött hivatalnokokat, ha tisztelegtek nála, jó magyar szokás szerint ebédre marasztalta. Igen jó asztalt tartott; volt minden áldott nap öt-hat vendége, s ezek száma meghaladta gyakran a tizenkettőt is. Ebéd fölött igen élénk és fesztelen tónus uralkodott. Még vonzóbbá tette a társalgást, ha abban a grófnő is résztvett, kinek magas míveltsége annak különös ingert és érdeket kölcsönzött. — A politizálás ki volt zárva.

„Elrontja az étvágyat!“ szokta a gróf mondani. Annál kedveltebb tárgyat képeztek a napi események, melyeket jó hámmal s csípős szatírával előadva igen szeretett hallani. — Neki is voltak sokszor igen jó és talpraesett ötletei, melyeket nem csak „hivatalosan“ kellett megmosolyogni; ártalmatlan természetűeknek látszottak, a nélkül hogy a mediszáncznak pikáns fulánkját teljesen nélkülözték volna. — Midőn egyszer szó volt Járy tanácsosnak, a hirhedt „Xenien“ írójának legújabb költeményeiről (?), melyek egyike a fájdalomat nem létezőnek, s csak képzeltnek állítá, a gróf tréfásan jegyzé meg: „hja, csak egy órára adhatnám oda e jó úrnak — tyúkszemeimet!“ — Máskor meg Feuchtersleben élettana kerülvén a szőnyegre, meg nem foghatá, hogy’ lehet az érzéki élvezek gyönyörét tagadni? mikor neki elég gyönyörűséget szerez, hogy hall, s nem kell Wildauer kisasszony énekét meghallgatnia! — Az új börzeépületben egy nagyszerű kávéházat nyitottak meg: „így az emberek, a mit a börzén el nem vesztenek, elveszhetik a kártyán!“ jegyzé meg a gróf; s midőn X. bankár megkeresztelkedett: azt mondta rá: „most már keresztény zsidó lett belőle!“ —

Hogy a gróf szép ember lett volna, azt az irigység sem mondhatta róla. A lichtensteini herczegséget kényelmesen átléphette fél lábával, s czipőit odakölcsönözhetette akármelyik kisdéd-óvó intézetnek — bölcsöknek. Hiúsága nem volt akkora, hogy ne tudta volna, mily mostohán

bánt vele külsejére nézve a természet, s ő maga a legkíméletlenebbül wicczelte ki többnyire magát. — Egyszer valami hivatalos ügyben elmentem vele gróf Mitrowszkyhoz az urak utcájába. Midőn végighaladtunk az elsőemeleti hoszszu folyosón, megnyílik egy ajtó, s azon két igen szép leány (a két comtesse volt) kandikált ki; mihelyest azonban Nádasdyt meglátták, hangos nevetéssel becsapták az ajtót; a mi minden esetre arra mutatott, hogy a grófkisaszszonyoknak — rász guvernántjuk volt. A gróf hozzám fordult: „ezeknek a hölgyecskéknek nem látszik az arczom tetszeni,“ mondá szokott flegmájával; „szeretném nekik azt felelni, a mit a híres Tauber egyszer a drezdai nagyhercegnek válaszolt, midőn ez azzal faggatá őtet, mikép’ lehet az embernek oly rút arca, mint az övé? Nekem két arczom van, főséges uram, mint a Jánusnak, válaszolt a tudós: az egyik elől van, a másik hátul; a kinek az egyik nem tetszik, az nézze meg a másikat!“ — Ha a gróf ugyanezt válaszolta volna az illetőknek, nem lett volna egyéb mint illő represzszália azok nevetlen viseletükért. — Az operaházban páholya éppen Elszler Fannié mellett volt. Ennek mindig igen sok látogatója szokott lenni, a kik néha oly hangosan konverzáltak, hogy a grófnak, a ki szenvedélyes operabarát volt, élvezetét boszantólag megzavarták. A páholynyitó figyelmeztetése nem sokat használt, a rendőrség meg nem avatta be magát, mert annak a főnöke szinte a „mennyei Fanni“ vendégeihez tartozott, s a legnagyobb csevegő

volt. Ilyenkor aztán, ha a zaj már kiállhatlanná vált, a gróf áthajolt a páholyba, s elfintorított képe oly frappant hatást idézett elő, hogy a lárma egyidőre megszűnt: „míg ijedtükből arczom láttára fölocsúdtak!” jegyzé meg szarkasztikus mosolylyal. — Komolyabb órákban nem egyszer említé, mily helytelenül cselekesznek a szülők, ha gyermekeiknek szemükre vetik, a mi nek nem ők, hanem a természet mostohasága az oka. „Az enyéme is, úgy mondá, azzal faggattak mindig, hogy éktelen külsőm van, és sok megaláztatást, méltatlankodást és mellőzést kellett e miatt túrnöm. Engem senkisémet szeretett, még szüleim se, s azért én se szeretek senkit; ezt az érzést már gyermekségemben belém oltották!” A gróf igazságtalan volt maga iránt. Számos jótékony tette éppen az ellenkezőjét bizonyítá annak, a mit mondott, ámbár meg ellenei e nyilatkozatában találhatták volna föl „mentségére“ a politikai téren elkövetett hazafiatlan tettei legfőbb indító okát. „Meine Landsleute, Majestat, sind so wie die Kinder; wenn man ihnen den kleinen Finger zeigt, wollen sie gleich die ganze Hand!” Ezt mondá, mint tulajdon szájából hallottam, a fejedelemnek, midőn szó volt arról, hogy nem ártana a magyar nemzetnek egypár konczessziót adni. — Akkor elmaradtak, később meghozta azokat — Szadova és Königgratz!

Midőn miniszternek kinevezték, annyira megijedt a felelősség terhétől, melyet magára vállalni kényszerítők, hogy jó ideig nem tudta magát elhatározni, mitevő legyen? A bepecsételt császári

kézirattal szobámba toppant; bontsam föl, úgy-
mond, mert neki nincs elég nyugalma e műtétet
véghez vinni. — „Lieber Gráf Nádasdy! Ich er-
nenne Sie zu Meinem Justiczminister. Franz
Jozef.“ E tizenegy szó egészen kihozta őt a
sodrából. „Alszo doch!“ sóhajtott föl, s nejéhez
küldött, hogy tudósítsam ez eseményről. A gróf-
nő mosolygott. „Nicht möglich!“ monda, s ezzel
a krízis szerencsésen elmúlt. —

Szerény hivatalszobám tán sohasem látott
még annyi előkelő egyéniséget rondán tapeczi-
rozott falai közt, mint mikor híre futamodott,
hogy főnököm miniszter lett. — Az igazságügyi
minisztérium valamennyi osztályfőnökei és ta-
nácsosai valóságos búcsút jártak hozzám, a kit
nem tudom, mi oknál fogva, én legalább soha-
sem dicsekedtem s nem is dicsekedhettem vele,
Nádasdy jobb kezének tartottak: hogy ezt a jobb
kezet megszoríthassák, s ez alkalommal „ad ami-
cas aures“ juttassák, a mit, természetesen a mi-
niszter úrral is, de csak az én révémen, tudatni
szerettek volna. — E rövid pár nap alatt több
emberismeretet szereztem magamnak, mint majd-
nem egész hosszú életemen át, s főnököm pél-
dája szerint kezdtem, úgy mint ő, *az* embereket
utálni. — Mennyi titokba lettem önkénytelenül
beavatva, s mily furcsa színben tűnt föl egy-
szerre előttem a magasabb bürokraciai élet!
Hány egymással homlokegyenest ellenkező ter-
vet és javaslatot kellett volna főnököm „kegyes“
vagy „legkegyesebb“ figyelmébe ajánlani, a ki
kényekedve szerint válogathatott volna azokból,

mert mindegyike ezen uraknak a magáét a legjobbnak és legalkalomszerűbbnek tartá. — Csak aztán ne kívánták volna az én véleményemet is hallani, s ne várták volna, hogy — mint bizonyos édesszájú emberek, a kik mindenkinek tetszeni akarnak, s éppen azért senkinek se tetszenek — mindent helyesnek és kitűnőnek mondjak, a mi sem helyes, sem kitűnő, sőt még középszerű se volt! — Nem ám; mert szemben álltam a legmerevebb bürokratákkal, a haladás és üdvös reformok legorthodoxabb elleneivel, a kiknek legfőbb bálványa a hétsokros „czopf“, s a kik ennél fogva hiában erőlködtek belőlem prozelitát csinálni. — — Az alkotmányos kor még máig sem tudott e vaskalapos vitézekkel végezni; sok régi lomot vetteti a zugba, fölszínre juttatta a szabad gondolatot, bevitte a fölvilágosodást a legkisebb gunyhóba; csak ők nem változtak meg, csak ők nem transzigáltak az emberiség követelményeivel, s — bizony isten — úgy tetszik néha, mintha megszorodtak, s még nagyobb hatalomra vergődtek volna, mint a vízözön előtt.

Midőn aztán Nádasdy nyolcz nap múlva átköltözött az igazságügyi minisztériumba, s elfelejtett engem magával vinni, látogatóim is elmaradtak, s megszűntem szerepelni a — nagy komédiában!

VII.

1856-ban lerándultam egypár napra Balatonfüredre. Megszöktem a nagyváros finom unalmai elől, s végig nyújtám a fesztelenség divánján

lelkem izmait, melyek otthon az önmegtagadás, a társaságban a színeskedés erőszakolása alatt már teljesen elbágyadtak, s elveszték rugékonyságukat.

Győrig vasúton mentem. Itt K o v á c s P á l barátomnál egy egész napot töltöttem. Valódi magyar vendégszeretettel fogadott, s oly jól érzem magamat kedves családi körében, hogy igen szerettem volna még tovább maradni, ha ezt szűkre mért szabadsági időm engedi.

Füreden nyolcz napig voltam. Az ég mindig kék, az idő kellemes, a Balaton csöndes volt. Gyönyörködtem a kies vidék bájain, a pompás hegylánczolon, mely egy kirándulás alkalmával a gőzösön Keszthelyig szemeim előtt elvonult; mulattam a tarka társaságon, mely szüntelen mozgás közt pihente ki az élet fáradalmait; a table d'hote udvarias vendégein, a kik a zupspeizról rendesen lesepérték az egész sült aulagot, s minden ételből kiválogatták a legjavát; a fürdőorvos Orsovenszky barátom diaetetikáján, mely a betegnek is megengedte, hogy turóshaluskát egyék; a zsandárfőhadnagyon, a ki csak addig engedte meg a ferblit, míg ő nyert; a tetszelgést korán tökélyre vitt kisaszszonyokkal a legérdekesebb szemjáték keresztüzét gyakorló reményteljes fiatalembereken; a szerelmes öregurakon; az örökifjú mamákon két, három leánykájok társaságában, a kik, állításuk szerint, alig haladták meg a tizennégy évet, s csak „idő előtt“ fejlődtek oly melldomborúakká, hogy a legleleményesebb nőruhaszabó se lett volna képes

e különben irigylendő tényállást elrejteni: s mind-
ezt látván, tapasztalván, s megelégelvén a sok él-
vezetet (!) visszatértem Bécsbe; kirándulásomat
leírtam, s odaadtam Török Jancsinak, a ki akkor
a „Magyar sajtó“-t szerkesztette a német főváros-
ban, s cikkemet tizenöt forinttal honorálta,
éppen annyival, a mennyibe egy napi mulatásom
került Füreden.

A „Magyar sajtó“ szerkesztősége az Alszer-
Hauptstrassén Sommer L. nyomdájában üttöte
föl sátorát. Tagjai voltak: Székely Józsi;
Elefánti, a ki később Apponyi londoni követ
fia mellett volt nevelő, s ott is halt meg; Török
Sándor, Vajda Jancsi, Színi Károly, G r e -
g r u s s Gyula (Ágostnak elhalt zseniális öcscse),
Ágai Adolf, s még valami boldogtalan bujdosó
honvéd, a kinek a nevét már elfelejtettem. A szer-
kesztőségen kívüliekhez tartozott első sorban
Fáik Miksa, a ki itt kezdte Fk. névjegy alatt
írni szenszácionális vezércikkeit, melyeket aztán
a „Pesti napló“-bán, s később az általam szer-
kesztett „Magyarország és a nagyvilág“ mellék-
lapjában, a „Pesti hírlap“-ban folytatott; aztán
több nevesebb író, s végre az én csekély sze-
mélyem, a ki Ágai druszámmal fölváltva irtuk
a tárczacikkeket és napi újdonságokat. — A
honoráriummal nagyon takarékosan bánt János
bácsi. Engem sokszor azzal fizetett: érjem be, ha
kedvem szerint szidhatom lapjában a n é m e t t ! *)

élményeinket. „Sina György halála alkalmából egy cikkben meg
is emlékeztem János bácsiról, s néhány szóban a kolóniáról. De
egyszer szóvá teszem azt a kis vármegyét ott a Sommer nyomdá-
jában minden részletében, mert érdemes rá!“ — Én meg azt
mondom rá: úgy legyen; mert megvagyok győződve, hogy a
közönség ezt szintoly érdekléssel és örömmel fogja olvasni, mint
minden munkáját a zseniális Írónak. — Szegény János bácsi!
ha még annyi bogarad lett volna, ki ne bocsátotta volna meg
szívesen azokat, s ne bocsátana meg azokat, másoknak is, ha mind
oly jóra való ma g y a r e m b e r volna, mint te voltál!

Ágaival Falk Miksánál ismerkedtem meg, kihez őt János bácsi valami ügyben küldte. Falk akkor a józsefvárosi „Langegaszszé“-ban lakott, s boldog fiatal férj volt. Ágai roppantul bámulta Falkot, s végtelenül örült, hogy a mondott alkalommal közelebb férhetett hozzá, a mennyiben egy tizenkilencz éves siheder közelebb férhet egy kiforrott férfihoz. E látogatást később az akkori fiatal „Családikor“-ben két hosszú cikkben megírta, a minek aztán azt a kitüntetést köszönhette, hogy Falk őt velem együtt egy „repphendlis“ vacsorára meghívta, melyhez a házigazda maga kavarta meg a salátát. Pompás volt, s megérdemelné, hogy Porzó remek tolla valamikor megörökítené e vacsorát, valamint megörökítette a salátájának a mesterét is!

Nem sokára azután nálam is bekopogtatott Ágai. Egy beszélyemet fordította le németre a „Humoriszt“ számára, a mi hiúságomnak módnélkül hizelgett, ámbár sejtém, hogy a fiatal író azt inkább ismerkedhetési célból, mint azon meggyőződésből tette, hogy ez által a német közönségnek valami különös élvezetet szerez.

Az én druzám, a kit rokonszenves egyéniségénél fogva csakhamar megszerettem, igen szorgalmas, dologszerető fiú volt. Azon kívül, hogy a „Magyar sajtó“-nak rendes dolgozótársa volt, számos tárczalevelet írt a „Hölgyfutár“-ba, melyet Nagy Ignác halála után Berecz Károly (az „Életképek“ hajdani munkatársa) szerkesztett, később a „Vasárnapi újság“-ba, a hol azok már méltó feltűnést okoztak. Tömérdet fordított a „Donauzeitung“-ba Jókaitól; a „Wanderer“-ben megismertette Székely Józsi szellemdús „essay“-jét az akkoriban meghalt Vörösmarty Mihályról; ölszámra készítette a németből Kecskeméthy Aurél „Magyar nemzeti naptárjába“ az eredeti cikkeket, s magyarosított az öreg Hartleben „Külföldi regénycsarnok“-a számára egy rakás angol, francia, és német regényt. — Zajzoni Rab Pistával megírta Rózsa Sándor biográfiáját egy troppai német kalendáriumba, s ahhoz a r e z k é p e t i s küldött. Ez arcképnek mulatságos históriája volt. A „Vasárnapi újság“ ugyanis kiadta gróf Károlyi György egyik gulyásának a képét, a ki akkor a londoni vagy párizsi (nem tudom már melyik) köztárlaton őrizte a gazdája címeres marháit. Ezt a képet Ágai lemásolta, a gatyája korzába beledugdosott vagy hat pisztolyt, a kezébe a karikás helyett duplacsövű puskát nyomott, s a becsületes Fodor Pista — vagy minek hitták — csakugyan mint a hírhedt magyar zsványfőnök jelent meg; a mit a troppai kiadó fényesen honorált is.

Akkor volt, hogy fiatal barátom több

„Humoristische Soloscené“-t irt névtelenül a Varryféle „Liederspielhalle“ számára. Egy kedves kis mókuska kedvéért tette, a ki a társaság primadonnája volt. Irt ennek egy ábrándos monologust is, melynek a honoráriumát még ma is emlegeti. Midőn a minap Bécsben járt, s véletlenül találkoztunk az útczán, nevetve mondá el, mily nagy elégtételére szolgált, hogy tegnap valami „Liederspielhalle“-ban az ő hajdani „soloscená“-i egyikét: „Jancsi bácsi in Wien,“ nagy tetszés közt hallotta előadni. Roppantul megtapsolták. Nem állhatta, hogy a „Szolozsänger“-től meg ne kérdezte volna a halhatatlan mű szerzőjének a nevét. „Ui je, felelte ez, dér isz jetzt gar a grosza Herr in Pesth; er isz Viczig’span, und hat Stuck a vier Urt’n (rendjel).“ „Wie heiszt er?“ kérdezte barátom tovább. „Baronn Agram!“ volt a válasz. — „Tehát még sem felejtették el egészen a szerző nevét; bár én akkor is tagadtam!“ jegyzé meg tréfásan a drusza.

A „Magyar sajtó“ nem sokára megszűnt. Sommer és első faktora, Fáik Zsiga (Miksának öccse), addig tartották benne a lelket, a meddig lehetett, s az elsőnek, mint nem magyar embernek áldozatkészsége minden esetre dicséretet érdemel. Török Jancsi lement Pestre új szerencsét próbálni. Agai bevégezte orvosi tanulmányait, s tudorrá avattatván egyelőre Bécsben maradt, hol később, ha nem csalatkozom, Aldor Imrével együtt Kecskeméthy bécsi magyar lapjának segédszerkesztője lett. Utóbb e lap is a „Magyar sajtó“ sorsát osztván, személyzetének

egy része, közte Ágai is, szinte Pestre távozott. — Midőn a hatvanas évek vége felé rövid tartózkodásom alatt a magyar fővárosban a „Magyarország és a Nagyvilág,” s később az „1848”-nak szerkesztését átvettem, jeles munkatársaim (Greguss, Gyulai, Pulszky Ferencz és Ákos, Falk, Toldy Pista, Urváry, Bérczik s a t.) közt volt Ágai barátom is, a kinek három év múlva meg én lettem a munkatársa a „Magyarország és a Nagyviláginál, melyet az akkor már megindult „Borszemjankó”-val 1870-ben kezdett szerkeszteni, írtam neki több tárczacikket Németországból, különösen Boroszlóából, az akkori porosz-francia háborús világból, melyek némi érdeket gerjesztettek, a mennyiben azokat nagyobb lapjaink szorgalmasan kiböngészték.

„Nem szívesen vettem át a lapot, írta nekem, mert meggyőződésem az, hogy jól szerkeszteni két lapot nem lehet; de miután én is „Miteigentümer” vagyok, s pár garasom benn van, nem hagyhattam tönkre jutni.” S a lap csakugyan újra lábra kapott; dicsőségesen kiállta a versenyt vagy három, négy illusztrált (komoly) hetilappal, s kiadó és szerkesztő oly sikeresen fáradoztak annak technikai s szellemi kiállításában, hogy nemcsak a megszületendőket fojtá el csirájában, hanem a meglevők alól is elrántotta a gyékényt, mint például a „Hazánk és Külfölde”-el történt, melybe csak hálni járt a szusz, s melyet csak emberségből tartottak föl az athéneiek.

Sok kedélyes levelet váltottunk akkor, s váltunk még mai napság is egymással. Egy

egész kis irodalmi történetet foglalnak azok magukban, s meg vagyok győződve, hogy barátom levelei szintoly élvezetet szereztek volna az olvasónak, mint szereztek nekem, ha azokat közzé tehettem, s írójuk kívánsága szerint meg nem semmisítettem volna. „Én nem szoktam, nyilatkozott egyszer előttem, leveleimet olyan szándékosan írni, hogy egyszer tán mint poszthum-munka jelenjenek meg. Ily tudat ólomsúlya alatt nem bugygyanhatna ki belőlem egy természetes szó, s nem tudnék úgy írni, wie mir der Schnabel gewachsen iszt. Fájdalom, jegyzé meg tréfásan, az is a „nagytság“ átkához tartozik már, hogy az ember a szabójának sem mer egy schlampert levelet írni, mert hátha később elliczítálják tőle, s aztán ott kellene figurálnia az Aigner Lajos úr autogramm-gyűjteményében öt osztrák krajezárával per darab.“ — Bizony, bizony; néha egy kis indiszkréczio nem ártana, ha tudjuk, hogy a közönség azt nagy köszönettel fogadná!

Agaival, mint mondtam, közelebbről Fáik Miksánál ismerkedtem meg, a ki később a Wiedenre az „Engelszgaszszé“-ba költözött, hol nagy és kényelmes lakában vásár- és ünnepnapokon oly szép és válogatott közönség szokott mindig öszszegyűlni, melyért az előkelőbb szalonok tulajdonosai is megirigyelhették volna a szerény házigazdát, kinek a neve akkor már általánosan ismert és tisztelt volt mind a két főváros Írói világában.

„Emlékirataim“ második kötetében bővebben megemlékeztem e derék barátomról, kihez

Bécsben létem alatt engem tizenkét éven át a legőszintébb s legönzettelenebb barátság kötelékei fűztek. Ő akkor a bécsi takarékpénztár titkára volt. Pontosabb és szorgalmasabb hivatalnokot nálánál nem ismertem, s csak a rendkívüli könnyűségnek, melyel dolgozott, lehetett tulajdonítani, hogy a büroójában halmozott foglalatosságok közt töltött hat, hét órán kívül még ideje és kedve maradt a „Pesti napló,“ a bécsi „Wanderer,“ s vagy négy, öt külföldi hírlap számára naponként egy egy vezérczikket vagy tárczalevelet írni. Bámultam munkaerejét, s föláldozó szeretetét családja iránt, melynek jólétéről folytonos tevékenysége által igazi atyai módon gondoskodott.

Nyaranta egypár hónapot Bécs közelében, Wáhring-, Breitensee-, és Perchtoldsdorfban töltött, a honnan minden áldott nap' kocsin vagy gyalog jött be a hivatalba, váltig állítván, mily jól esik neki e kis kommócio! Ilyenkor aztán én, Grasz, a „Wanderer“, szerkesztője, és Herr, takarékpénztári igazgató (a legbecsületesebb német ember, a kit valaha ismertem) együtt reggeliztünk vele az úgynevezett Taroni-kávéházban a „Graben“-en, mely alkalommal élénken megbeszéltük a napi eseményeket, s csináltunk mint Fáik tréfásan megjegyzé, politikát a kávé aljából. Beh szép kedélyes reggelek voltak ezek! Váljon ha a sors ma ismét öszszehozna bennünket ott a kis kerékasztalnál a „Habsburggasse“-ba nyíló ablakfülkében, vidámabb kedélylyel, s nagyobb bizalommal néznénk-e ma a jövendőbe, mint

akkor, midőn e jövendő fölött majdnem kétségbe estünk?!

Az említett vásár- és ünnepnap délestéken, melyek tulajdonképen Miksa barátom pihenő órái voltak, oly számosan gyűltünk nála mindig össze, hogy a tág helyiségek néha igenis szűkeknek mutatkoztak. Így volt ez falusi lakásán is, honnan nem ritkán három, négy omnibusz szállította éjfélkor haza a vendégeket. Nem volt e számos estélyek közt egy is, melyek mielőbbi ismétlését ne kívántuk volna; mindnyájan ez estélyeken látszottuk a hosszú hét fáradságait és unalmait kipihenni; gazdag kárpótlást talált azokért a szellem, bő kielégítést a gyomor, s nem volt az a mindkét tekintetben annyira elkényesztetett ingyencz, kinek ez őszejövedelek a legfinomabb élvezetet ne szerezték volna.

Engedjék meg ennek illusztrációjául megemlékezni azokról, kik e vasárnapi multságokon résztvettek. Sokan voltak régi barátimon kívül ezek közt olyanok is, a kiket itt láttam először, s elszakadásom után Bécsből — utólszor is, a mi azonban emléküket lelkemben meg nem halványítja.

Ezekhez tartoztak:

R i n g e l s h e i m báró, akkor még ezredes a tábori karban, most táborszernagy és katonai főparancsnok Brünben, kiről azt mondta egyszer Tisza a képviselőházban, miszerint szerencsét kívánhatnánk magunknak, ha Magyarországnak több oly igaz és őszinte barátja volna a hadseregben, mint a báró;

K a i s e r s h e i m b kapitány, most őrnagy;

igen mívelt katona, joviális társalgó, s az operák szorgalmas látogatója;

Danielik püspök, a ki egyszer az asztal fölött oly hatalmas filippikát tartott a jezsuiták ellen, őket okozván a demokraczia tétlensége miatt fejét, mint az üres kalászkok, ismét magosán hordó ultramontán arisztokraczia dölyfösködése miatt, hogy Ferrynek, ha ez akkor miniszter, és Franciaország köztársaság lett volna, kedve tellett volna a fölvilágosodott főpapban, a kihez hasonló érzelműt, hál' isten, még eleget számít a magyar klérus;

Hopf, Lonovics titkára, most kalocsai kanonok; igen okos, értelmes, nyájas férfiú, az' időben a Széchenyi-conspirácziónak, melyet Fáik oly elmésen irt le a minap a derék „Pesti hírlapban, egyik legkiválóbb feje; *)

Falke, most osztályfőnök a külügyminisztériumban; darab ideig a „Preszbürö“ főnöke, azelőtt meg helytartósági tanácsos Budán;

* E ligának egyik igen szerény tagja voltam én is, a nélkül hogy Széchenyivel döblingi tartózkodása alatt személyes érintkezésbe jöttem volna. Ez pedig sem szándékomon, sem akaratomon nem múlt, ámbár a gróf nővére, Zichy Zsófia által figyelmeztetve lettem, hogy testvére lakása körül éjjel-nappal számos rendőrök czirkálnak, s jegyzik föl a ki- és bemenők neveit, s nekem mint égett gyermeknek leginkább kellett volna félnem a fűztől; — hanem egyedül azon sajnós körülménynek volt tulajdonítható, hogy Kecskeméthy levelét, melyben engem a gróf nevében felszólít, látogatnám meg őt döblingi magányában (?), csak akkor kaptam meg, midőn másfélhétí húsvéti kirándulásomból Czenkről és Horpácsról visszatértem Becsbe — a grófnak temetésére.

a nem rég' meghalt K á d a s kanonok;

a pazmanita S c h m i d t (Áldor Imre), kitűnő tehetségű, eleven papocska, a ki hét év múlva főmunkatársam lett a „Magyarország- és Nagyviláginál;

a mostani főispán O r m o s Zsiga; stb. stb.

Régibb ismerőseim s barátim közül ott voltak majdnem minden „jour fixe“-nél: K e c s k e - m é t h y, P o m p é r y, T ö r ö k Jancsi, a ki Fáinak legkisebb leányát Menczit, most Gaszner királyi jegyző nejét, ölében hordta, s bolondulásig szerette; az akkori udvari tanácsos F i e d l e r, jelenleg osztályfőnök az oktatásügyi minisztériumban, e csöndes, gondolkozó fő, a kit egy ízben rávettünk, hogy négyest táncoljon, a mi nek a gyermekek, a kik eddig a komoly „Fiedler bácsi“ iránt borzasztó respektussal viseltettek, módnélkül megörültek.*) — K e m é n y, E ö t v ö s és T r é f o r t, valahányszor Bécsbe jöttek, mindig meglátogatták Falkot otthon vagy biirójában. K e m é n y kirándult velem gyakran annak falusi lakására is, a mikor aztán mindig fölségesen mulattunk Zsiga ügyetlenségén a kuglizásnál, a mit a tekeállító gyerek korántsem talált oly mulatságosnak, miután egyszer sem történt, hogy

* E négyest táncolták: Fiedler a háziúrnak, Pápay udvari tanácsos Ringelsheim nejével, egy épp oly szép, mint szeretetreméltó magyarszületésű úrhölgygel, Kölld számtanácsos, a háziúrnő bátyja, egy fiatal özvegy kapitányáéval (nevét már elfelejtettem), s én Falknak legidősb leányával, a korán elhunyt Lujzával. — Bizonyosan nem állíthatom, de aligha nem táncoltuk mi férfiak akkor — hatyútáuczunkat!

kijutott volna neki a „Herr Baron“-tól az „Alle-neun“-ért a garasos taksa. —

E barátságos özszejöveteleket igen kellemetlenül zavarta meg Grasz és Falknak befogata-sa a hatvanas évek elején. Az első egy a magyar udvari kancelláriát Schmerling uszály-hordójának, s Forgácho-t, az akkori kancellárt, annak bűnbakjának nevező cikkem miatt, mely-nek Íróját azonban a derék szerkesztő minden faggatás daczára el nem árulta, nyolczhavi, főmunkatársát, Falkot, meg azért, hogy a kor-mány korifaeusait Magyarország irányában kö-vetett ferde rendszerükért keményen megosto-rozta, de kéziratát a szedő vigyázatlanságból fiók-jában hagyta, a honnan azt az államügyészi mameluk szerencsésen (!) kikotorázta, félévi börtönre Ítélték — par ordre de Mufti-Schmer-ling. Grasz végig kiállotta nyolczhavi fogságát, szigorúan megtiltván övéinek, bármi szín alatt kegyelemért kunyorálni; Falkét, számos családját tekintve, hat hétre devalválták, érintetlenül hagy-ván osztrák-salamoni bölcsességükben az ítélet ama részét, mely őt a „doktor“-czím további haszná-latától eltiltá. Mintha bizony az embert attól, a mit szellemi tehetségei által szerzett, amúgy „san façon“ meg lehetne fosztani, s egypár élhetet-len paragrafus által az ész-t és a tudományt ki-dekretálni a főkből, s ezek tulajdonosait, mint a birkanyájja dreszszírozott phaeakok tömegét, szellemi táp helyett a „Wiener Zeitung“ széna-ízű kosztjára szorítani!

Hasonló sorsban részesült ugyanakkor a volt

vasmegyei főispán, Ernst Kálmán fivére által kiadott „Neueste Nachrichten“ című napilap szerkesztője, Friedmann Bernát is, a kinek a magyarok iránti meleg rokonszenvét háromhavi börtönnel siettek lehűteni; — s még egy rakás kisebb-nagyobb író és szerkesztő, kiket a „Judenplatz“- és „Spengler“-utczai államorvosok az efféle lázas rohamok miatt hosszabb vagy kevesebb ideig tartó üdvös „kúra“ alá fogtak, s félig vagy egészen meggyógyítva szoktak a „Kriminalgebäude“ dohos czelláiból elbocsátani. —

Falkot a hathéti fogság jóformán megtörte, s megrontá a tétlenséghez nem szokott férfinak egészségét. A hosszabb utazás, melyet azon évben (1862) Németországba tett, meghozta erejét és kedvét a munkához, s beálltak ismét a kedélyes esték, melyeken a régi barátok meg nem fogyott számban újra találkoztak. — Néhány év múlva Miksa dolgozótársam lett a „Magyarország és a Nagyviláginak „Pesti hírlap“ című melléklapjánál, míg 1868-ban Wahrmann fölszólítására ő maga is lement Pestre, s átvette a „Pesther Lloyd“ szerkesztését, melyet majdnem tizenkét évig oly fényes sikerrel folytat, hogy méltán megirigyelhetik őt magyar kollégái a magyar fővárosban! —

VIII.

Az októberi diploma nem sokat lendített hazánk lét és nemlét közt tengő nyomorult állapotán. Az ausztriai katonai abszolutizmus szuronyaira támaszkodva virrasztóit fölöttünk a hazai

patriarchális abszolutizmus. El voltunk zárva a külvilágtól, s befogták szemünket, hogy ne lássunk, fülünket, hogy ne halljunk, szájunkat, hogy ne szólhassunk. A sötétségnek adták kezébe a fölvilágosodás fölötti örökösödést; választó vízzel keresztelték meg az eszmét, mielőtt világba léptették: Herodeseket tettek a kisdedek gyámjává.

Schmerling, ki a majna-frankfurti „Reichstag“-on majdnem belefűlt a szabadelvű frázisokba, 1852-ben feketesárga fátyolt borított a múltakra, s irtóháborut üzent a szabad szónak. A bécsiek eleinte közönbösen vették miniszterré lett kinevezetését, a mi az akkoriban a miniszterekre gyártott pasquillus következő soraiból is kitetszett:

Zwischen Gut und Schlechit ein Mitteldiag
Dasz iszt der Ritter von S c h m e r l i n g;

később azonban nagyonis érezték a túlnyomó befolyást, melyet a lovag úr többi kolleg'ái fölött gyakorolt. Legkivált a sajtó emberei sokáig' fogják ő exczellenziáját emlegetni, ha működésük leggyászosabb napjaira gondolnak vissza.

S hogy a bécsieknek ne legyen mit irigyelniük magyar testvéreiktől, a perbefogatások s elzáratások otthon is napirenden voltak — ugyanakkor, midőn a magyar udvari kancellária újra föltámadt, s élén oly általánosan tisztelt férfiak, mint Vaj Miklós és Szögyényi László, állottak. — Az a kis tér, melyet a zszurnalisztika eleinte nyerni látszott, mert ha megkötötték is a kezét, de szólhatott, s ha befogták is a száját,

megmutathatta az utat, mely az ígélet földjére vezet, hiába biztatott, hogy a napok jobbra fordulnak. Nem változott a rendszer, megmaradt az alak, meg az irány, s az idd nem volt oly hatalmas, hogy azt alá ássa. Részünkön volt a korszellem, de idegeinket nem aczéozta meg annyira, hogy az ellene emelt karokat ellankaszhatta volna. A zsenge életet, melyet a három oldalról hazánkba berontott tenger elfojtott árjaiban, a lefolyt áradás után iszapban akarták előlni. Megjött a nyugalom; a pusztulás nyugalma. S most e nyugalomból kötöttek hurkot nyakunkra. Életben akartak hagyni, de úgy, hogy ne legyünk méltók az életre. Kínáltak jóléttel, ha lemondunk magunkról. Nem testileg, hanem erkölcsileg akartak bennünket megsemmisíteni. Mint embernek életet kínáltak, mint nemzetnek irtó harczot izentek.

Ez volt a provizórium hétsoványesztendős nyomorult kora!

Kiálltuk ezt is; szenvedtünk; de el nem adtuk magunkat.

És a szenvedés e hősiességében nagy része volt azon sajtónak, mely új életre ébresztett, mely lelkünkbe oltá az újkor nemes eszméit, s mely, midőn a sors meglátogatott, példaképp' járt előttünk, s megtanított méltósággal szenvedni.

Sajtónk inkább akart első lenni az áldozatok közt, mintsem a kegyelem asztalánál ülve. annak jólétét élvezni. Hű tükre volt nemzetünknek érényeiben úgy, mint hibáiban, mert ügyét sohasem választó el a nemzet ügyétől. Lehetett

nehézkes, néha ügyetlen, de mindig nemzeti maradt. Voltak hibái, de volt jelleme. Hazafiúi kötelességet teljesített, nem volt üzlet. Élete eszköz volt, nem cél; küzdelem, nem mesterség; nem vette föl az aranyos álarczot, hogy zsoldért csalja a világot. Nem vált meg a közvéleménytől, és szülöttje volt annak mindig. Létele öntudatos vala; volt célja, s azt nem veszté el szem elől. Örömben és szenvedésben, küzdelemben és diadalban hü bajtársa volt a nemzetnek. —

A bécsi sajtónak, mely mint említém, a hatvanas évek első felében leggyászosabb napjait élte, s melynek létele, kivált azé, mely a magyarokkal rokonszenvezett, a mi akkoriban a hét főbűnök nyolczadikához tartozott, nem egyszer komolyan veszélyeztetve volt, éppen nem volt oka irigyelni a magyar hirlapírók sorát, a kik mindeddig nem ismert mérvben érezték az önkény és zsarnokság sötét uralmát, s túrték azt tizennyolcz éven keresztül a szenvedés zseniálitásával, a közel diadal reményével.

Pompéryt, a „Magyarország“ szerkesztőjét négyhavi fogságra vitték Jozefstadtba. Oly szoros fölügyázat alatt volt, hogy senkivel sem beszélhetett a várparancsnok engedelmé nélkül, melyet e keresztény pasa nem szokott oly pazarul osztogatni, mint a „Rebellen,“ meg a „Federevich“ czimeket, a hogy' t. i. a „rész érzelműek“-et általánosan, az újságírókat pedig „különösen“ czímezni kegyeskedett. — Októberben bezárták Tóth Kálmánt szinte négy hónapra; s rá Jókait; aztán gróf Zichy Nándort, s így

tovább a legszebb rendben; úgy hogy a valamirevaló író szinte restelte, ha az egyik vagy másik kaszárnyának egypár hétre vagy hónapra vendége nem lehetett.

Hogy az illető haditörvényszékek oly eljárás által, a milyent például Jókainál és Zichynél követtek, midőn ezeket első ízben fölmentek, utóbb egy hatalmas „putzer“ kíséretében fölről érkezett újabb „instrukció“ nyomán elítélendőknek találtak, amúgyis kétes reputációjukat nem igen emelték, ez szintoly természetes, mint bizonyos volt az, hogy az efféle inspirált elítélések az érdeklettek nimbuszát a közvéleményben mindinkább nevelték, s nevüket a mártírság dicsfényével övezték körül. — Annyi azonban igaz, hogy a pesti foglyok sokkal emberségesebb bánásmódban részesültek, mint bécsiek, kiket a csirketolvajok- és zsebmetszőkkel egy ketreczbe zártak, s a kikre a „Hauszordnung“ komisz szabályait egyenlően alkalmazták.

Falk Miksa tán ma is bírja még péppapírból készített mintáját ama sötét, dohos lyuknak, mely neki és Grasznak börtönül szolgált, s a honnan, ha fogsága egész idejét kellett volna abban kitöltenie, amúgyis megviselt egészsége tökéletes megrongálása nélkül alig szabadult volna ki. A kommentárt megírta hozzá keserű humorral a „Wanderer“ egyik számában, s midőn pár nappal azután a „Matsakerhof“-ban, hová a derék csornai prépost, Simon Vincze, ebédre hitt meg bennünket, azt, a mit cikkjében az államügyész iránti respektusból elhallgatott,

élő szóval kipótolta, figyelmesen hallgatták őt a mellékasztalnál ülő „liberális Reichszrath“-ok: Rechbauer, Gleispach és Wázer urak is, s résztvevőn később társalgásunkban nem a legkíméletesebb módon nyilatkoztak a kormány „brutalitásai“ fölött: mire az étteremben hasonlóképen jelen volt Wickenburg miniszter, félbeszakasztván frugális „menue“-jét, csöndesen kiosont az ajtón. *)

Képzelnem, mily kedvet érezhettem ily körülmények közt a „Bolond Miska naptára“ Írásához, mely akkoriban már ötödik évfolyamát érte. Csak a vak bizalom bolond szerencsémbe, mely eddig orrotlanul hagyta legmerészebb kifakadásaimat a kormányrendszer s ennek képviselői ellen, magyarázhatta meg e vakmerőséget. Pedig elítéltetésemnek reám nézve sokkal kellemtlenebb következményei lettek volna, mint voltak független állású kollégáimnál; mert hivatalom elvesztése korom és családos létemnél fogva bizonyosan érzékenyebben sújtott volna, mintha az húsz év előtt történik, a mikor egészen más szempontból tekintém a világot, az életet, és ennek szükségéit.

Annyi bizonyos, hogy pesti kollegáim

* Ez a miniszter úr különben igen jámbor, misejárom volt. Páratlan naivitással beszelt el étkezés közben a vendéglősnek, vagy a „Zahlkellner“-nek, vagy annak, a ki éppen keze ügyébe esett: mit végeztek az nap' a minisztertanácsban? minő új rendszabályok vannak készülőben? stb. A magyarokat nem szerette, a mit nem lehetett nagy szerencsétlenségnek mondani, miután ő exczellenciája igen ártalmatlan ellenség volt.

nagyban irigyelték tőlem a bécsi „cenzúra“-t, s Jókai barátom keserédes humorral énekelte meg a „Kakas Mártonéban szerencsém, melyet a mondott körülmények közt, s behúnyt szemű revizorom engedékenysége mellett csakugyan vaknak lehetett nevezni.

IX.

Június közepe felé volt 1857-ben, midőn boldogult barátom, Heckenaszt Gusztáv, kinek kiadásában jelentek meg e tájban „Sírvavigadók,“ és „Zsibvásár“ című humorisztikus novelláim és elmefuttatásaim két két kötetben, azzal köszöntött be hozzám, nem volna-e kedvem és időm egy humorisztiko-szatirikus naptár írására, melynek azonban még ez év vége felé kellene megjelennie. Nyomatását, nagyobb kényelemem okáért, Bécsben fogná eszközölni, s gondoskodott, úgymond, egy ügyes fametszőről is.

Gusztai barátom akkor már kiadta Pesten a „Kakas Márton naptára“-t, melynek igen szép kelete volt; de mivel ismertem azt a sajátságos pászszioját, hogy, ha mások nem tettek, ő maga csinált magának konkurrencziát, s különben is, ha én nem, elfogadja egy másik az ajánlatot, nem akartam megrontani gusztusát, s még azon órában megegyeztünk a naptár kiállítási formája, s a tiszteletdíj fölött, melyet ő maga egyelőre nyolcz ívért háromszázhusz forintban állapított meg.

Hozzá járult az a kedvező körülmény, hogy Kecskeméthy Aurél ugyanazon időben a bécsi rendőrségnél alkalmazást nyervén, s egyszersmind

a magyar munkák revíziójával lévén megbízva, késznek nyilatkozott, czikkeimet kéziratban át-olvasni, s ha kell — rektifikálni, hogy mind magát, mind engem a további kellemetlenségektől megkíméljen.

Három hó múlva (október elején) megjelent az 1858-ra szóló „Bolond Miska naptára”nak első évi folyama. Az olvasó meg lehetett vele elégedve, ha nem volt nagyon válogató, s szeretett minden áron nevetni. A lapok, egynek kivételével, kedvezően nyilatkoztak felőle, s találgatták, ki írta?*) Több nevet említettek, csak az enyimet nem. Az az egy lap, pedig melynek szerkesztője jó barátom volt, oly kegyetlenül lerántotta e legújabb művemet, hogy majdnem magam is elhittem, miszerint kár volt annak írására az időt vesztegetni. Szerencsére a közönség más véleményben látszott lenni, mint irgalmatlan

* Még egy év múlva sem tudták a valódi szerzőjét kitalálni. Történt egyszer, hogy főnököm, gróf Török Bálint Nádasdynak utódja a legfőbb úrbéri törvényszéknél), kinél éppen Szögvényi László és gróf Zichy Edmund látogatóban voltak, s előhozták, hogy szeretnék a „Bolond Miska naptárát olvasni, de drága pénzért sem juthatnak hozzá, fölszólított engem, nem tudnék-e nekik, bármily áron, abból cypár példányt szerezni? Egy óra múlva átadtam neki öt példányt a közönséges árért, s midőn csudálkozva kérdezett, kitől vettem s azt feleltem, a szerzőtől. „Micsoda? monda, s az itt lakik Becsben, s nem fél, hogy bezárják?” „Úgy látszik, nem!” „Ugyan nem lehetne-e megtudni a nevét, kedves barátom? kérdezett kíváncsian a gróf; nem árulom el senkinek!” „Van szerencsém azt méltóságodnak csekély személyemben bemutatni!” felelék illő komolysággal. — Tabló!

kritikusom, mert új évig- az első kiadás egészen elfogyott, s husvétig a másodikat is tökéletesen elkapkodták. Az eladott példányok száma (nem mondok mesét) meghaladta a tízezeret, s Heckenaszt, a ki az írók irányában nem szokott éppen túlságig bőkezű lenni, tiszteletdíjamat a másik évben önként ezer forintra emelte, s fizette azt egész hét évig. A nyolczadik folyam kiadását, Falk barátom közbenjárására, ugyanazon föltételek mellett Hartleben vállalta el; további folytatása Pestre költözködésem alkalmából (1866-ban) elmaradt.

Az említett lapszerkesztő, a ki oly kegyetlenül bánt el e naptárrammal, mint a vajkai aszszony a lisztel, megtudván később, hogy azt é n írtam, szememre vetette, miért nem mondtam meg neki ezt előbb? mikor ő azt gondolta, hogy — Jókai írta. Azon „klikkéhez tartozott ő is akkor Pesten, melynek egyáltalában semmisen tetszett, a mit Jókai irt, s olvasatlanul lerántott mindent, a mi tőle eredt. Persze, mert oly bővében voltunk a jeles íróknak, hogy azokat nem kellett teljes érdemük szerint megbecsülnünk!

A naptárnak remény-, hogy ne mondjam érdemfölötti sikere nem hagyta nyugodni Guszti barátom spekulatívus szellemét. Miért ne lehetne, úgy kalkulált, egy újabb vállalattal szintoly nagy közönséget teremteni, mint a naptárral? s megindítottuk ugyanazon évi novemberben a „Bolond Miska albumá“-t havi füzetekben, a naptáréhoz hasonló tartalommal.

Ezt is jól fogadta a közönség. Nem sokat

nézte, művész- vagy kontárkezekből került-e ki, a mi figyelmét egy rövid időre igénybe vette? mi meg nem számítottunk hiában köszönetére, midőn a füzetek kelete mindinkább növekedett. Úgy látszott, hogy sokkal nagyobb volt azok száma, a kik búfelejtésül e füzeteket olvasták, mint azoké, a kik a Dunába ugrottak, mielőtt úszni tanultak volna. Hál' isten, elég nevetségest találtam mások megnevettetésére, s a közönség elég háladatosnak mutatkozott, hogy az akkori drága időben ily olcsó mulatságot szereztem neki.

Midőn az „Album“ első füzetének kéziratát, megbeszélésünk folytán, Aurélnak előleges áttekintés végett átadtam, ő azt másnap, annak majdnem egy harmadát kitörülve, a következő sorok kíséretében küldte vissza:

„Kedves barátom! Csudálom merészségedet! te pedig csudálod szigoromat! De nem szigor, csak az egyszerű eszély parancsolja, hogy az általam megjelölt helyek kimaradjanak. Az ilyen politikai élecek az egész vállalatot politikai tendenzia gyanújába hoznák; és akkor megtörténnék, hogy — ha én itt megjelenni engedem is — a lap nem élné meg harmadik számát; te pedig alkalmasint drágán fizetnéd meg az árát. Meglehetsz győződve, hogy a mostani konstel-lációk alatt egész állásodat teszed kockára, tán velem együtt, ha a legkevesb ürügy öt, mert ürügy is elég, adnál azon panaszra, hogy a kormányrendszert gúnytárgyává teszed. — A Pető fi-

paródia*) az egyetlen, melyet még meghagyhatni benn'; de csak azon föltétel alatt, hogy több politikai czélzás nem lesz benne. — Csinálj, lelkem barátom, más élezeket, értesz te ahhoz. Legkivált az első számokban ne mutasd ki fogad fehéret; a későbbiekbe aztán majd könnyebb lesz becsempészni még a szolgabíró-sehonnai-féle adomát is — illusztrálva. *) Isten áldjon! Október 23-dikán 1858. Aurél."

*) A nevezett paródia Petőfi „Megy a juhász számaron“ czímű románczára így hangzott:

gigán úszik lefele	Fölpattan, és köcsögét
A Dunán Januska:	A fejére csapta; —
Hoszsú a legény, do még	De későn jött, a kövér
Hoszsabb a kaputja.	Falatot más kapta.
Otthon krumplit lapátolt	Elkeseredésében
A pincze torkában,	»Zatraczeni«-t mondott:
És meghallja, hogy egy hely	Beugrott a Dunába.
Megürült Klímában.	S — v i s z s z a f e l é ú s z o t t .

* Kölcsönös kapacitáció folytán a paródiával együtt ugyanabban a füzetben jelent meg e czím alatt: „Az apa hogy' tanítja fiacskáját emberségre?“ A kép egy magyar parasztot ábrázolt, a ki háza előtt áll fiával, s ennek, az arramenő német szolgabíróra mutatván, lecsapja kalapját e szavakkal: Nem látod-e amott a tekintetes szolgabíró urat? hát miért, nem mondod neki: szerencsés jónapot kívánok, te sehonnai?“

Írtam akkor még egy paródiát Vörösmarty „A bujdosó“ czímű gyönyörű költeményére, mely a legközelebbi »naptárban megjelent, s melyre nézve Bellinek szigorát kevésbé csudálatosnak találtam volna, mint az előbbi apróságoknál, miután az oly ficzkrk bemutatása, kiket akkor logioszámra küldött nyakunkra a német kormány, ennek egész rendszerét csakugyan a legcsipőscbb gúnytárgyává tette. — Engedje meg a nyájas olvasó, hogy e paródiát, azon elvből indulván ki, hogy némely dolgokat nem árt minél gyakrabban ismételni, itt is közölhessem:

Nem is volt azután több bajunk egymással, hanem szerezték azt mások, vagy inkább akartak szerezni, a mi, szerencsémre, nem sikerült nekik. Csak az a különös volt benne, hogy ez a baj nem a németektől, hanem tulajdon édes véreinktől származott.

Így a nemzeti múzsum képtári öre, Kiss Bálint úr, egy tréfás ötletem miatt, t. i. hogy

Rongyos bugyogóban ki jársz,
S üres zsebet morogva társz
Éh'-szomjas idegen ?
Ki vagy le Ínség embere,
Minő úton jöttél ide :
Víz en vagy tengely en ?
Hagyj bolyganom ide s tova
Megvert engem a Jehova . . .
Messze földről jövök,
Hol, a merre tekint a szem.
Száz mérföldre misem terem :
Csak s ó s k a , k r u m p l i , l ö k !
Tán dús valál és pénzedet,
Nem találván biztosb helyet,
A b ö r z é r e vitted?
„Ha lett volna, mint volt soha,
Ki az, a ki oly ostoba,
Ki vesz még „Credít“-eket?*

Vagy tán barátid hagyta el,
S nem találtál senkit, kivel
Búdat megoszthatád ?
„Nem volt terített asztalom,
Más prédájára vagyonom :
S így se társ, se barát!“
Te túrsz; bár kínod súlya nagy :
Tán a becsület rabja vagy,
S neved gyalázva meg?
„A természet oly bőrt adott.
Hogy azon még misem fogott :
Szégyent nem ismerek.“
Hah, számkivetve vagy tehát;
Elhagyni kellett a hazát;
S ez, a mi téged nyom ?
„Warum nicht gar! én reám
Ily csekélység nem hat: h a z á m
Ott van, hol jól lakom.“
Ki vagy tehát, szegény pribék?

Hú feleséged volt talán,
Kit ifjú korban a kaján
Sors töled elrabolt?
„Csúf szatyor volt, verje a vész,
Elszökteté egy közvitéz:
Ménkö gusztusa volt.“

Beh szívesen segítenék,
Ha bajod hallanám!
„Mit kérdezed? nem látod-e
Már pofámon, hogy nekem se
Istenem, se hazám?!“

„az isten minden embert a maga képére teremtett, kivevén azokat, a kiket Kiss Bálint festett,“ a bécsi törvényszéknél bectelenítési pert indított ellenem, azt adván elő, hogy őt kenyérkeresetétől akarom megfosztani. Midőn aztán erre azt replikáztam, hogy e jelen esetben csak képzelt kenyérkeresetről lehet a szó, miután, hitem szerint, alig fog találkozni valaki, a ki magát panaszló által lefestesse, ha csak az oly gyanús hírű egyén nem, a ki a rendőrséggel rászabon áll, s érdekében fekszik, hogy, ha elszökik, a nyomzólevelet Kiss Bálint úr által festett képe után készítsék, bizonyos lévén, hogy erről senki sem fog ráismerni: a vizsgáló bíró elnevette magát, s a panaszt szépen leszállította. S ez a dolog komikus oldala volt, mely sokkal komolyabbá válhatott volna, ha a törvényszék panaszlónak azon további denuncziációját, hogy naptáramban nemcsak egyesek, hanem a magas kormány ellen is fordulnak elő számos invektívák, azon egyszerű nyilatkozattal nem utasítja vissza, hogy ahhoz Kiss Bálint uramnak semmi köze. — Hasonlóan járt valami Pulcz úr is, a bécsi rendőrség egyik érdemes tagja (később, ha jól emlékezem, levitték Pestre — eszmehóhéznak), a kinek naptáram, Kecskeméthy hon nem létében, revíziója alá került. Egész temetőt csinált belőle, úgy össze vissza keresztezte azt, s adta át ily állapotban a bécsi törvényszéknek további eljárás végett. Ez azonban sokkal okosabb volt Pulcz uramnál, s a markírozott helyeket (számra hetvenkettő volt) nem tartván oly főbenjáró

szörnyeknek, mint a milyeneknek azokat a kommiszszárius úr denigrálta, a naptárt egypár jelentéktelen változtatással szabadon bocsátá.

Sokat használt a naptár terjedésének az is, hogy hazánk több városában (így Sopronban is) azt megjelenése után azonnal konfiskálták. A tiltott áru kapósabb lett s még kapósabbá tette a kritika; nem az a kritika, melynek képviselői alapos készültségük által szerzett írói tekintélyük-nél fogva méltó helyet foglalnak el a magyar irodalom áreopágjában, s a kiknek ítéletére minden valamirevaló író szívén hajlik, mert elismeri arra nézve a bíráló jogosultságát; hanem azok a gubacsténtába mártott tollal intézett megtámadások, melyek olyanoktól eredtek, a kik jónak látták, névtelenek maradni, természetesen, mert névtelenül sokat el lehet mondani büntetlenül, s legroszabb esetben a kritikus odatartja köpenyét: hadd csapjanak rája. Ez az utálatos faj, melynek mint a fattyúgyermeknek nincs becsületes neve, s úgy cselekszik, mint az útczai sihederek, a kik a háznak kapuja alól sárral hajgálják meg az arra menőket, elkövetett a következő években mindent, még rágalmakhoz s földadásokhoz is folyamodott, hogy az én és kiadóm kedvét megromtsa s vállalatunkat megbuktassa: de mivel e szándéka nagyonis kirívó volt, senkisésem hallgatott reá, s a közönség éppen azt, a mit legjobban gyalázott, legjobban vette. —

Egyébiránt tisztelet becsület, de igazság is; senkisésem volt jobban tisztában magával a „Bolland Miska“ valódi értéke felül, mint én. S mert

az voltam, nem ámitott el annak sem sikere, sem legyalázása. Azon szempontból indulván ki, hogy komoly időben jól esik a nevetés — ha tulajdon rovásunkra is, s ha közel jár is az néha a síráshoz, miután kevesen állhatják meg, hogy ne könnyezzenek, ha reszelt tormát dugnak az orruk alá: vígan csörtettem a sipkát, s szórtam jobbra balra sikerült és nem sikerült élczeimet, melyektől csak az kapott hasrágást, a kinek német gyomra volt. Igaz, hogy némelyiket közülök sokáig hajhásztam, míg elfogtam, s egypár ötlet az árkon, sövényen és karámokon keresztül nyakát is szegte; de ha meglátszott is több witzzen, hogy szilaj természetét valami idomító intézetben hagyta, nem nagy baj volt: legalább nem kellett utánnuk eresztetni a — k o j j ó k a t !

*

Január vége felé 1860-ban Tóth Kálmán, a „Hölgyfutár“ és a „Zöld ördög“ naptár akkori szerkesztője, „ajtóstól rohant be“ — a mint hozzáam intézett levelében magát kifejezte — azon hírrel, hogy april elejétől kezdve Emich kiadása mellett egy karikatúrái lapot akar szerkeszteni — „Bolond Miska“ cím alatt, s hogy nekem a „becses firma, és még becsesebb közreműködésemért hajlandó volna bizonyos (nem megvetendő) honoráriumot fizetni. Azt hiszi, írta tovább, hogy e munkatársaságot s a Heckenasztali naptárt könnyen össze lehetne egyeztetni, s a lap szelleme- s vezetésére nézve sem fogok nyugtalanságot táplálni; s azért fölkér,

nyilatkoznám határozottan: igen, vagy nem? Az utolsó esetben maga is bele váгна, mert az ő naptára is négyezernél több példányban kel el, s reméli, hogy ő sem bukik meg.

Heckenaszt, a kivel a levelet közöltem, s a kihez engem Tóth Kálmán mint jó barátjához utasított, a ki, mint tréfásan megjegyzé, éppen akkor bukott meg őszeses versei kiadásával, a dolgot kissé különösnek találta, s azt a vele nem éppen barátságos lábbon állott Emich intrikájának nevezte. — Megírtam ezt Kálmán öcsémnek, a ki szokott lovagiasságánál fogva azonnal késznek nyilatkozott, a lap czímét egy másikkal, például: „Zöld ördög“, „Omnibusz“, „Ludas Matyi“, vagy akármi mással fölcserélni; de Emich jogot (?) tartván a firmához, melyre időközben az engedélyt is megkapta, s ragaszkodván a szerződéshez, melyet Kálmánnal, mint a qua „Bolond Miská“-val kötött, az ügyet, további ízetlenkedések elkerülése végett, barátságosan kiegyenlítettük, a mi, mint a tapasztalás később mutatta, egyikünknek sem vált kárára. — A közönség a „Bolond Miska“ lapban egy kitűnő élczlapot nyert, melynek tömeges pártolása mellett (egy év alatt négyezer előfizetője lett) az én naptáram iránt is mindvégig szokatlan részvétet tanúsított.

A „konczeszsio“ eleinte nem látszott Kálmán barátomra valami nagyon kedvező hatást gyakorolni. „Nem nagyon örülök rajta, irta következő levelében, mert két sajtóperem is van, és a cenzúra szigorúsága napról napra nagyobb,

mi által a „Bolond Miska“ abba a dilemmába jöhet, hogy vagy a publikumnak nem tetszik, vagy a cenzúrának nem fog kelleni. Megvallom, hogy ötéves szerkesztő-létemre úgy érzem magam egy új humorisztikus lap vezetése eszméjénél, mint a leány, a kit először visznek a bálba.“

Egy harmadik levelében már nagyobb önbizalommal ír: „L' appetit vient en mangeant! Biz' igaz az; mióta naponkint készülődöm, kezdek én is kedvet kapni az egész dologhoz. Elvégre annyi haszna van belőle előlegesen is az embernek, hogy nollevelle jókedvű. — Apróságom is van már egy csomó a tározóban, meg egy humoreszk c fatális cím alatt: Milyen jó az, ha a lapot lefoglalják! Annál boldogabb leszek, ha majd te is fogsz valamit küldeni; szeretném, ha az első számba is adhatnál egy humoreszket az igazi Bolond Miskától. Én most már nagyon bízom a lap sorsában. Olyant csak csinálunk, mint az „Üstökös“; ott a versek a legjobbak, s ha nálunk nem lesznek jók, csak én, a poéta, leszek az oka.“

Fölötte sajnáltam, hogy barátom gyakori felszólításának a közremunkálásra meg nem felelhettem. Tulajdon naptáram, és az „Album“ írása, meg tetemesen szaporodott hivatalos teendőim az újonnan föltámadt magyar udvari kancelláriánál azt teljesen lehetlenné tették. Hozzájárult még folytonos betegeskedésem s családi bajaim, melyek leverőleg hatottak kedélyemre, s munkakedvemet elrontották. Friss,

üde erő, mint az övé volt, kellett barátomnak, hogy a közreműködés kívánatossá, s vállalatának előnyére váljék. A barátság kedvéért azonban szívesen magamra vállaltam a lap technikai kiállítására vonatkozó megbízásokat, gondoskodtam a képek elkészítéséről Waldheim műhelyében, a külföldi torzlapok használható fametszvényeinek megszerzéséről, stb.; igyekeztem a lap számára Falkot is megnyerni, a kinek a sok politikai szemleírás közt elég élezés gondolat jött tollhegyére, mely komoly lapba nem illett, de a „Bolond Miská“-ban ázsióval elkelt; szóval megtettem mindent, a mit az akkori körülmények közt tehettem, s a mit egy jó kolléga a másiktól várhatott.

Később, midőn Kálmán barátom Rohnban egy ügyes rajzoló, Szokolyi Viktorban egy kitűnő segédszerkesztőt talált, a „Hölgyfutár“-! pedig teljes megnyugvással adhatta át Vadnay Károlynak, az én közreműködésemet könnyen nélkülözhetette.

Nem sokára azután a főnebb említett okoknál fogva kénytelen voltam az „Album“ Írásával is fölthagyni, s csak a naptárét folytattam addig, míg, mint már mondám, Pestre menteni, a hol annak kiadhatási jogát Emichnek illő ár mellett eladván, naptáriról oktennumomat bevégeztem.

X.

Szerencsétlensége volt az hazánknak, mely viszontagságos történelmében már többször ismét-

lődött, hogy, midőn az ország már azon volt, hogy egy jótékony belforradalom által újjá teremtsé magát, ellenséges, s nem mindig k ül támadások meggátolták a regeneráczió végbemenetelét, megzavarták az államfejlődés rendes menetét.

Az 1860-iki októberi diploma meghozta, novemberre a magyar udvari kanczell áriát. Föltámadt tizenkétéves hosszú álmából újra sírjából. Azt hitte az ember, hogy a provizórium szemrontó homályát ezentúl az alkotmányos szabadság napsütése fogja fölvaltani, s hogy a tízévi magyar nyelv- és nemzetiség-irtó boldogságos korszaknak azt a sok gyönyörű mákvirágát, melyekre ha rá gondol, még ma is nagyokat tüszszen a magyar ember, oda septe a forgósél, hol minden mákszeméből tenyésztője számára egyegy pokoltornác terem jutalmul: pedig dehogy septe; virágzott az még teljes nyolcz évig, mint egy alkotmánykertbe illő szép „semperflorens“-rózsa; beröpködött az ablakon, s oly jól és biztosan érzé magát, mint akár Ischlben, a kétfejű sas védő szárnyai alatt.

Azt mondják, hogy „palma sub pondere ereseit!“ Hja, ha ez igaz volna, mily óriási magosságra nőhetett volna Magyarország a provizórium alatt! A folytonos nyomás, s az annyiféle alakban éreztetett igazságtalanság elég nagy teher volt, melyet eltűrni csak a nemzet szenvedőleges magatartása tudott. Hét hosszú évnek kellett lefolynia, míg a hatalom addig követett merev tagadásával föl hagyott, s a látszatos alkotmányosság leple alatt működött abszolút

kormányt a cselekvésben felelős nemzeti kormány váltotta föl. A nemzet jobban ragaszkodott az elnyomatás évei alatt ahhoz, a mit az idegen abszolutizmusz mindenképp' megakart semmisíteni, s midőn alkalma nyílt fölemelni szavát, mindenek előtt annak védelmére kelt, a mitől őt megfosztani akarták.

Az új életre ébresztett kancellária, melynek élén Vay Miklós és Szögyényi László köztiszteletű hazánkfiak álltak, némi biztosítékot látszott a nemzetnek nyújtani: hogy nem azért fog ez élni, mint eddig élt, hogy csak a genealogiai öszszeköttetést tartsa föl az ország múltja és jövője közt.

Azonban ha a kezdet keveset ígért, még kevebb volt az, a mit a jövőtől remélhettünk.

Idegen házban kellett fölütni a sátort, mert a kancellária régi épületét a „Staatsrath“ foglalta el, s ennek hatalmas feje, Rájner főherceg, nem mutatkozott hajlandónak, a kényelmesen berendezett s pompásan bútorozott lakhelyiségeket oly könnyen átengedni a háziúrnak.

Bekvártéloztuk tehát magunkat, úgy a hogy, a szomszédházban, a hol előbb a zsandártábornok pasáskodott. Szűkre mérték a lakást, mint kénytelenségéből megtűrt alkalmatlan vendégnél szokták. Mindegyik szobából kocsirudunk kifelé állott.

Az én büróm egy elvirágzott korú, mód nélkül szemérmeskedő „Stiftsdame“ által bérbeadott hónapos szoba volt, hová csak a konyhán keresztül lehetett bejutni, mely egyszersmind a

kisaszszony fürdőkabintje volt. Megtörtént sokszor, hogy, ha „toiletet csinált,” egy negyed-óráig is várakoztatott, míg kinyitotta az ajtót. Későbbi reklamációmra egy spanyolfallal rekeszté el a konyhának az eleuzini titkok kultuszának szentelt egyik részét; de meg kellett neki ígérem, hogy kíváncsiságomat megfékezni s a diskrécio határait átlépni nem fogom. Könnyen tehettem, bár nem kellett volna a szép Zsuzsánna bámulóinak sorsától tartanom.

Többi kollegáim: Eckstein, Markovich, Fischer, Lukács, Kendelényi, Apor, Mérei szinte ily ketreczféle alacson boltozatú, kisablakú lyukakban dolgoztak; az udvari tanácsosok helyszűke miatt otthon hivataloskodtak.

A tanácsterem, s a kancellárok fogadótermei (?) valamivel nagyobbak voltak a közönséges lakszobáknál, s oly nyomorultan fölszerelve, hogy ezért a „Hauszinspektor“-t a legutolsó német koncipista is bútorostól együtt kidobta volna az ajtón.

Itt székelt aztán majdnem, két évig az ország legelső dikászteriumal Létezett, hogy neve legyen; a formák megvoltak, de lényege elveszett. Az abszolutizmus az alkotmányosság ruganyos keretébe tolta be arcját, hogy kevésbé ijesztő legyen.

A „felség privátirodájá“-nak, mint az országban nevezték, még azt a régi jogát sem hagyták meg, hogy urával direkt érintkezésben állhasson. Fölterjesztései a „Staatsrath“ kezein mentek keresztül, s Rájner főherczeg ellenjegyzése mellett

jutottak csak a fejedelem elé, s innen ugyanazon az úton vissza a kancelláriához. A mi útközben elveszett, azt hiúban kerestük volna.

A két kancellár hamar belefáradt a sikertelen harczba ez alárendeltség ellen, s beadták Zsedényivel együtt lemondásukat, mely egyszerűen elfogadtatott. — A többiek folytatták a harezot, mely az akkori körülmények közt csak tehetetlen vergődés volt, s inkább kézzelfogható eredménnyel nem bíró gimnasztikai produkeziókhoz hasonlított. —

A lelépett kancellárok helyét gróf Forgách Antal, csehországi helytartó, és Károlyi László foglalták el. Forgách új hivatala elfogadását azon feltételhez kötö, hogy a kancelláriai épület előbbi rendeltetésének adassék vissza, s az érintkezés ő felségével a régtől fogva szokásban volt úton történjék. A gróf véletlenül „grata persona“ volt akkor az udvarnál, s e kedvező körülménynek köszönhető, hogy kívánságának egyik része, a kancelláriai épületet illetőleg, még abban a hóban teljesedésbe ment, míg ezt a másokra nézve hivataloskodása egész ideje alatt hiúban várta.

Ugyanakkor költözött be a szinte restituált erdélyi udvari kancellária a német igazságügyi minisztérium által elfoglalt helyiségeibe. —

Az új kancellár az ügyrend megállapítása után bizalmának különös jelével vélt engem megtisztelni, midőn a kéthavi szabadságidővel Wartenbergbe távozott Pápay udvaritanácsos helyett a „sajtóügyek“ előadását ráruházta.

Ezeket akkoriban elnökileg tárgyalták, s csak igen ritkán kerültek a tanács „plenum“-a elé. Nem mondhatnám, hogy e bizalom által magamat különösen megtisztelve éreztem volna, de azzal menteni magamat, hogy „nem értek hozzá“, írói minőségemnél fogva kissé ügyetlen kifogásnak tetszhetett volna. S aztán becstelen dolgot nem kívántak tőlem, sőt alkalmam nyílt, akkori nyomorult sajtóviszonyainkon, melyek a fölülről gyakorlott nyomás alatt, s az alárendelt közegek hihetlenségig menő szervilizmusa miatt a pangás és tespedés legalsóbb fokáig sülyedtek, csekély tehetségem, s ideiglenes befolyásom által valamiképp lendíthetni. Fölbátorítottak erre Fáik és Jókai barátim is, kikkel a dolgot közöltem. Ez utóbbi ugyanakkor Bécsben mulatott, a „Hon“ ügyét szorgalmazandó. Sok tragikomikus esetet beszélt el a pesti Írói világból, s elmondta körülményesebben azt a csínt is, melyet bizonyos furfangos kiadó a szabadelvű párt ellen elkövetni készül, ha ez húszezer forint jövedelmet nem siet biztosítani számára, a minek most Jókai lapjával eleje vétetnék.

Átvettem tehát isten nevében Pápay büróját, s a kéthavi interregnumot a legszélsőbb lehetőségig iparkodtam irodalmunk s annak képviselői érdekében fölhasználni.

Pompéry kiszabadult börtönéből, s lapjának szerkesztését, annak tulajdoni jogával együtt, daczára annak, hogy a budavári Geszler, Coronini tábornagy, egy nyershangú „Praezidiálnote“-ban kinyilatkoztató, miszerint a lapnak

megjelenését a „hatalmában levő minden eszközzel“ akadályozni fogja (bizony furcsa dolog lett volna, a szegény Pompéry ellen egy egész armádiát kirukkoltatni), újra átvette;

Jókai, a ki férfias nyíltsággal vallá be a kancellárnak, hogy lapja határozott ellenzéki lesz, nyolcz nap múlva válaszul megkapta rá az engedélyt;

Toldy Ferencznek a már két ízben sikertelenül szorgalmazott „királyi tanácsosai czímet, érdemeinek általam történt bővebb elősorolása folytán, díjnélkül megadták;

Horváth Mihály „Huszonöt év története“ című munkáját, melyet a rendőrség majdnem másfél évig tartóztatott, szabadon bocsátották; *) Hugo Károlynak, a szerencsétlen költőnek hatszáz forintnyi nyugdíj lón utalványozva; †) dr. Schnirch hazánkfiának, a magyar-

* E könyvnek olvasásánál találta egyszer Falk barátom a királynét is, a kinél, mint tudva van, magyar előadásokat tartott a hazai történelem- és irodalomból. »Csak kíváncsi voltam, el fog-e nekem ön mindent mondani, a mi e könyvben áll?« szólt kegyes mosolylyal a felséges aszszony; s Falk, mert nem merte kérdezni, tán máig sem tudja, hogy' jutott a tiltott munka a királyné kezeibe?

† E nyugdíjat később a magyar minisztérium nem akarta kifizetni. Egyik minisztériumból a másikba küldték a szegény embert, mert sehohsem volt »alap«, melyből nyugdíját utalványozhatták volna. A lapok nem tartották a magyar kormányhoz méltónak, megfosztani egy jeles tehetséget azon csekély segélytől, melyre őt még az »idegen kormány« is érdemesnek találta. Végre Deák közbenjárására az »alap« mégis valahonnan előkerült, s Hugó a hatszáz forintot élete fogytaig megkapta.

országi elmebetegek érdekében teendő utazásra ezer, s Nádaskey özvegyének háromszáz forint évi nyugdíj engedélyeztetett.

Ez időben pendítették meg először a nemzeti színház segélyezését is, mely eleinte évi százezer forintra volt tervezve, később azonban jó barátaink által a „Reichskanzlei“-ban, a kik különös virtuozitást fejtettek ki a kezük ügyébe eső magyar dolgok megrostálásában, mindenféle megszorítások és záradékok mellett felére deváltatott, midőn ugyanazon időben a német színház igazgatójának, Winternek, mintegy harmincz ezer forintra rugó deficitjét kifizették, s őt húsz ezer forint évi segélyezésben részesítették.

Távolról sem akarom kötelességem egyszerű teljesítését magamnak érdemül felróni. Szerény állásomban még azt a csekély eredményt sem lettem volna képes elérni, ha ama nagy befolyásnál fogva, melyet főnököm eleinte az udvarnál bírt, s ennek rovására többet kockáztathatott, mint azt más körülmények közt a német „klikk“ ellenében tehette volna, biztos sikerre nem számíthatok.

*

Megtörténik közönségesen az emberi életben, hogy minél kevesebb eszközzel bírunk, létünket kellemessé s fényessé tenni, annál hajlandóbbak vagyunk a rólunk való gondoskodást az égre bízni, s a valóság eseteire számítani, hol a teljesedés akaratunk határain túlfekszik. Mily hamar foly szét a siker lehetősége, s mily kétszeresen fáj aztán a csalódás!

Én egész életemben e boldog valószínűség eseteire vártam; s mi lett az örökös küzdelem és izgatottság eredménye? örömtelen aggkor, s sivár magánosság!

— — Az év vége felé a kancellár egy provizorius sajtótörvény kidolgozásával bízott meg engem. Véget szeretett volna vetni, mint mondá, annak az örökös zaklatásnak, melynek az írók és szerkesztők folyvást kitéve vannak, s melynek orvoslása nem mindig a kancellária hatalmától függ.

Őszintén megvallva, nem mertem volna a magam emberségéből e kényes munkába kapni, ha Falk barátom segítségére nem számíthatok, a ki tömérdek elfoglaltsága daczára erre késznek ajánlkozott.

Alapul az 1848-ki sajtótörvény szolgált; kidolgozása a lehető legszabadabb szellemben történt.

A kancelláriai bizottmány, melynek tagjai, Károlyi másodkancellár elnöksége alatt, Beke, Pápay, Rohonczy és Sztojákovits voltak, a dolgozatot „en blocque“ elfogadta, s leküldte véleményadás végett gróf Pálffy Mór és gróf Apponyi György uraknak, a kiknek retortáiból aztán fél-év múlva oly tönkresilányított állapotban került vissza, hogy Forgách azt a maga kompromissziója nélkül a minisztertanácsnak be nem terjeszthette. —

Nem sokára azután Pálffy gróf, Magyarország akkori helytartója, elnökileg szólította föl a kancellárt, küldjön le engem oldala mellé — sajtóügy-vezetőnek.

- Mit mond ön hozzá? kérdezett Forgách.
 — Azt, hogy exczellenziád engedelmével itt maradok.
 — Szép; de hát kit küldjék le Budára ön helyett?
 — Egy ifjabb, jelesebb erőt, a kinek e diszes hivatalhoz elég kedve és — önmegtartózkodása van.
 — Nos, nem kényszeríthetem önt; csak azt csudálom, hogy a kedvező alkalmat nem akarja fölhasználni; pedig valahol olvastam:

»Dasz Glück hift Dem, dér selbst zu helfen sich vevsteht:
 Kommt's nicht zu Dir, so hasch' es, wenn'ts vorfibergeht.«

S ezzel az audienciának egyelőre vége volt. —

Ha a kancellár mélyebben ereszkedik e témába, tán megmondtam volna neki, mit tartok én az oly emberekről, a kik a kormánynak csak fejükkel szolgálnak, és azokról, a kik annak meggyőződésüket is eladják? Ennek elmondására pedig annál inkább indítva éreztem volna magamat, mert a gróf, úgy látszott, engem is az írók azon kategóriájához számított, a kik nem látták szükségesnek azon elvek meggyőződésétől áthatva lenni, melyeket nyíltan hirdetnek, s igenis öszszeférőnek találták, egyszer a provizorium sajtóhivatalában szolgálni, másszor meg a legszélsőbb baloldali nézeteket tolmácsolni. Magam is ismertem egy különben igen jeles író és publicistát, a ki hat különféle nyelvű és irányú lapnak névtelen dolgozótársa volt, s azokban tulajdon cikkei fölött a legélesebb polémiát

folytatta önmagával; s ismertem olyanokat is, a kik az akkori átmeneti stádiumban, inkább az arany füzér, mint a hervadhatlan babér utáni vágytól indítatva, becsületüket megóvhatni hitték, ha, mint a zsoldos csapatok a középkorban, híven kiszolgálják a kapituláció idejét, s csak annak leteltével keresnek előnyösebb, s ha lehet, tisztességesebb szolgálatot. — Hogy az ily egyének a szélrózsa mindenféle iránya felé imbolygó elveiknél fogva a lenyűgött sajtó porkolábjainak nem nagy hasznot tettek, bizonyítá azok szüntelen kapkodása újabb — gyurmák után, melyekből, mint az olasz figurino, tetszésük szerinti bábukát alkothassanak. — Az ily hajtóvadászat után néha a legkomikusabb jeleneteket idézte elő, melyekről egy egész kis kortörténetet írhatnék, ha e lapok tere engedné, s általában azok keretébe illenék. Úgy cselekedtek ezen hatalmas urak, a kik annyira szerették volna szóval és Írással a magyar nemzetnek nyakát a februári hurokba húzni, mint az ügyetlen hajótulajdonos, a ki az árboczkosárba oly egyéneket ültet föl, a kik nem egyszer ott jelzek a biztos révpartot, a hol a legveszélyesebb zátonyok fenyegettek; s így méltán ellehetett róluk mondani, hogy azok, a kiket ők fölültettek, legtöbbszörre őket ültették föl. —

XI.

Egypár hét múlva a kancellár engem újra hivatott.

A fogadóteremben gróf Pálffy Mór ő

exczellenziájával, Magyarország hírhedthírű kormányzójával találkoztam.

— Mondja meg, miért nem akar ön lejönni Budára? kérdő azon rikácsoló hangon, mely, ha nagyobb dimenziókat nyert, hatalmasan imponált annak, a ki könnyen megijedt.

Kérdésére eleinte könnyű vállvonítással feleltem, s midőn azt hangosabban ismételte, a következő nem annyira mulatságos, mint épületes párbeszéd folyt köztünk:

Én: Megengedi-e exczellenziád, hogy nyiltan kifejezhessen magamat?

Ő: (öszszeránczolt szemöldökkel): Nur zu!

Én: Tehát azon okból, kegyelmes uram, mert a nekem szánt hivatal kedvem és hivatásom ellenére van.

Ő: (sajátságos mosolylyal): Ohó! hát a szubordinácio?

Én: Alázatos véleményem szerint nem terjeszkedhetik túl a lehetőség határain.

Ő: Érti is ön, mi az a szubordinácio, s mit nem lehet az által mindent lehetővé tenni? Hát itt nem vezette ön a sajtóügyeket?

Én: Csak referáltam, kegyelmes uram. A különbséget e kettő közt exczellenziád bölcsesége könnyen kifogja találni.

Ő: Minek vesződjem vele? Hát a helytartósági tanácsosi címet, mely e hivatallal jár, el méltóztatik-e fogadni; wasz?

Én: Ezt is kénytelen volnék megköszönni, úgy mint a másik kitüntetést.

Ő: Szápperment! hát mi akar lenni? tán Magyarország helytartója?

Én: Ments' isten; igényeim sokkal szerényebbek. Különben, kegyelmes uram, elértem a kort, hol nem várok többé sem jót, sem roszt a szerencse isten-aszszonyától; egész életem csupa küzdés volt a sorsnak makacssága ellen, s végre hozzászoktam, megelégedni azon kevés jóval, a mit tőle hoszszú tusák után kicsikarhattam.

Ő: Szép; de ha önnek volnék, mégis megtenném a próbát?

Én: És ha nem sikerülne?

Ő: Akkor visszamennék megint Bécsbe . .

Én: Az az visszaszászégyenkedhetném mint egy megbukott komédiás . . .

Ő: Et wasz; ha azt mondja ön, hogy nem tudott velem kijönni, mindenki elhiszi önnek.

Én: S mit nyertem volna egy csalódásnál többet?

Ő: Ja, wer nichts wagt, gewinnt auch nichts.

Én: Aber verliert auch nichts!

A kancellár bejött a mellékszobából, s kegyes mosolylyal kérdé: megtörtént-e már az alku?

— Még nem vagyunk odáig; szólt gúnyos arczkifejezéssel a helytartó. Az udvari titkár úr nem akarja ön állóságát föláldozni, és félni látszik tőlem; pedig nem oly fekete ám a m ó r, mint a milyennek festik.

Ez utóbbi mondattal ő exczellenciája tulajdon keresztnevére (Mór) ezélt, s nekem ez elmés szójátékot „pflichtschuldigst“ megmosolyognom

kellett. De arra, hogy tréfát űzzön az önállóságából, a kinek arról oly kóbor fogalmai voltak, hogy egypár év múlva magas állását oly könnyen cserélte föl egy szárnysegédi tisztséggel a brünni katonai parancsnokságnál, mintha csak uniformisát váltotta volna, őt általában jogosítottnak nem tarthattam. Hogy' tudta volna másnál becsülni azt, a mit önmagánál sem tudott méltányolni? Nevette a hivatalnokot, a ki önállóságát szolgálai kötelessége teljesítése mellett is föntartani kívánta; pedig tehettem volna-e ezt, ha tapasztalataim nem edzettek, volna meg engem a hiúság csábjai, s a nagyravágyás nyugtalansága ellen, s ha különös szerencsének tartottam volna a hatalom bitorlói által akkoriban vékaszámra osztogatott címek- és kitüntetésekben részesülni.

Számtalan adoma, igaz és költött, keringett annak idejében e hatalmas úrról a hírlapokban. Legtöbbet és leghitelesebbeket Kecskeméthy Írhatott volna róla, a ki hosszabb ideig sürgőit személye körül, s a kitől azért szeretett volna megmenekülni, mint nekem mondá: „weil er mir zu pfiffig ist!“ Hogy ő exczellenciája épp engem szemelt ki annak utódjául, ezt e szavainál fogva reám nézve nem nagy bóknak tekinthetem.

Hatalmas úr volt ő exczellenciája, szigorú, hatalmas nagyúr; azonfölül tetőtől talpig katona, az irodában úgy mint a fogadási teremben. — Ha haragudott, özszeránczolta szemöldökét, s oly mord tekintetet vágott, mintha az embert úgy, mint rász trafik-szívarát, öszszemorzsolni

akarta volna. Még rémítőbb volt, ha nevetett, mert ez a mosoly oly sajátságos volt, hogy környezete sohasem tudta bizonyosan, jó vagy rossz kedve van-e, s hány lépésre lehet ilyenkor hozzá közelíteni, vagy kelljen tőle távozni? —

Azt hitte, hogy a magyar konzervatív párt-hoz tartozik; hogy mit hitt ez róla? azt bajos megmondani. Míg ő volt a helytartó sokan tolongtak termeiben; később sokan tagadták, hogy barátai voltak. Egyszer Fényes Eleknek azt demonstrálta, hogy a magyaroknak el lehet menni a „Reichsrath“-ba. Fényes erről egy cikket irt a „Sürgöny“-be. A konzervatívok meg-hökkentek, fölmondták Pálffynak a barátságot, s a vége az volt, hogy Fényest fölmentették a szerkesztéstől, mely a szabadelvűek táborában őt örök időre kompromittálta.

A legharagosabban a gróf urat akkor lát-tam, midőn a kancellária egyik titkos ülésében, melyben ő is résztvett, bizonyos piszkos dolgok merültek föl, melyek folytán több helytartósági tanácsos ellen vizsgálat rendeltetett. Oly indu-latos volt, hogy akár „statáriáliter“ bánt el volna velők, ha lehetett volna. Módnélkül röstelte, hogy ez az ő kormánya alatt történhetett, a ki a rendet és pontosságot a — gorombaságig szerette, s annak ellenkezőjét szintúgy gyűlölte, mint gyűlölt sok mindenféle más dolgot is, s ezek közt — a népszínházat is. E gyűlöletben való-ságos Káto volt!

Ma már ő exczellenciája hihetőleg valami

felsőmagyarországi jószágán arról gondolkodik: hogy' tűnnek az idők, s velök az emberek!

XII.

Már február közepe felé 1863-ban rebesgették, hogy Forgách helyett gróf Nádasdy Ferencz lesz Schmerling úrnak magyar kanczellárja. A hir pár hétig tartott, aztán elnémult, később újra és gyakrabban fölmerült.

Márczius 14-dikén igen éles cikk jelent meg a „Wanderer“-ben gróf Forgách ellen, és Schmerling mellett, a kit a valóságos kháoszá bonyolult magyar ügyek rendbehozatalára még legalkalmasabbnak találtak, s azért, mint mondani szokás, az ördögnek is gyertyát gyújtottak.

Furcsa kommentárul szolgált ehhez Giskra nyilatkozata, a ki ugyanaz nap reggel előmbe jővén a „Graben“-on, a tökéletes kiegyezkedést Magyarországgal úgy vélte csak létesíthetőnek, ha Schmerlinget mielőbb megugrasztják, a mihez ő is kész volna tehetsége szerint járulni. — Volt aztán, midőn e „pán germán“-t Schmerling helyébe ültették a miniszteri „bársony fauteil“-be, a magyar embernek elég alkalma, azon közmondáson kívül: „adtál uram esőt,“ még arra a másikra is emlékezni, mely két egyenlő fajú, s csak névre különböző állatra vonatkozik. —

Ezalatt Forgách biztosabbnak tartotta állását, mint valaha. Résztvett a császári vadászatokon, s gyakori vendég volt az udvari asztalnál, Ő felsége többször meglátogatta, midőn beteg volt, s elküldte udvari orvosát a konzultációkra.

Mindez nem hagyta neki látni és hallani, a mi körülötte történt, vagy a mi ellene készülőben volt. Elkábította őt az udvari levegő; s Schmerling növekedő hatalmát csak akkor kezdte észrevenni, midőn az már senki előtt nem volt titok többé.

E kellemetlen fölfödözés a magyar ügyek előmozdításában dicséretes buzgalommal folytatott törekvéseit, melyeknek a többi közt a „magyar földhitelintézet“ is köszönhető létesítését, kissé megakasztá. De bár mind jobban tágitott, s engedte az alkotmányféle bábról a lazán rajta lógó foszlányokat egyenkint letépni, nem birta többé a feje fölött öszszecsoportosuló fürgeteget elhárítani. Eszembe jutott az a bizonyos háziúr, a ki lakóján nagyon szeretett volna kiadni, s azért lakbérét kétszer annyira fölemelte, s midőn ez annak a megfizetésére is késznek nyilatkozott, azzal állt elő: hogy a lakást semmi áron sem engedheti át, miután abba — ő maga akar beköltözni. —

Március 19-dikén 1863-ban mutatta be a tanácsülésben Korizmicz püspök a nemzeti színház szubvencziójára vonatkozó iratokat azzal a megjegyzéssel, hogy — noha nem tudja, mily különös „qui pro quo“-ból jutott ő ahhoz a szerencséhez, hogy neki, mint püspöknek s tökéletes alkusznak a művészetben, ily nagyon is világi csecsebecsékkal kell vesződnie — a „kegyes“ megbízatásnak azon ismeretes közmondásnál fogva, hogy „a hivatal teszi az embert,“ mégis megfelelni kívánván, az előadást elvállalta ugyan, de

előre kijelenti, hogy e tárgyban kifejtendő nézeteihez egyáltalában nem ragaszkodik, hanem kész azokat sokkal avatottabb kollegái becses véleményének alárendelni. — S a püspök úr csakugyan megkezdte az előadást szokott zseniális fölületességével, s annak bevégeztével teljesen meggyőzte a tanács tagjait, hogy bevezető szavait nem az álszerénység mondatta vele. Rövid véleménycsere után a kancellár úr a nevezett ügyet „kimerítőbb előadás“ végett csekély személyemre bizta, a minnek én sokkal kevésbé örültem meg, mint a püspök, a ki e terhes munkától ily szép szerével megmenekülhetett.

Nyolcz nap múlva az ügyiratok ő felségének terjesztettek alá legfelsőbb elhatározás végett. Nem sokára azután a nemzeti színháznak egy évre hatvanezer forintnyi évi segély (beszámítván tízezer forintot a színi tanodára), díszítményekre húszezer, s a deficit letisztázására 32,512 forint lett utalványozva — egyszer mindenkorra. — Hogy a „jährliche Szubvenczion“ helyett a kancelláriai javaslat ellenére a „Szubvenczion auf ein Jahr“ csúszott be, ennek oka azon ismeretes „titkos büró“ furfangja volt, hol a magyar ügyeket kellőleg megrostálni, s sokszor annyira megnyirbálni szokták, hogy alig lehetett eredeti formájukra ismerni.

Az említett legfelsőbb határozat odautasítá egyszersmind a kancelláriát, hogy tekintve a nemzeti színház „zilált“ állapotát, mielőbb intézkedjék egy szakértő, ügyes, és erélyes igazgató kinevezéséről, s általában oly rendszabályok

hozataláról, melyek a színházat egy országos intézethez méltó, s a nemzet igényeinek megfelelő művészi fokra emeljék.

Szegény boldogult Radnóthy! hogy haragudott rám, midőn ez tudomására jutott. Sem akkor, sem később nem lehetett vele elhiteni, hogy szándékolt mellőztetése nem az én indítványom, hanem a „színházi komité“-nak az ügyiratokhoz csatolt memorándumának kifolyása volt. Eddig gróf Pálffy hatalmas protekciója alatt állása, melyhez, úgy mint ő, még senkisémmel ragaszkodott a magáéhoz, oly szilárdnak mutatkozott, hogy magát kimozdíthatatlannak tartotta. De hogy is lehetett volna neki a nevezett komité tagjairól, kikkel mindennap este a kaszinóban whisztezett, s különben is a legbizalmasabb lábon állott, fölteni, hogy őt ily „alattomos módon“ elejteni akarnák.

Pedig úgy volt! A komité tagjai: Károlyi György, Ráday, Ürményi József, Szapáry, Mikes stb. rég' megváltak győződve játszótársuk képzelenségéről a nemzeti színház vezetésére nézve, s még a memorándum fölterjesztése előtt föl-szólították Hamburgban lakó győri hazánkfiát Wurdá Józsefet, a ki egykor Will és Breitinggel Németország híres tenorista-triászát képezte, hogy vegye át a színház igazgatóságát; s csak akkor, midőn Wurdának a „sokfejű“ kormányzat ellen többféle kifogásai voltak, s különben is, mint vagyonos embernek nem igen látszott kedve lenni, kényelmes helyzetét egy bizonytalan sikernek fölláldozni, kerestek legfelsőbb

helyen Radnóthfáy és Festetich Leó elmozdításával orvoslást azon bajok ellen, melyeket a ferde igazgatás és rász gazdálkodás a nemzeti színháznak okozott.

A Radnóthfáyval egy időben kontumácziroztatni szándéklott gróf Festetich Leo a nemzeti színház legvirágzóbb deficit-korszakában annak hírneves intendánsa volt, s jelenleg a színházi konzervatórium tanárkodé igazgatója. Több évek előtt „a művészet és a nemzeti színház érdekében“ néhány szót bocsátott közre röpiratformában, mely a sajtóban és az illetékes körökben nagy föltűnést okozott, nem azért, mintha a művészet és színház érdekében oly eszméket, elveket és szervezeti javaslatokat tartalmazott volna, melyek csak pillanatra is képesek lettek volna lekötni a gondolkodó, s főleg a hazai irodalom és művészet érdekeit szíven viselő hazafi figyelmét, hanem mert annyira tele volt utópiák, fonák fel-fogások, vízözön-előtti művészeti elvek, s más egyéb arisztokratikus furcsaságokkal, hogy, mint „unikum“ a maga nemében, „splee“-nes kedélyeknek igen ajánlható alkalmi olvasmányul szolgálhatott. — A nemes gróf intencziója szerint a nemzeti színház ezentúl nem a mívelt magyar közönség gyűlhelye, hanem a mágnás urak „kedvesen keresett szalon“-ja lett volna, a mennyiben a páholyokat csupán azok számára kívánta fön-tartani, s fiúról fiúra szállítani, mint a majorátust, vagy az örökös főispánságot; a mi oly gyönyörűséges demokratikus, a mai korhoz illő szabad-elvű alapokra mutatott, melyek sokkal jobban

arczul ütötték a negyvennyolczas társadalmi vívmányokat, mintha ő méltósága „cum glória“ helyre akarta volna állítani az ősiségi százesztendőös pereket.

Szerencsére több okos embernek volt szólója az ügghöz, nem csak a páholyok és erkélyszékek urainak, a kik még ma is kelletnél többet belebeszélnek a színház művezetésébe, de nem praejudikálhatnak már oly kiáltó módon azoknak, a kik aranyaikat nem kilencz ágú koronás portmonében hordják.

*

Lesznek tán tisztelt olvasóim közt olyanok, a kik emlékezni fognak azon különféle czikkekre, melyek a magyar lapokban a nemzeti színház érdekében eleinte szórványosan, később mind sűrűbben megjelentek, s a közönségnél több kevesebb figyelmet gerjesztettek. Nevezetesen a „Fővárosi lapok“ volt, mely szakavatottan s kellő részrehajlatlansággal szólalt föl először ez ügyben, s tartotta folyvást ébren a közérdekeltséget iránta. Ugyancsak Vadnay Károly jelölt ki engem először a nemzeti színház igazgatóságára, s követték őt utóbb a többi lapok szerkesztői, részint barátságos indulatból személyem iránt, részint azon rám nézve nem éppen hízelgő föltevésből, hogy Radnóthfáynál jobb igazgatót akár minden bokorban lehet találni.

Lassankint az igazgatói kérdés mind égetőbbé vált, s megoldásának még a budai pasa sem látszott ellentállhatni.

Júliusban egy gróf Forgách által bejelentett küldöttség gyors segélyért folyamodott ö fel-ségénél. Sokan ezt rász néven vették neki az országban, attól tartván, hogy ez által a kormány nagyobb befolyást fog nyerni a színház ügyeire nézve, mely ennek nemzeti jellegét is könnyen áterálhatja.

A „Pesti napló“ határozott nyilatkozatra szólította föl báró P o d m á n i c z k y Frigyes t, Beniczky Ödönt, gróf Ráday Gedeont, és az én csekély személyemet: hajlandók vol-nánk-e a nemzeti színház igazgatóságát átvenni, ha a közvélemény azzal egyikünket megisztelné? Igenlő esetben programmunk közzétételére szíve-sen ajánlkozott. — A fölszólítottak közül az első három mélyen hallgatott; én meg Falk barátom-mal egy magyar hírlap kiadását tervezvén Bécs-ben, a hol a sajtóviszonyok tűrhetőbbek kezdtek lenni mint nálunk, nem éreztem semmi kedvet a konkurzusra. Midőn aztán e tervünkkel föl-hagytunk, az az aggály támadván bennünk, hogy a lapot hivatalnoki minőségemnél, s Fáiknak sem egészen független állásánál fogva a már bukófélben levő Forgáchnak, vagy a népszerűtlen kancel-lária közlönyének tekinthetnék, s előfizetőinkkel hoppon maradhatnánk: már többen, s egészen új emberek jelentkeztek a kurrentált igazgató-ságra, ezek közt Stéger hazánkfia is, a ki a nem-zeti színházat, negyvenezer forint kauczió mellett, azon kötelezettséggel ajánlkozott átvenni, mi-szerint azon esetben, ha nem sikerülne neki, azt három év leforgása alatt a külföldi elsőrangú

színházak színvonalára emelni, kész annak javára a nevezett biztosítékot átengedni. Így írták akkor a lapok; de a ki Stéger takarékoságát ismerte, aligha nagyítást nem látott a dologban.

Azalatt az izgatás Radnóthfáy ellen folyton nőtt, s mind nagyobb mérvet öltött. A lapokon kívül még a színészek is ellene fordultak, a kik pedig egypár hónap előtt százharminczhat aláírással ellátott bizalmi nyilatkozattal s nagy-szerű éji zenével tisztelték meg az igazgató, vagy, mint jobban szerette hallani, „intendáns“ urat. Pálffy gróf újabb ukázt bocsátott ki, melyben a sajtó-detectiveket (új elnevezés, melyet Bécsben találtak ki a „spiczli“-k helyett) oda utasítá, törüljenek ki mindent, a mit a lapok Radnóthfáy ellen írnak. Woráfka és Pulcz*) uraknak ezt nem kellett kétszer parancsolni; kitörülték volna ezek a lapnak még a címét is.

Folyt tehát a gyönyörűséges gazdálkodás annak rendes rendetlensége szerint. A helytartótanács (sub alis Pálffyánis) a kancellária sürgős leiratait tisztelettel ignorálta, az annyi-szor szorgalmazott számadásokat a leghiányosabb

* Ez az utóbbi 1868-ban befolyásos állást nyert a — magyar minisztérium sajtóosztályában. Nagyon alkotmányos érzelmű honpolgár válhatott e jó úrból, a mit előbb nem igen tanúsított. Úgy annyira üldözte e szót: alkotmány, hogy egy szaklapot egyszer csak azért konfiskált, mert levelezője bizonyos egyént „volt alkotmányos főbíró“-nak nevezett. Be azért Brutus azt mondhatná: „Antonius derék, becsületes és igazságos ember!“

alakban terjesztő föl; utóbb ezzel is föl hagyott, s kezdett a két dikászterium közt e tekintetben oly szépséges anarchia kifejlenni, melynél szebbet azok, a kik a zavarosban halászni akartak, nem is kívánhattak. *)

XIII.

Úgy deczember közepe felé lehetett, midőn a kancellár fogadótermeiben gróf D e s s e w f f y

* Legyen szabad az akkori színházi gazdálkodásról kuriózum gyanánt egypár adatot közölni, melyek hitelességét az e tárgyra vonatkozó kancelláriai akták 1863- s 64-ből bőven tanúsítják. — Az öreg Kirchlehner, volt zenekari tag följelentése szerint a hangjegyek öszszefűzésére használt vastagabb czeruáért két év alatt 7, mond d hétezer forintot számítottak föl, s nem sokkal kevesebb öszszeget az olajért és — gyufákért! — E kuriózumánál az volt a legkuriózumabb, hogy e nagyonis szembeötlő pozícióra nézve, daczára a több ízben szigorúan megrendelt vizsgálatnak, sohasem lehetett tisztába jönni, miután a részletes számadásokat, mind főlebb említöm, hiában sürgette a kancellária; mindig akadt valami nehézség, mely azoknak fölterjesztését gátolta. — A »Fauszt«-opera kiállítási költségeit egyszer hat, egyszer tízezer forintra tették (persze »pauschaliter,« mert a részletes kimutatás itt is hiányzott), s becsúsztak az akták közé »tévedésből« olyan számlák is, melyek kétszer lettek kifizetve. — Megtörtént az is akárhányszor (maga Radnóthfáy panasolta el nekem), hogy a kedveltebb darabok előadásánál a napi bevétel egyformán megtelt házaknál két és háromszáz forint közt differált; stb. stb. — Mindez, s még több ilyféle — furcsaságok köztudomású dolgok voltak; elbeszélte azokat egyik a másiknak, s eljutottak, mert a hírlapoknak hallgatni kellett., tradíció útján azon mérvadó körökbe is, melyek az ily fonák gazdálkodásnak könnyen elejét vehették volna, ha elég erélylyel cs akarattal bírnak, a gordiusi csomót egy csapással szétvágni.

Emil, báró Eötvös József és Bérczy Károlylyal találkoztam. Mindhárman tudakozódtak, mennyire haladt már a színházi ügy, s mikorra lehet az intézet rekonstrukcióját remélni? s mindhárman, különösen gróf Dessewffy, a ki igen élesen kelt ki az ottani visszaélések ellen, rábeszélni igyekeztek, vállalnám el addig, míg az ország arról ismét szabadon rendelkezhetik, ideiglenesen a színház vezetését. Ilasonló értelemben nyilatkozott két héttel később Szlávay is, midőn engem bárómban fölkeresett, s beszélgetés közben a nemzeti színház dezolált állapota is szónyegre került.

Őszintén megvallva, nem bíztam magamban; mert a hajlamot és a kedvet egy ily nehéz s annyi felelőséggel járó állás elfoglalására elégségesnek nem találtam; becsvágyam meg legkevésbé érthette be azzal, hogy legkedvezőbb esetben valamivel jobb igazgatónak mondjanak Radnóthfáynál. Nem bátorított arra még azon kedvező körülmény sem, hogy közönségünk egészséges Ízlése annyi kemény megpróbáltatás után sem romlott meg annyira, hogy azt irányadólag mívelni ne lehetne, s hogy az igazgató a nemzet áldozatkészsége mellett nem kénytelen az üzérkedés azon irányát követni, mely csak az anyagi haszonra néz, hanem lehetővé teszi neki a gazdálkodás azt az eszélyes módját gyakorolni, mely idején helyén a költséget nem kíméli, mert bő kamatokkal szokott az mindig visszakerülni. — Más ember kell ide a gátra! gondolám magamban, s kinyilatkoztatám egy hosszabb levélben

Vadnay barátomnak, miszerint ellenére a sokféle híreknek legkevésbé sem vágyódom a nemzeti színház igazgatósága után, a melyre, mint egyik népszerű Irónk tréfásan megjegyzé, úgyis csak a halálra ítéleteket szokták megkegyelmezni.

Azonban „szegény ember szándékát boldog isten bírja.“ Ezúttal az isten szerepét a — kancellár uszurpálta.

Rövid idő múlva ezután gróf Forgách engem magához hivatott, s értésemre adá, miszerint legfelsőbb helyen engem igazgatóul akar ajánlani. Fölszólított, készítsem el mielőbb az illető „promemoriá“-t, s rövid szavakkal körvonalozta a pontokat, melyeket abban érintetni akart. Szerinte a nemzeti színház főbaja a „vis inertiae,“ mely annak helyzetében fenekük s eddigi léteivel szoros kapcsolatban áll. Az emlékirat föladata tehát az lenne, kimutatni a hiányokat, melyek eddig a végrehajtás egyes ágazataiban s az elvek alkalmazásában előfordultak, s kijelölni egy szersmind a módot, mikép lehetne e nemzeti intézetet a fejedelmi subvenczió, a rendes országos segélyezés, s a színház napi jövedelmei mellett nemcsak régibb színvonalára, hanem ennél még sokkal fényesebb állásra emelni, hogy rendeltetésének teljesen megfeleljen? „Reméllem, mondá a gróf, hogy az önről szerzett információim s az időszaki sajtó kedvező nyilatkozatai után, ajánlatommal nem fogok szégyent vallani, sem azzal cserben maradni, miután a helytartó úr is megváltoztatta e tekintetben előbbi nézeteit, s nem fogja többé ellenezni, ha a színház ideiglenes ve-

zetése más kezekre bíztatik, s a tűrhetetlen hullámzásoknak sajtó, közönség és kormány közt valahára vége szakad.“

Azt természetesen egyikünk sem sejtette, hogy az igen tisztelt helytartó ur időközben újra Radnóthfáy részére hajlott, s hogy erre őt ugyanazon urak bírták, a kik csak néhány hó előtt ellene peticzionáltak legfelsőbb helyen. Ez pedig azért történt, mert a dolog egészen más fordulatot látszott venni, mint a hogy' ők gondolták, s méltán tartottak attól, hogy Radnóthfáynak bukása megingathatta volna az ő állásukat is, miután az új igazgató alig alacsonyította volna le magát a méltóságos komité engedelmes szolgáljává, s tette volna magát függővé annak és a kaszinó urai kegyes szemhunyorításától. Igyekeztek tehát Pálffy közbenjárása által odahatni, hogy a nemzeti színház igazgatósága továbbra is annak kezei közt maradjon, a kit erre az illető „szegénységi bizonyítvány“ kiállítása mellett rövid idő előtt alkalmatlannak nyilatkoztattak. — Szóval, én sehogysem illetem az ő kombinációjukba, s különben is erre nézve két igen szükséges kellék hiányával voltam, t. i. sem méltóságos úr, sem bankrót nagyság nem voltam!

----- A „promemória“ négy nap alatt elkészült. Isten látja a lelkemet, hogy nem akartam vele egyebet elérni, mint a kancellár felszólításának eleget tenni; mert oly tökéletlen és fölületes rendszer mellett, mint a milyen a nemzeti színháznál uralkodott, a legjobb akarattal sem lehetett valami kitűnő sikerre számítani a

művészet emelése vagy fölvirágzása körül, s ember kellett a gátra, mint említém, hosszú keresés, s nem a véletlen által teremtve, olyan, a ki átélte színházunk történeti s átalakulási minden korszakát, s megismervén annak árny- és fényoldalait, alapos készütséggel bír annak okszerű vezetésére, s azonfölül elég erélylyel és önállósággal, hogy magát az idegen befolyástól s a működését megszorító körülményektől idejénkorán emanczipálja.

Mindezt a kancellár, úgy látszott, figyelembe nem vette, midőn személyem iránti jó indulatától vezéreltetve engem is csak azon „Protekcziions-Kinderek“ közé sorozott, kikről azt tartja a latin közmondás: „fac me talem, talis ero!“

A legközelebbi tanácsülésben P á p a y udvari tanácsos, Forgáchnak legmeghittebb embere, a ki annak bizalmát és barátságát soha önző cizélókra nem használta, s befolyását körén túl soha ki nem terjesztette, a mit ritkán lehet az úgynevezett kegyenczeknél tapasztalni, egy czédulát dobott át az asztalon, melyre e pár rövid, de sokat jelentő szó volt írva: „éljen a nemzeti színház jövődjő igazgatója!“ — Ülés után aztán kommentárul közölte velem, hogy emlékiratom a kancellár helyeslésével találkozott, s ő, t. i. Pápay, a fölterjesztést már oly értelemben el is készíté, hogy a nemzeti színház igazgatósága „addig, míg az országgyűlés e tárgyban törvényszerűleg intézkedni fog,“ ideiglenesen reám ruháztassék. — Még csak Forgách gróf aláírása hiányzott.

Az én jóakaró barátomnak, Korizmicz püs-

pöknek sehogy sem tetszett a dolog. „Sárba fogsz nyúlni, kedves öcsém, s sárosan vissza-jönni,“ monda; csakhogy kissé drasztikusabb kifejezést használva. „Egyébiránt aligha el nem kés-tetek,“ folytatá baljóslatú mosolylyal: „mert annak a becsületes úrnak odalent (a kancellárra czclzott, a ki egy emelettel alább lakott) már nemcsak napjai, hanem órái is megvannak szá-mítva, s azért jó lesz, nem igen sokat építeni arra, a minek teljesítése már nem az ő akaratától függ.“ Mire Pápay azzal replikázott, hogy a fő-kancellár állása ma sokkal szilárdabb mint vala-ha volt; a püspök pedig duplika helyett azt mondta rá: „adja isten egészségére!“

Másnap, april 22 -én 1864-ben, kilen ez órakor reggel gróf Forgáchcsal a lépcsőkön találkoztam. Tudtomra adá, hogy az illető fölterjesztést már aláírta.

— Reméllem, hogy nem késünk el vele! jegyzé meg czélzással a kósza hírekre, melyek felőle keringtek, s neki is tudomására jutottak.

— Tíz órakor (egy órával később) be-kopogtatott nála B e k e Kálmán, udvari tanácsos, s Rájner főherczeg meghagyásából fölszólítá a grófot: a d n á b e l e m o n d á s á t !

A kancellár, a ki éppen udvari vadászatra készült, eleinte rász tréfának vette a dolgot, utóbb bővebb értesülés után annak komoly voltát kétségbe nem vonhatván, méltó indignáció-val fakadt ki a „gyöngédtelen modor“ ellen, mely által magát mind személyében, mind állásában mélyen megsértve érzé.

— Ha nem tekinteném, hogy barátom — voltál, förmedt Bekére, ajtót mutatnék az ily méltatlan miszszio elfogadásáért.

Később nyugodtabb lett; elkerítette jó magyarosan a változó légjáratot az udvari körökben, s délfelé átküldte lemondását a kapus által Roschmannak, a kihez ugyanazon időben gróf Eszterházy Mórnak miniszteri lemondása is beérkezett.

Képzeltetni, mily mozgásba hozta e szokatlan eljárásnak híre az egész kancelláriát. Az emberismerő érdekes tanulmányokat tehetett a nagyurak gondatlan elbizakodása, s a körülöttük forgó szélkakasok jelleme fölött.

— Úgy kell a muszkavezetőnek; sohasem volt jó hazafi; már rég' el kellett volna őt csapni! Fakadt ki egy potrohos egyén, a ki a gróf jószágának köszönhető csak, hogy őt nem csapták el régen példátlan restsége miatt. Követ dobált az után, a ki kenyeret adott neki.

Midőn aztán őt megtréfálni akarván egy órával később azon hírrel nyitottam bebürójába, hogy a kancellár akciói kedvezőbben állnak, s lemondását ő felsége, mint hallik, el nem fogadta, kövér kezeit hasa fölött öszszekulcsolván kenetteljesen dümmögött:

— Helyesen; hiszen becsületes úriember; kár lett volna érte; az isten éltesse!

Igaza volt szegény apámnak, hogy a ki hatvanéves korában nem tanulta meg az embereket megvetni, az nem érdemli meg, hogy oly öreg lett. —

Két órákor magához hivatott az exkancellár. Midőn beléptem, kezét nyújtá, s egy oldaltekintettel az asztalon fekvő fölterjesztésre, rám és magára mutatván, savanyú mosolylyal mondá;

— Két me g b u k o t t n a g y s á g !

XIV.

Következett az udvari kancelláriának leg-szomorubb időszaka: a Zichy-Hermann féle kormány, az alkotmányos abszolutizmus provizóriumuma.

Szerencsére nem tartott sokáig; de jóllak-tunk vele a csömöriéig. Kevés szó fér az egész pünkösdi királysághoz; a melyről azonban nem lehetett úgy mint a nőkről elmondani, hogy annál j o b b a k , minél kevesebbet beszélnek róluk!

Az új kancellár (Schmerling kegyelméből) azzal installálta magát, hogy egy nagy — ebédet adott, melyre az udvari tanácsosok és titkárok német meghívók által fekete frakkban, és fekete nadrágban, fehér mellényben és fehér nyakkendőben utasítottak (man erscheint) megjelenni. — Ez volt ő exczellenciájának egyetlen emlékeze-tes tette. — Nekem ez az ebéd harminczöt forin-tomba került; ennyit fizettem a frakkért, hogy szalonképesen jelenhessek meg egy magyar főur asztalánál. Azóta sem használtam többé.

Kevés napok múlva e diplomatikus ebéd után fölhasználni kívánván a még gróf Forgách által búfelejtésül, mint tréfásan megjegyzé, engedélyezett kéthavi szabadságidőt, útra indul-tam — N a g y - N é m e t o r s z á g b a . Bejártam

annak nagyobb részét; legtöbb időt Boroszlóban töltvén, a hol öt év alatt kétszer, egyszer szórakozásból, másszor meg bizonyos családi ügyek rendezése végett fordultam meg.

Sok figyelemreméltót láttam, hallottam és tapasztaltam e kétszeri hosszabb kirándulásoknál, s úgy hiszem, hogy nem kockáztatom a kegyes olvasó türelmét, ha e külföldi tartózkodásomról vezetett naplóból vele néhány töredéket közlök. Nem minden érdek nélküliek; nagyobbak azoknak csak avatottabb toll adhatna az enyimnél; de ily formában is futó olvasásra méltó képeket nyújtanak e pár excellence „Kulturvolk“ társadalmi s nyilvános életéről, finom urbanitásáról, irántunk táplált jóindulatáról, s még sok egyébéről, mely annak, a ki fáradságát nem sajnálja, elég alkalmat szolgáltatathat épületes párhuzamot vonni köztünk s hatalmas szomszédaink közt, kiknek barátságát hírneves politikusaink újabb időben oly üdvösnek és kívánatosnak találják.

Nem érzek magamban hivatást, a mire különben is gyarló politikus létemre amúgy sem volnék képes, e tévhitüket megczáfolni, s csak annyit akarok megjegyezni, hogy, a mit Boroszlóban láttam és tapasztaltam, azt Poroszország minden nagyobb és kisebb városában látni és tapasztalni lehet. Úgy van az ember vele, mint Paul de Kock regényeivel, vagy a francia házasságtörő színdarabokkal: a ki az egyiket olvasta vagy látta, valamennyit ismeri.

Boroszló, július 15-dikén 1865. Itt vagyok alig tízórai utazás után a gyorsvonattal Porosz-Szilezia fővárosában, legkeletibb részén a német császári birodalomnak in spe, melynek népe éppen most egy nagy darab történetet készül írni Klio vastag könyvébe, melyért a honorariumot mások fogják zsebre rakni.

A Galisch-hotelbe szálltam, a város egyik legnevesebb vendéglőjébe. A „Tauenzienplatz“-on fekszik, az újváros elején, s ennek legelőkelőbb részében, csupán palotaszerű épületektől környezve. Nem tudom, elhiszik-e Pesten vagy Bécsben, hogy ez elsőrangú hotelben egy fényesen bútorzott, szalonnagyságú szobáért a második emeletben naponkint tizenhat ezüst garast (nálunk egy osztrák forint) fizetek, melyért a nevezett fővárosok szállodáiban alkalmasint egy padlásszobát sem kapnék.

A hoteltől alig ötven lépésre fekvő sétaterén, mely mint egy nagyszerű park övedzi körül az ó várost, s százéves tölgy- és szilfái örökös árnyában, az itt amott tóvá szélesedő, kies szigetekkel berakott Oder és Ohle partján, oly 'ekkenő hőségben, mint a mai volt, üde mentelyet nyújt, egy vasúti ismerősömmel találkozóm, kivel Oderbergtől idáig együtt utaztam. Idevaló ügynök, s igen beszédes ember, a mi a poroszlói, mint azt egyik barátomtól, a ki több ideig itt mulatott, hallottam, nem igen szokott enni. Szavával ép' úgy fukarkodik, mint pénzével. Hainauer úr, így híjják útítársamat, kivételt képez mind a két tekintetben; inkább osztrák,

mint porosz vér foly ereiben. Minden esetre nagy köszönettel tartozom neki, hogy útközben csevegése által a sivár zsomlápokon át végtelenig nyúló vonalnak unalmasságát elűzte.

Útban volt az úgynevezett „schweidniczi Keller“ felé, a hol, mint mondá, a legjobb sert mérik. Magával hitt, hogy állítása igazságáról meggyőződjem, s erre kétségkívül a legilletéke-sebb szakértőt választá, miután egész életemben még egy csöpp sert se ittam.

Karöltve mentünk végig a szép „Schweidniczer Strasse“-n, Boroszló „Kohlmarkt“-ján, aztán balra tartva, a góth sztilben épült, történeti nevezetességű régi városház közelében, tiz-tizen két lépcsőn le a nevezett pincze torkolata előtt álltunk.

— Csak utánmim, biztatott vezetőm; hallom már Orpheus hangjait, a ki ez egyszer nem sópánkodik a szép Eurydice után, hanem ott ül vele a bemenetelnél, s mulattatja az alvilág isteneit.

S a mélységből csakugyan hárfa- és fuvola-hangok hangzottak föl, s közben egy kissé el vásott, de jóformán erős női hang Abtnak „szere-nádját éneklé.

Az ajtónál új ismerősöm tájékozásul fülembé súgta: hogy e „tartarus“ a középosztály talál-kozási helye, s hogy itt nem a bűnök nagysága, sem a gonosz cselekedetek vagy vétkes gondolatok száma, hanem egyedül az embernek éh szomja s p é n z e s e r s z é n y e vétetik tekintetbe.

—Ha ön, folytatá, Ugolino éhtornyával

— megismerkedni akar, csak tárczáját kell otthon felejténie; ha Tantalus kínjára kíván jutni, nyilatkoztassa ki, hogy a felvilágon egy obulust sem dugtak a zsebébe: s ha néhány éjét, mert napok itt nincsenek, e sötétségben hajlandó tölteni, fejezze ki sajnálatát, hogy azt, a mit evett és ivott, nem tudja megfizetni; addig fogják önt itt viszsztatartani, míg a felvilág a temetési költséget meg nem téríti.

Kalauzom kezemnél fogott, mert a sötétség eleinte oly nagyak tetszett, hogy alig tudtam jobb lábamat a baltól megkülönböztetni. Minél tovább haladtunk, annál világosabb lett, s kezdtem már vezetőmet a szürkületben megismerni. Majd egyes árnyakat láttam az üreg mélyében ide oda lebegni, s megpillanték néhányat, a kik, mert a mythosz azt tartja, hogy minden ember átviszi magával halála után legkedvesebb hajlamait az alvilágba, szivar- és pipa-füst közt iddogálták serüket, közönséges nyelvükön kívül még a szív nyelvét is beszélgették, ha szerelmük tárgyát rá vehették, hogy itt a föld gyomrában velők egy pár óráig lélegzetet szíjjon.

S mentünk tovább. Alig tettünk azonban egypár lépést, midőn egy nagy asztalba botlottunk, mely seres kancsókkal, s néhány idetévedni látszott boros üveggel volt megrakva. Azonnal egy csinos lányka simult mellém, s tiszta német-séggel, melyért őt nálunk minden szalonhölgy megirigyelhette volna, kérdezte: mit parancsolunk?

— Ez Proszerpina leánya! magyarázá eleménczkedő kísérőm. Plútó, a ki az anyját az

Oder-külvárosból hozta ide, nem találhatta meg a boldog házasság melódiáját, s meghalt. Mert az, hogy a régi istenek halhatatlanok volnának, csak a költők agyrémének tekintendő. Azóta Proszerpina teljhatalommal uralkodik ez alvilágban, s országa sokkal jobban virágzik, mint Plútó alatt, a ki a seres kancsók közt keveset gondolt a kormányzással. Proszerpínának anyja, a vén Ceres, még mindig az élők közt mozog, s mióta Plútó meghalt, leányát mindennap meglátogatja. Csendes nyári estéken az „orkus“ bemenetelénél ül, és harisnyát köt.

E genealogiai dedukcio alatt, mely hűségre nézve aligha föl nem múlja a góthai kalendáriumét, megbirkóztunk egy pohár „Moszel“-nak keresztelt lőrével, s leültünk vacsorálni. Ha nem is vártuk, hogy gyomrunkat lukullusi falatokkal fogjuk megterhelni, követeléseinket mégis a legszerényebb mértékig kellett devalválni, hogy azt, mit a körülöttünk sürgő Charonok, a fel világon pinczéréknek nevezik őket, föltálaltak, megemésztetőnek találjuk. Nem akarok e boroszlói „delicatessé“-k részletezésébe bocsátkozni, próbálja meg más is; de fogadni mernék, hogy, ha nálunk a legutolsó falusi korcsmában ily ízetlen, vékony lével föleresztett, pörkölt borjú- vagy disznóhús-nak elnevezett, kőkemény szeleteket raknának a vendég elé, s ehhez oly spongyabélú zsemlyével szolgálnának neki, melyhez képest a turóczi zabkenyér is valóságos debreczeni czipónak tetszik, az egész szobát gazdástól együtt kilódítaná az ablakon. Azt a közmondást: „In der Noth friszt

der Teufel auch Fliegen!“ csak a német találta föl, a ki az ily „kosztéhoz hozzá szokott.

Asztalunkat lassankint különféle emberek ülték körül. Nagyban fogyott a „Schmorr“- és „Lammsbraten“, s én a sógoroknak nem annyira étvagyokat mint fogaikat csudáltam. Hainauer majdnem minden vendéget ismert, s míg én egy perzselt kérgű őzszombbal kínlódtam, elmondá, a mit mindenkiről hallott és tudott, s ezzel egyszermind egy kis tükördarabot is adott az itteni (soit disant) társaséletről.

— Ez asztalnál találkoznak, mondá, minden színi előadás után a színházi habitués-k, műbarátok, az „aesthetikai klubb“ néhány tagjai, másodrendű írók, művészek, kritikusok, bel- és külföldi lapok levelezői, a kik a boroszlói „areopág“-ot képezik, mely ítéletet mond Thália és Melpomene papjai s papnői fölött, s a melyre ezek hivatkozni szoktak, ha a közönség néha erősebben érezteti velők szeszélyét. Mindegyik a magával hozott újságban addig lapozgat, míg a pinezér a megrendelt adagot elibe rakja; gonosz nyelvek azt állítják, hogy kiki csak a maga cikkjét olvassa, oly élvezet, melyben kivüle gyakran csak a szedő és javítnok szokott még részesülni. — A többi asztalokat egészen más fajú vendégek foglalják el. Orvosok, a kik betegeikről mutatnak, s egymást e vagy ama gyógymód kisebb vagy nagyobb hasznáról igyekeznek kapacitálni; hátuk mögött egypár „Justizrath“ (a hogy' az ügyvédeknek nevezik), a kik a legújabb jelzőrendszerrel kommentálják; kissé távolabb tőlük azok

a hajlott orrú, vaskos arcú bőrziánerek, a kik pirított lúdmáj mellett a bécsi és pesti bukákat emlegetik, melyek a boroszlói piacot persze érintetlenül hagyják, miután az itteni üzleti világ — jegyzé meg malicziózus mosolylyal Hainauer úr — rég megszűnt a „bankrot szomszéd“nak Oderbergen túl hitelt vagy kölcsönt adni; még meszszebb az a pár reményteljes boltugri, a kik a mellettük ülő hölgynek, a ki félórával ezelőtt tüt és czérnát vett a „Laden“-ban, élethalálra csapják a levét, s szerelmes fohászaikkal a sernek habját a kancsók széléről lefűjják; végre ott az utolsó kerékasztalok körül azok a vastagnyakú, kipirult arcú filiszterek, a kik az est unalmát házfalaik közt egypár obulussal megváltván, idejönnek „préference“-ot vagy „darokk“-ot játszani. — Mindezen uraságok csak a helyet változtatják, de nem gondolkozásmódjukat; kiki azt a mesterséget folytatja itten, melyet otthon félbeszakasztott, s azért meg is látszik fanyar képükön, hogy szintoly kevés szórakozást találnak itt, mint napi foglalkozásaik alatt, melyektől magokat kipihenni idejöttek.

Mily mozgás egyszerre az asztalok körül!

Az ajtón egy beretvált képű, vézna termetű férfialak vitorlázott be hátracsapott kalappal, melyet csak az egyik asztal közelében kapott le fejről s dobott oda a pinczérnek, hogy akaszsa föl egyik üres falkampóra, s ha tetszik magát (t. i. a pinczért) is melléje, mint nagyon elmésen megjegyzé. Egy sereg nagy és apró léhűtő követte őt, s foglalt zajosan helyet az asztalnál.

Ismerősöm e szeleburdi kamaszt mint férjét mutatta be egy itteni kedvelt énekesnőnek, a kivel ő gyakran ide betekinteni szokott, ha t. i. a „divá“-nak kedve tartja, hangja és szépsége bájait másféle világitásnál is bámultatni, mint a színpad lámpáinál. — Ma neje nélkül jelent meg, mint történi szokott oly előadások után, melyeknek fáradalmaikat otthon kipihenni kellett. Lekoetelező mosolylyal rakja zsebre mindazon hódoló nyilatkozatok morzsáit, melyekkel a tapsonczok serege rövid idő előtt az „est királynéját elárasztotta. Mulatságos volt nézni, hogy' dörgölöztek e „neje férjé“-hez, mint ezt a német e szavakkal: „Der Mann seiner Frau,“ oly jellemzőleg szokta kifejezni, olyanok is, a kik e jámbor urat más körülmények közt alig méltatták volna figyelemre; hogy' fonogattak felesége koszorújából a közép-szerű színész számára is egypár rükerczet, s hogy szorították egymás után laposra buczkóit, s koczcantották össze poharaikat a „jeles tragikus“ egészségére, kinek a boroszlói közönség annyi mulatságos estét köszön! Az ünnepest szubstitutus alig győzte a sok hajlongást jobbra-balra, drágalátos személye kézről-kézre járt, s majd egy spongya képű, vaskos kartonkereskedőt, majd egy sárgahajú germán ifjút kellett nyakáról leráznia, hogy lélegzethez jusson. Nem tudom, volt-e oly ostoba, hogy ezen ovációkat komolyan vette? de annyi bizonyos, hogy ily és hasonló példányokat, kiknek minden érdemük abban áll, hogy — „feleségük férjei,“ más színházaknál is lehet találni — csakhogy többnyire

nem tragikus, hanem nagyonis komikus szerepet játszanak.

— És most, ha úgy tetszik, mehetünk! — mondá szomszédom. Bevezetésül, úgy gondolom elég lesz ennyi a boroszlói nyilvános életből.

A kimenetnél egy futó pillantást vettem Proszerpina aszszony bürójába, hol a tanári Junó emelkedettebb helyen ülve, az asztalon fekvő nagy könyvbe valamit beírni látszott.

— Bizonyosan a mai bevételt számítja össze; jegyzém meg.

— Warum nicht gar! mondá társam. Ezt a prózai foglalkozást a főpinczérre bízza, mialatt ő, mint tagja az itteni kékharisnyás egyletnek, vázlatokat készít egy nem sokára megjelenendő szépirodalmi munkájához. Ifjúságában egy grófi háznál komorna volt, s mint ilyen a felolvasónő tisztjét is viselte. Ez költötte föl benne a teremtő szikrát, s szerezte meg neki az egyleti tagságot is.

Mielőtt a csarnokot elhagytuk, nyájas vezetőm még valami érdekes mutatni valót talált jobbra Proszerpina bürójától. Egypár sornyi karczolás volt, melynek föliratát az idő már lemosta.

— E sorok, magyarázá barátom, egy férfi emlékének vannak szentelve, a ki egykor e helynek legbuzgóbb látogatója volt, s e ragaszkodásának folytonos kinyilatkoztatása által végre oda jutott, hogy gyűlöletből a fölvilág iránt, a hol nem tudott már élélni, elhatározta magát: „in taberna mori!”

— Tehát agyonitta magát? kérdem.

— Csak félig; mert fölélesztették ismét. Rövid idő múlva azonban, Schwarz Bertold találmányát fölhasználván, agyonlőtte magát. S már most érteni fogja ön e verseket:

„Non audet Ötygius Pluto tentaro, quod
audet

Effrenuk monaclius ...“

a mi annyit tesz, hogy a pokolbeli Plútó sem meri azt megkísérteni, a mit egy szemtelen barát merészel.

Az az — egészítém ki a magyarázatot — a mit az ördög rostói tenni, azt egy barátira bízza.

S nevetve távozáánk.

Boroszló, július 30-án 1865. Boroszlóban szintúgy mint Berlinben s Németország majdnem minden nagyobb városában nem szokás az idegent, még rokonok vagy ismerősök ajánlatára sem, a szorosabb családi körökbe fogadni. Meghívják ugyan egyszer kétszer a házhoz, bejárják vele a várost, s megmutatják neki annak lábba eső nevezetességeit, bevezetik őt az úgynevezett „ressource“-okba is, a hol őt egyik vagy másik ismerősüknek amúgy en passant bemutatják; de ezzel, úgy hiszik, megtettek mindent, a mit az ajánló és ennek ajánlotta tőlük követelhet, s ez utóbbi aztán magára hagyatván, mulathat a hogy' tetszik, a nélkül hogy a boroszlóiak vendégszeretete neki ezentúl a legkisebb alkalmatlanságot is szerezne.

Innen van aztán, hogy az ember e nagy vá-

rosban, s e roppant néptömeg közt mindig idegennek érzi magát, habár itt amott azon közönséges frázissal is fogadják, hogy „tekintse magát úgy mint otthon.“ Nagyobb euphemizmust alig lehet képzelni, miután a boroszlói maga sincs soha „otthon.“

Az említett „ressource“-ok oly látogatottak, hogy nálunk „közgyűlések“-nek is beillenének. A tagok száma ezerekre megy, s oly kevert elemű, a milyen az egyenlőségi elvnek a választásoknál követett legszélesebb alkalmazásánál fogva lenni szokott. Bankár és hivatalnok, művész és iparos, gyámok és tudós tarka vegyületben csoportosulnak körülöttes; mindegyik tulajdon tengelye körül forog, s saját nádparipáján lovagol, a mit az udvariasság általános szabályainál fogva, melyek a társas életben kíméletet parancsolnak egymás gyöngéi iránt, még eltérni lehetne, ha azt nem követelnék, hogy te is az ő tengelyük körül forogj, s ugyanazon nádparipára ülj föl — hátuk mögött, melyen ők lovagolnak.

Találtam köztük, kik a politikai égen föltornyosuló vészfelhők közeledését hideg nyugalommal várják be; azonban éppen e hideg józanság akadályozza őket azon szükséges tüzet kifejtteni, mely a sikert biztosítja; más szóval, nincs elég bátorságuk, nagyszerű politikai mozgalmak momentumaiban az ellen, a mit kárhoztatnak, nyíltan, minden mellék-tekintetek nélkül, s népszerűségük, sőt egész politikai becsületük veszélyeztetésével föllépni. A nagy többség, mely itt is úgy mint másutt tudatlan és elfogult, soha, vagy leg-

alább még' igen sokáig nem fogja elhinni, hogy a győzelmek, melyeket hadseregei a külföldön aratnak, előmozdítják egyszersmind belső szabadságát is; a pillanat hatalmának enged, mely alatt áll, s jövője alakítását azoktól várja, a kiktől eddig azt még mindig hiában várta!

Itt most nem lehet egyebet hallani, mint az osztrák-porosz differenciákból származható komolyabb események bekövetkezéséről. A bankár félre teszi a „Cours-zettel“-t; a földbirtokos elnallgat panaszaival a rász időjárás ellen; az író félbeszakasztja nagyobb munkáját; a hivatalnok elfelejti a büro-órákat; a szatócs elhanyagolja „Kundschaft“-jait: mindenkit csak e fontos napiesemények érdekelnek, melyekből kiki állása és hivatása szerint politikai tőkét csinál, s azt reggel vékony kontinentális kávéja, délben daraleves s sörmártású borjúpecsenye, s este vajszelettel garnírozott foghagymás kolbásza mellett boldog boldogtalannak elszerelni igyekszik. — így a „ressource“-ból is a politikán kívül minden egyéb mulatságot szigorúan kizárnak, s nem egy családapa sajnálkozott rajtam, hogy e „leidige Politik“ miatt nem élvezhetem reményteljes csemétéjének kalapálásait egy elhangolt zongorán, vagy agyon nem kínoztathatom füleimet egy jövendő primadonnává dreszszírozott konzervatóriumi növendék hamis éneke által. Jaj nekem, ha sajnálatomat ez érzékeny veszteség fölött illő arckifejezések által ki nem fejezem; bizonyos lehetek, hogy még hidegebben fordulnak el tőlem, mint a hogy' fogadtak. Csuda-e aztán, ha nem

igen kívánczom e körökbe, melyeket eddig ha csak unalomból vagy kénytelenségből kerestem föl, S hogy e közönséges árhullámban, hol ma idegennek tart, a kivel tegnap barátságot kötöttem, s hol e vagy amaz érdekes egyéniség, kinek tegnap bemutattak, ma reám nézve elveszett, még ma is csak oly otthonatlannak érzem magamat, mint mikor ide jöttem!

Boroszló, augusztus 5-én 1865. Reggel a scheitnigi parkban voltam, a boroszlóiak „prater“-jében. Láttam egypár csinos fogatot, urakat és hölgyeket szalopp öltözetben a széles, néhol bo káig erő murvával behintett utakon föl és alá sétálva, vagy a több ízléssel épült, mint tisztán tartott „restauráció“-ban egy pohár friss tejet szörpölve; s elvétele egypár lovagot jámbor méneken, kiken azonnal meglátszott, hogy kevésbé érzik magokat otthon a sportvilágban, mint az olajtonnák, meg a malozsa-szöllő-hordók közt. Voila toút!

Délben a sétány és a sugárút szinte hemzsegett az elegáns világtól. Több ízléssel, mint luxussal öltözött hölgyek fűzött derekú „premier-lieutenant“-ok vagy mogorva képű férjeik kíséretében, a Bürók-, komptoárok- és raktárakból kiszabadult filiszterek, s egyéb nagy és apró „beau monde“, mely látni s magát láttatni jött, sürgött és forgott azokon föl és alá, nyug- és találkozási helyül a „Landschaftsgebäude“ előtti tért választván a városi színház közelében, hol hetenkint háromszor egy katonai banda játszik, mely ma, a

„Hunyady mars“-ot és a „Klapka induló“-t is eljátszá, melyek itt a kedveltebb darabok közé tartoznak.

Csak ritkán találkozni a napnak e szakában itt komoly tudósokkal, vagy fiatal tanulókkal. Ezek e sétahelyeket csak korán reggel, vagy késő este, nikor a sétálók száma ritkulni kezd s nagy része a színházat s egyéb mulatóhelyeket keresi föl, szokták meglátogatni. — Vannak még, a kik, mert erszényük vagy foglalkozásuk nem engedi meg nekik a falusi magányba vonulni, e válogatott ízléssel rendezett virágágyak közt, vagy a lombos fák alatt az Oder vagy Ohlau partjain ülve vagy sétálva, megesküsznek, bogy e fasoroknál kellemesebb hely, s tisztább, s üdébb levegő, mint azok árnyékában, az egész világon nincs. Az e szempontokból tekintve igazuk van; miután e homokbuczkók közt s az égető napsugarak alatt egy kis enyhe szellő, meg a zöld fáknek látása azoknak, a kik Boroszló göröngyeihez vannak kötve, megbecsülhetetlen élvezetet szerez.

Különben egyetlen felhőcske az égen elég arra, hogy a sétálók két harmada otthon maradjon; esős időben pedig éppen nem mozdulnak ki falaik közül, s ilyenkor az ember-gyűlölő bátran ide menekülhet; nem háborgatja őt itt senki sötét gondolataiban, s ha tetszik, egész kényelemmel föl is akaszthatja magát. — Ne gondolja azonban senki, hogy ezt az ürességet a város utczáiban is föltalálni. Ezek a napnak minden órájában szinte hemzsegnek minden rangú és osztályú néptől. A „Ring“-en, meg az „Ohlauer“- és

„Schweidniczerstrasse“-ban alig lehet néha szabadon mozogni a föl és alá hullámzó tömegtől, s cseppet sem túlzók, ha azt mondom, hogy e helyeken kétszer annyi ember fordul meg naponkint, mint a bécsi „Graben“- és „Kohlmarkt“-on.

Télen az Oder és Ohlau jég hátát naponkint reggeltől késő estig ellepő korcsolyázók serege igen érdekes látványt nyújt a szemnek. Sokkal nagyszerűbb, mint az, mely a kíváncsi bécsieknek a „Stadtpark“ befagyott pocsolyáján, vagy a „Tandstrasse“ elején egypár akó dunavízze! mesterséges csúszdává improvizált árokban kínálkozik, a hol legfőlebb egypár tucsat egyén fér meg, mindennap ugyanazon ismeretes divatbábuk, nyusztprémes szatelleseiktől környezve, kiknek bukás közben karjaikba dülhetnek, melyeket *i.* kemény jégpánczélnál hihetőleg puhábbnak találják. — Eleven, tarka és vidám téli kép, mely *i.* lelket és testet egyaránt kellemes mozgásba hozza Délben katonai zene kíséri az egyenkint vágypárosán a folyam elláthatlan hosszán villámgyorsasággal föl- és alá korcsolyázók ügyes gyakorlatát; szép téli estéken pedig fáklyavilágná folytatják e kedves időtöltést, a mikor aztán s háttérben a vérpirosra festett hárs-, ihar- és egerfák óriási körrajzai, s a misztikus félhomálybar föl- és alábukdácsoló fantasztikus öltözetű alakok a leggyönyörűbb panorámát varázsolják a nézők szeme elé. *)

*) 1870-ben ez érdekes multságok sokat vesztek az által, hogy nélkülözték legéltetőbb elemüket, a csinos fiatal katoná-

Boroszló, augusztus 7-én 1865. Boroszló is olyan, mint minden nagyváros. Gyűlhelye s gyűpontja sok nagynak, szépnek és nemesnek, s szemétgödre egyszersmind azon különféle rondaságnak, melyet az emberek aránytalanul szűk térbe szorított tömege fölhalmozni szokott. Hasonlít a sima, tiszta vitzükörhöz, melyből a napnak képe. s a körülfekvő paloták és tornyok visszaszugáróznak; de őrizkedjél az ezüst árt föl-zavarni, mert a süppedék fölszínre tolul, s azon régi igazságot bizonyítja, hogy: a hol buján teli yész minden, ott a rothadás és enyészet is bur-jánzik!

Az utazóra, a ki először jön ide, e sok tor-nyú, fényes tetők- és kupolákban oly gazdag vá-ros kétségtelenül nagyszerű benyomást tesz. Mi-nél közelebről tekinti meg azonban, s minél beljebb hatol szűk és sötét utczáiba, annál több nyomort fog itt — kivált a zordonabb évszakban találni! Nem oly hamar látni egy nagyvárosban annyi rongyos, elsatnyult népet, mint Bor oszló -ban, Poroszország e nagyságra és népességre nézve második fővárosában. E siralmas alakok, kikről foszlányokban lógnak le a ruhadarabok, mialatt fagyos lábujjaik a laza sarukból kikandi-kálnak, félreismerhetlenül hordozzák arczukon a

tiszteket, a kik feszes egyenruhájok daczára szintoly könnyen és biztosan mozogtak a víznek fagyos tükrén, mint a szalonok sima padolatain. s különös ingert kölcsönöztek a tarka téli képnek! Egészen más táncot jártak ők akkor meszsze földön, s egé-szen más tényezők voltak, mint a szép és bájos hölgyek, a me-lyek őket — a jégre vitték!

szeszese italok mértéktelen használatának nyomait; a mi még a nőknél sem ritka jelenség, sőt találtam ezek közt sétatáimnál oly nyomorult teremtéseket is, a kik a karjukon czipelt, rongyokba burkolt csecsemőnek időről időre a pálinkás üveget szoríták halvány ajkihoz. A sok ínségnek és nyomornak, melyet rövid ittmulátásom alatt láttam, csak London vagy Dublin utczáin lehet párját találni a legnagyobb gazdagság és legpazarabb fényűzés mellett. Órákig sétálhatsz a legszebb utczában, melyek pompás kirakatai vetelkednek a berlini és párisi boltok kiállításával, s bámulhatod a czipránál cziprább divatbábukat, a kik gyalog vagy fényes fogatokban robognak el melletted, s töltik be körülötted patschouliszaggal a levegőt: s alig tíz tizenöt lépésre e nagyvilági forgalomtól oly utcza- és sikátorokra bukkansz, melyek a nagyvárosi névre a legélesebb iróniát képezik. Valóságos piszok-fészkek, düledező, ronda viskókból állók, melyek bizvást beillenének Afrika legkietlenebb vadonaiba. Az ember szorultan és kedvetlenül érzi magát, ha a fényes palotasorok közül e városrészbe téved, a hol csak ínség és nyomorúság, a bűn és a véték látszik fészkelni.

E zughelyekről árasztja el korán reggel egy sereg koldus a nagyváros minden nyilvános téréit, sétatányait, templomait és utczasarkait; s éjjel, ha a gazdag ember álom után vágyódik, prédával vagy szitkokkal terhelt az emberek keményszívűsége ellen tér vissza lakásnak gúnyolt nedves odújába, melynek két vagy három négyszögöl

területén gyakran egy tuczat nő és férfi, a szaporá gyermekrajjal együtt szokott megosztózni.

Úgy van; az ilyen koldus család e szűk lyukban áru gyanánt van egymás mellé préselve; puszta pallón vagy rothadt szalmán fekszik; ágyat vagy ágyneműt csak híréből ismer; bútora egy darab kő vagy tuskó, melyre lefekvéskor magát és rongyait teríti. A tetőn nappal a nap, éjjel a hold világít be; az ablakon és ajtón becsap az eső, s üvölt keresztül a szél, mely hébehóba kis hideglelést, a nyirkos, egészségtelen levegő pedig aszkórt és mirigyet hoz. E nyomorult nép miből sem él, mint pálinkából s egy karaj száraz kenyérből, mihez, ha különös jó napot akar magának csinálni, egy darab olcsó kolbászt eszik; de egy kanál meleg leveshez néha hetekig sem jut. Az élelmi szerek közt itt legolcsóbb a pálinka. Három fillérért (tizenkettő egy ezüst garas) annyi „égett bor“-t (sprit) kap a szegény ember, hogy néhány órára látszólag átmelegszik, s a mi a legszomorúbb, mert a legártalmasabb, az, hogy azok a kik önfentartásukra e szeszes italokkal élnek, az éhségnek legtovább bírják ellentállani.

Gálisch úr, a szállodának, melyben lakom, tulajdonosa, a ki maga is húsz szegény embert táplál naponkint konyhájából, elbeszélte nekem egy alkalommal, hogy' tengeti ily ügyefogyott család nyomorúságos életét?

A rongyokba takart gyermekek már korán reggel keresetre indulnak. Nyakukba akasztanak mindenféle csekélybecsű apró portékát, melylyel házról házra kell járniok. Ezek közt az úgyne-

vezett „virágárusnők“-nek aránylag még legjobb dolguk van, ha a természet csak féligmeddig csinos arczzal s meglehetősen termettel áldotta meg őket. Bejárnak minden nyilvános helyet, hol könnyörletből néhány fillért vetnek oda nekik, de követi őket nyomban az erkölcsi romlottság is, A házalás czége alatt koldulásból élnek, s késő estig, gyakran éjfélig is szerteszét csatangolnak a városban, a mikor aztán fölkeresik fekhelyüket ritkán azonban a nélkül, hogy dologkerülő szüleiktől meg nem fenyítettnek, ha kevesebb pénzt hoztak haza (?), mint a mennyi ezeknek élelmükre szükséges. Mily gyakran hallani az ily nyomorult teremtések az utcán jajgatni és siránkozni, hogy nem mernek haza menni, mert a szükséges pénzt össze nem koldulták, s apjuk ezért kegyetlenül megveri őket! S mialatt e sajnálatra méltó teremtések egymás társaságában, s a legroszabb példák befolyása alatt a szó legszorosabb értelmében a szabad ég alatt növekednek föl, mint korán érő gyümölcsei a mérges növénynek, addig kóbor szüleik oly kereset után látnak, mely a munka színe alatt alkalmat nyújt nekik görbe utakon megszerezni, a mihez becsületes módon nem juthatnak.

Hogy a kora házalás, melylyel csak a munkaiszonyt és az éhszomjat mozdítják elő gyermekeiknél, ezeket utóbb, ha szülői fegyelmeik alól kikerültek, mily nyomorult teremtésekké változtatja, arról mindenki meggyőződhetik, a ki az Oder szemetes partján, távol a várostól fekvő füstös pálinkabódék egyikébe betéved, hol a csupán tizenöt

és húszéves kamaszokból álló vendégek, nagyobb részt ledér nők kíséretében, hárfa- és hegedűszo mellett világos viradtig dőzsölik át az éjszakát, s szomorú valóságnak bizonyítják, a mit az ember eddig csak mesének tartott. — — —

Öt évvel később.

Boroszló, deczember 10-én 1870. Tegnap a table d'hote-nál Holtey-vel és Caro Friyessel, az itteni egyetem tanárával ebédeltem. Az elsőt, mint Németország egyik jelesebb Íróját, ittlétem alatt már többször meglátogattam s szívesen elmulatok vele egypár órát, ámbár nézeteit sok részben nem osztom, mert nélkülözik, kivált hazánk irányában, a kellő elfogulatlan-ságot, s különben is oly szempontból indulnak ki, melylyel szembeszállni az embernek, idegen földön s a mai viszonyok közt, igen kényes dolog. A legkellemetlenebb helyzetbe hozott, midőn egy kötet verset, melyet a porosz fejedelmiház dicsőítésére írt, s egyikében ezt a frázist is használja, hogy: „az igazi jóézelmű porosz mindenkor kész a királyért meghalni, mert hát — minek is volna másért a világon?“ tőle emlékül elfogadni s megköszönni is kellett. — Mondják, hogy a költő ezért ötszáz tallér évi nyugdíjat húz a király magánpénztárából. Nem irigylem tőle!

Az öreg úr Caronak engem mint egyik díszpéldányát mutatott be „jener Kernmagyaren die auszer ihrem Vaterlande kein anderes Paradies kennen!“ Tréfás hangon volt mondva, de

komolyan értve; s ha a körülményeket nem tekintem, könnyen azt felelhettem volna reá, hogy e „magyaromania,” mióta a külföldön tartózkodóra, bennem még inkább fokozódott.

Társalgásunk egy palaczk somlyai mellett, mely itt nettó másfél tallérba kerül, azonnal élénkebb lett. Az egyetemi rendkívüli tanár (rendes tanár zsidó létére a fölvilágosodott Poroszországban nem lehet) csinos külsejű, élte javában álló férfiú, s Wagnernek és Lisztnek jó barátja. Meglehetősen ismeri mű- és irodalmi viszonyainkat, szintúgy politikai életünket is; de miután ezt, úgy mint amazokat, német, s a mi több s p e c z i f i k u s p o r o s z szempontból tekinti és— mérlegeli, természetes, hogy a serpenyő, melyet előnyeinelc sommájával csúcsig megraktam, az övéke ellenében latolgató kezeiben magasra fölbillent. — Petőfit zseniális költőnek tartja, ámbár őt csak az igen gyarló fordításokból ismeri, melyekről nem hiszi, hogy az eredeti szöveget távolról is megközelítsék. — Nagy elismeréssel szól Szalay Lászlóról, kinek kedvéért meg akart tanulni magyarul, de a jénai egyetemenél, hol az előtt tanár volt, erre alkalmas mestert a magyar tanulók közt nem talált. — Eötvöst érzélgős theoretikusnak tartja, kiben a szabadabb elmeszokrat eloltja a szenteltvíztartó. Föltűnő hasonlatosságot talál közte s a porosz kultuszminiszter Mühler közt, mely még azon körülményre is kiterjed, hogy mind a kettőnek muzsikális neje van. — Széchenyit csak Falk remek életírásából ismeri, s érdekes kuriózumának mondja,

hogy a szabad eszmék, melyek a kontraszt kedvéért ez arisztokratikus főből kigőzölögtek, erősebb gyökeret vertek a népben, mint kékvérű feleiben, a kik, véleménye szerint ma sem állnak még a tudomány és műveltség magasabb fokán, mint a német „Ritter“-ek a tizenötödik században. Ebben Holtey is szekundált neki, a ki húsz, harmincz év előtt több főúri házáinknál felolvasásokat tartott Tieck modorában, s az akkoriban bőven élvezett magyar vendégszeretetet most ily némethez illő módon hálálja meg. —

Áttértünk aztán a mostani háborúra, melynek indokai- s céljáról Caro úr az eddigi fölfogásoktól oly egészen elütő nézeteket fejtett ki, melyek oly ember szájában, a kit a közhír Bismarck meghittjének nevez, kétszeres jelentőséggel bírnak, s megérdemlik kegyes olvasóim figyelmét is.

— Nagyszerű történelmi események — kezdé, mintha csak a kathedrából szólna, a tanár úr — különféle oldalra hatnak, többféle eredményt szülnek, s e szerint a háborúnak, minden iszonyatosága mellett, több jótékony következménye is lehet. — Az utolsó nagy háború Amerikában eltörülte a déli államokban a rabszolgaságot; a harminzéves háború a németországi protesztánsoknak biztos jogállást szerzett a weszfáliai békekötésben. — A jelen háborúnak látszólag semmi köze a valláshoz; de annak, a ki élesebben lát, nem kerülheti el figyelmét, hogy e háború az ultramontán és jezuitikus törekvésekkel jszszeköttetésben áll. — Nem tartom csupa vélet-

lenségnek, hogy a pápai csalhatatlanság ugyanazon időben lőn kihirdetve, midőn Napóleon hadat üzent Poroszországnak; hogy valamennyi államnak katolikus sajtója, s katolikus egyletei majdnem kivétel nélkül a francia császár mellett, s Poroszország ellen foglaltak állást, s hogy a francziák győzelméről szóló álhireket örömrivalgásokkal üdvözölték. — Az Ausztriában, Olasz- és Spanyolországban elvesztett tért a francia császár segedelmével vissza kellett foglalni. S erre mindenek előtt az „eretnek“ Németországot kellett megalázni és legyőzni; azt a Németországot, melynek protestantizmusa, tudományos műveltsége s fölvilágosodottsága okozta azt, hogy a katolikus országokban is szabadabb szellem kezd ébredezni! — Úgy volt tervezve, hogy Franciaország ezentúl törvényeket szabjon a protestáns Németországnak, a német nemzetet a francia ultramontán-jezuita-Offenbach-féle kánkán-civilizációval boldogítsa, s e közben a csalhatatlan római pápa a császár művét megáldva, szellemölő szillabusát uralgó hitágazattá emelje. Ez esetben, természetesen, vége lett volna a protestantizmusnak; az egyházi és világi abszolutizmus a legszebb és legbensőbb szövetségben fogott volna együtt uralkodni a népek élete fölött, s meglett volna a béke: a jezuizmus békéje, az ostobaság és vak engedelmisség békéje! — Ezt óhajtották és várták az önök jezuita-arisztokratái is, a kik szembetűnő mohósággal, mint sehol másutt, szedték és küldték a Péterfilléreket Rómába, s siettek személyesen is kifejezni hódoló érzelmeiket

a csalhatatlan pápa papucsá előtt. — S hogy aztán másképp' ütött ki minden, a reménylett győzelemből nagyszerű vereség lett, mely által a római Dalai Láma is elveszté világi hatalmának utolsó maradványait, s az ultramontánizmusnak, mely oly nyíltan leplezte föl terveit, hihetőleg végórája ütött: önök odalent fölzudulnak ellenünk, s szeretnék a tizenötödik század sötét szelmeivel a „jövő vallását (die Religion der Zukunft), s a fölébredt protesztáns önértet meggyilkolni. Mert ki egyéb mint a kámzsás és aranymentés jezsuiták idegenítették el tőlünk a magyar népet, mely 1866-ban tárt karokkal fogadott volna bennünket, midőn lázas izgatottsággal várta Klapka előrenyomuló seregeit? Tapasztalásból mondom, uram; mert abban az időben magam is megfordultam önök országában, s nem egyszer tanúja voltam a mellettünk kedvezően nyilatkozó néphangulatnak.

Török János bátyám kellett volna a gátra, hogy szembeszálljon a politika-theológiai diskusziókba merült tanár úrral, a speczifikus porosz típusz egy díszpéldányával, a mely különben nem oly ritka, hogy azt az utókor számára spirituszba kellene fojtani.

Nekem az ily túhegyre állított merész dedukciók megczáfolására sem kedvem, sem elegendő készülségem nem lévén, s különben sem tartván az ilyféle diskusziókat alkalmasaknak arra, hogy beszéd tárgyul szolgáljanak a table d'hôte fölött: a vezérczikkező tanár úrnak szélesen ömlő szóárját azon kérdéssel akasztám meg: mikor

volt utolszor Liszt-tel? a mi által sikerült a konverzácziót más és ide illőbb t érre vezetni.

Caro föltétien tisztelője Lisztnek, s nézeteink tökéletesen megyegyeztek a zongorakirály utóérhetetlensége fölött! Az 1869-ki tavasz derekán voltak együtt Weimárban, melynek udvaráról a tanár úr igen sok pikáns adomát regélt, jó hámmorral ostorozván (á la Hackländer) e duodecz uralkodók nevetséges erőlködéseit a nagyudvarok szokásai- s szertartásainak puffadásig menő majmolásában! — Nem csudálja, úgymond, hogy Liszt, a ki sohasem volt a „stabilitás“ embere, megunta e kaleidoszkop-alakok közt mozogni, s nyugtalan géniusza szabadabb t ért keresett magas röptének. Csak attól tart (s itt ismét a „lóláb“ kandikált ki), hogy a nagymester mű- és zeneviszonyaink szegénységénél fogva nem sokára „izolálva“ fogja magát érezni, s bár mennyire szereti is paplétére a tömjént, aligha meg nem fog csömörteni ama sok apró nagyságtól, melyek minden valódi nagyság mellőzhetlen kísérrői, s gomblyukába kapaszkodnak, hogy szintén nagyoknak látszassanak.

Szóba jött később, hogy miért lett Liszt pappá? Holtey ezt a mester hitbuzgó anyja befolyásának tulajdonítja, a ki fiát már ifjúsága éveiben a papi pályára szánta, e szándékát azonban annak korán kitörő géniusza csakhamar meg-hiusította. Ennek határozottan ellene mondek, a ki Lisztnek anyját ugyan igen jámbor és istenfélő, de egyszersmind oly értelmes aszszonynak is ismertem, hogy lángelmű fiára, bár ez a legmele-

gebb gyermeki szeretettel és odaadással csüngött rajta, semmiféle helyzetben sem kívánta a legkisebb nyomást is gyakorolni. — „Úgy gondolom — szólt közbe egy harmadik szomszédom — hogy e metamorfózisnak okát a blázirtságban kell keresni, melytől a hódolatok árába belefáradt Liszt egyszer már eltelve volt, s mely őtet most pesti számkivetésében újra megragadni látszik, midőn a legfinomabb köröknek, melyek fénypontját az ő személye képezte, búcsút mondva azon ivóhoz hasonlít, a ki a legnemesebb borokat untig kikóstolván, végre a „Fuszel“-hez nyúl.“

— „Sans comparaison!“ mondá Caro, mialatt én e szerföltt elmés megjegyzés után „vizit“-kártyája nélkül is ráismertem a — „Weinreisender“-re.

Különben Lisztnek itt is, mint mindenütt, számos baráti és tisztelői vannak, a kik nemcsak a lángelmű művészt, hanem a rendkívül jószívű embert is becsülik és szeretik benne. Dr. D a m r o s c h, szélesebb körökben ismert zenenotábilis, s Lisztnek személyes ismerője, kivel e napokban a színház csarnokában találkoztam, szinte nem bír azzal a gondolattal megbarátkozni, hogy Liszt Pesten — „temetőt keres.“ Ellenvetésemre, hogy Pest is van ám oly nagy város, mint Boroszló vagy — Weimár, s hogy ott is találkoznak elég jeles művészek, a kik szintoly méltó kortezsét képezik a nagymesternek, mint a németországi „Kapellmeister“-ek, vállát vontá, s olyforma képet vágott, mintha a keresőséget, melyet mondani akart, csak nagynehezen bírná lenyelni.

Jó ám mindezeket tudni, kedves feleim, hogy helyesebb ismeretünk legyen azokról, a kik nemcsak a Lajthán, hanem Oderbergen is túl laknak, s bennünket még mindig fél-nomádoknak tartván ignorálni szeretnék, hogy diplomatikai állásunknál fogva mi is szerepelünk a népek koncertjében, s ha az első hegedűt nem is, legalább együtt játszunk a többi nagyhatalmakkal.

Boroszló, december 20. dikán 1870. A színházban Rossini „Tell Vilmos“-át adták. — Megtörténik néha, hogy öt operát is adnak egy hétben, míg' a komolyabb dráma hetekig sem fordul meg a színpadon. Az igazgató üres házakat csinál vele, s azért ritkán veszi elő. Mert hát itt is, úgy mint másutt, arra mennek, a mi a szemet ingerli, a fület csiklandoztatja, s az érzéket fölizgatja. Ez tetszik, ez tölti meg a házat. A kothurnusnak nincs már szerencséje, mert hogy valami komolyabb mű tessék, vagy élvezetet szerezzen, hatnia kell az elmére, mely annak szépségeit felfogni képes. Soknak pedig erre nemcsak az értelem, hanem a kedv és hajlam is hiányzik. Nem egyszer hallottam még okos emberektől is: „ha egész nap' dolgoztam, nem azért megyek a színházba, hogy újra dolgozzam.“ Már a ki a mű-élvezetet dolognak tartja, azt csak sajnálni lehet, és sokkal irigylésreméltóbb nálánál a szegény kézműves, a ki Shakespeare „Rikárd“-ja vagy Schiller „Fieskó“-ja előadásánál megtakarított filléreit a kakasülőre viszi. — Ily csekély buzdí-

tás mellett aztán nem csuda, ha a színészek a tragikai szakmát elhanyagolják, s kifáradván törekvésükben, egy blazírt, s csak rendkívüli stimuláns eszközök által meghódítható közönséget a magasabb drámai művek iránt fogékonytá tenni, pályájukkal föltagynak, s a belső géniuszt megtagadva, a színművészet ledébb „genre“-ében keresnek tetszést és elismerést. Persze hogy a színház ily körülmények közt sohasem lehet azzá, a minek lennie kellene: az ízlést nemmesítő, az értelmet és Ítéletet élesítő, e mellett a szív és kedély művelődésére üdvös befolyást gyakorló intézet.

Mellettem egy középkorú egyén fészkelődött, egy berlini zenetanár, mint beszédjéből megértém, a ki észrevevén, hogy idegen vagyok, a zenekritikus szerepét kezdé játszani, s engem elmekigőzőlőgesei „recziens“-évé szíveskedett tenni. Bár nem állíthatom, hogy e kipárolgások tiszta flegmává üllepedtek le, annyi bizonyos, hogy a legvékonyabb gázneműekhez tartoztak s ellobbantak, mint a gyúlóég, hatás nélkül. — Szomszédom a beszélő és hangokban festő zene hive volt, determinált Wágnerista, a ki, mint ilyen, minden egyéb zeneművekről csak ócsárlólag nyilatkozott — kivált az olasz operákról. Soha még annyi bolondot egy ülő helyen özszebeszélni, mint ez este, nem hallottam. Még Mosonyi és Áblányi barátim is megsokalták volna! Csekély zeneismereteim nem engedték velem vitába ereszkedni; de hasztalan is lett volna, miután a berlini, ha megereszti egyszer szája zsi-

lipjeit, más embert nem igen hagy többé szóhoz jutni. Szerencse, hogy az előadás alatt szünetnie kellett, nem uralkodván itt az a boszantó pesti szokás, hogy ekkor is folytatják a hangos konverszációt: különben aligha meg nem sínlette volna tüdeje azt a túlságos hevet, melylyel a „nagymesterének prozelytákat akart szerezni. — Mily törpévé lapult ez „óriási géniusz“ előtt az a nyomorult Kossini, a kinek férczművét ma csak kénytelenségből jött meghallgatni, mert a „resource“-ban a szokott whisztparthiet nem találta. Ki emlékeznék mindazon badarságokra, melyekkel engem kapacitálni igyekezett, hogy a zeneszerzőnek nincs joga, tulajdon géniuszát követni, s egyéb műveket teremteni, mint olyanokat, melyek a jövő „isteni zenéjéhez tartoznak?!“ — Szerencsére a dalműnek vége volt, s az eszmecserének el kellett maradnia, ha erről köztünk csakugyan szó lehetett volna. A tanár úr egyébiránt, arczkifejezése után Ítéelve, abban az erős hitben távozott tőlem, hogy a muzsikális „Dalai Láma“ híveit ismét egygyel többel szaporítja.

Az előadás igen kielégítő volt. A közönség sokszor nyilvánítja tetszését, de nem azon fül- és idegboszantó idétlen zajjal, mint az nálunk szokásban van, hol a leget hasító tapsok boldog boldogtalannak oly arányban jutnak ki, a hogy' a szükséges tenyerek számáról rendelkezni módjában áll. Itt bérlett tapsonczok nincsenek, s ha egypár atyafiságos kéz magáért kelle-tén túl kitenni akar, a közönség által azonnal rendre utasíttatik. — A színházi tagoknak nyílt

jelenet alatt nem szabad a tapsra kijönni, felvonások után pedig- háromszornál többször megjelenni tíztől ötven tallérig terjedhető büntetés mellett tiltva van. S ez minden tisztességes színháznál szokás Németországban. Ez által a művészek megkíméltetnek ama lealáztatástól, hogy, mint az inasok, minden susztergyerek hívására megjelenni tartoznak annyiszor, a hányszor ennek kedve tartja velők pukkerliket csináltatni; másrészt me- nem teszik ki magokat azon szégyenítő gyanúnak, hogy fizetett tenyereknek köszönik az ily körülmények közt mindig k é t e s sikert.

A boroszlói hírlapok, számra mintegy húszan, majdnem valamennyien foglalkoznak a színi előadások bírálatával. A nagyobb lapok színházi referensei mind jó módú, tekintélyes és értelmes férfiak, kiknek Ítéletében a közönség és a művészek egyiránt megnyughatnak. — Van egy pár ultamontán lap is, mely, a maga különös szempontjából ugyan, de mégis szól a színházi előadásokról is. Csak olyan darabokat hallgat agyon, melyeket a szerkesztő már címüknél fogva botrányosoknak tart, s azok megemlítését egy katolikus lapban a halálos vétkek közé számítja. — Oly darabok, mint a „Pfarrersköchin,“ meg „Der Teufel als Jezuit,“ még a hirdetések rovatába sem vétetnek föl, s tudok esetet, hogy egy csapiárost, a ki a „Katholische Hausblätter“-ekben „Wurst-Abendbrot“-ot akart hirdetni, visszautasítottak, mert az nap’ éppen p é n t e k volt, a mikor a katolikus embernek — bőjtölni kell!

Még ama különös viszonyról is meg kell emlékezni, mely itt a színművészek és bírálók közt létezik. Ez utóbbiak ugyanis a színház tagjaival minden személyes érintkezést a lehetőségig kerülnek, s ezeknek látogatásait semmi szín alatt, még ha ajánlólevelekkel is vannak ellátva, el nem fogadják. Ez által csak a teljes részrehajlatlanság s tárgyilagosság elvét kívánják fönntartani, történjék bár az udvariasság rovására is: mondá nekem dr. Viol, egészségügyi tanácsos s igen ügyes szemorvos, a „Morgenzeitung“ zenekritikusa. „Senkisémet viseltetik — írta egy jeles énekesnőnek — őszintébb jóakarattal a hivatott és buzgón előre haladó művész iránt, mint én; s éppen azért érzem magamat a művészet és ennek ideáljai iránti kegyeletből kötelezve, minden művésznőnek, kivétel nélkül, megmondani, a mit előadásában hiányosnak vagy helytelennek találok. S hogy erre nézve magamnak, minden befolyástól menten, a teljes kritikai szabadságot biztosíthassam, sajnálattal kell lemondanom a szerencséről, jelesebb művészeinkkel személyesen megismerkedni, minek kellemetlen volta engem minden esetre sokkal érzékenyebben sújt, mint őket, a kik amúgysem szoktak barátságos lábon állni kritikusaikkal; mert igen kevesen szeretik az igazságot hallani, ha még oly édes pilulákba is van takarva; stb.“

Mily különös ellentétet képeznek e sorok azon levelekhez, melyeket néhány bécsi színi referens az említett művésznőnek írt! — Érdekes autograf-gyűjtemény, mely épületes adalékul szol-

gál a megvesztegethetlennek híresztelt bécsi kritika botránytörténetéhez, s, úgy hiszem, a nagy közönségnek is mulatságos olvasmányt szerezne, ha egyáltalában időm és kedvem volna e — darázs-fészekbe nyúlni!

Boroszló, deczember 27-dikén 1870. A nagy többség, mely itt is úgy mint másutt tudatlan és elfogult, önteltsége mámorában még igen sokáig nem fogja elhinni, hogy a külgyőzelmek, melyeket hadseregei jelenleg Franciaországban aratnak, nem mozdítják elő egyszersmind a belső szabadság fölépítését! Van alkalmam erre nézve mindennap különféle badar nyilatkozatokat hallani oly emberektől, a kik magokat a mívelt osztályhoz számítják, s szajkómódra ismétlik, a min a sajtó egy része már hetek óta kérődzik: hogy Poroszországnak felsőbbbségi jogot kell gyakorolni Európában! — Hogy a francia nemzet még ma is az 1789-dik évnek be nem végzett föladatán dolgozik és betegeskedik, valamint Németország több mint háromszáz év óta nem bir vallási mozgalmaiból kibontakozni: ezt itt nem érzik, s figyelemreméltónak nem találják. Nem emlékeznek az utolsó századok kultúrfájára, az enczyklopedistákra, a kik az ő nagy férfiakat a revoluczió nagyszerű elveiben fölnevelték. Elfelejtik, honnan ered, hogy a rabság utolsó maradványa, a jobbágyi viszonyok teljesen megszűntek, hogy a paraszt fölszabadult, a városok rendszeresítettek, s a közös hadkötelezettség

beálltával a polgári születésűeknek is hely jutott a „Junker“-ek mellett a katonatisztek sorában? Nem tudják, vagy a mi még rosszabb, nem akarják tudni, kinek köszönjük mindazon vívmányokat, alkotmányt, szabadságot, esküdszékét, melyeket az 1848-dik év Franciaország kezdeményezése folytán létrehozott? s kábultságukban még azt sem veszik észre, hogy az egyenlőség és testvériség magasztos eszméi megtestestítésével s általánosításával túl a Rhénuson adták az impulzust, midőn oly elemekkel vonták körül a földgömböt, melyek a tiszta szocializmus tanai által jobban hatottak a közmívelődésre, mint az özszes teutoburgi irodalom pápaszemes doktorai! — így csak a reakció viseli magát: a reakció alól és fölül! Persze, mert az az istentelen Páris elmetszé életerét; ennek az „új Babelének“ tűzhelyét le kell rontani, sírboltot fölébe emelni, s ennek zárkörével mindent, a mi a demokráciára s ennek követelményeire emlékeztet, eltörölni. Nem egyéb, mint következetesség, ha e reakció el akarja hitetni a világgal, hogy Franciaország minden szerencsétlenségét a demokrácia okozza, s hogy Németországot attól gondosain kell megőrizni. Pedig Németország demokratái az ország győzelmét, a reakció csak a reakció győzelmét a demokraták fölött, s ezek teljes megsemmisítését kívánja. — Erre azonban még nincs oly hamar kilátás; ámbár nem tagadhatni, hogy e néptől iiépig ható lármától nép- és fajháboru támadhat — s, fájdalom, napról napra inkább bebizonyul, miszerint a tizenkilencedik század

oly rakoncátlan események színhelye, melyeket megélni minden mívelt emberre nézve szerencsétlenség.

Boroszló, december 30-dikán 1870. Oly enyhe napok járnak, mintha a tavasz küszöbén állnánk. A sétatéren tegnap egy cserebogarat láttam, melyet bizonyosan a meleg napfény csábított ki a levegőre. Nem sokára, úgy mint az emberek, azon meggyőződésre fog jutni, hogy az egész csak ámitás volt, miután a természet sem csalhatatlan többé. Mily gyakran fagy meg ravaszkor a virág, mely télen a hólepel alatt bimbókat hajtott!

De ha csalódásnak is fognak e ritkasépgű napok rövid idő múlva bebizonyulni, a lakosság mégis örül nekik, mert meszsze földön küzdő honfiak javára is szolgálnak. S ez enyhítőleg hat a keserű érzelmekre, melyek szíveiket megszállják, s itt ott hangos panaszokban nyilvánulnak. Mert ha feszült figyelemmel kísérik is seregeik előnyomulását a győzelmi téren, a szerfölött véres küzdelmek borzasztó nagynak tüntetik föl az árt, melybe kerülnek, s a győzelem fölötti örömet erősen devalválják. Azon magasztos érzelmek közé, melyeket övéik hős tettei szívükben keltettek, ma már annak kínos megátóllása vegyül, váljon ez annyi költségbe s oly sok vérbe kerülő győzelmek megszerzik-e hazájuknak a dicsőségen kívül azt a belső békét és jólétet is, melyet annyi áldozatok után várni jogosítva vannak?! Mily örömjaj volt a wörthi,

forbachi, gravelotti és szedáni csaták után; mily élénk tolakodás az utcákon; mily ünnepi látványt nyújtottak a háztetőkről a járdáig leérő zászlók és lobogók, a padlásablakokból az utolsó pinczelyukig teljesen kivilágított házak és paloták! És ma? mély csend! Az orleansi s versailles-i tudósítások, a loire-i hadsereg megsemmisítését, s a párisi kirohanók visszaveretését hirdető sürgönyök megérkezése után egyetlen ablak se kivilágítva; az utcákon a közönséges forgalom, a házak zászlók és lobogók nélkül a hadi büllöket csak iskolás gyermekek, ácsorgó hordárok, s báméskodó szolgálok betűzgetik. —

A főnebbi okokból magyarázható tán meg a francia nép és hadsereg iránt keletkező kedvezőbb hangulat. Kezdek méltányolni s tisztelni azon szívós erélyt, melyet e derék nemzet Párisban, a Loire-nál, s éjszaken a legnagyobb nehézségek és sanyarúságok közt kifejtett, midőn oly vitéz és hadképes sereget állított ki, melytől még a német hadvezérek sem tagadhatják meg elismerésüket. E részvét leginkább az itten tartózkodó francia foglyok iránt mutatkozik, a kiknek száma eddig mintegy hatszázra megy. A „table d’hôte“-nál a Gálisch-hotelben mellettem ülnek a metzi polgármester, meg a schlettstadi várparancsnok, a kik megtudván, hogy magyar vagyok, bizalmasabbak kezdtek irántam lenni, s sok érdekes dolgot közöltek velem, melyeknek tudomására más körülmények közt alig jutottam volna. Megvallák, hogy mielőtt idejöttek, e

Németország legkeletibb határán fekvő városnak lakóit, közvetlen szomszédságuk miatt Oroszországgal, barbároknek s félkozákoknak tartották; de véleményük néhány napi ittlétük alatt kedvezőbbre változott. Mindjárt első nap' megérkezésük után nekik is úgy, mint a többi tiszteknek megengedett, hogy magánlakást fogadjanak, azon kívül meghagyták oldalfegyverüket is; e kedvezményről azonban többi társaik iránt kíméletből lemondtak, s szintúgy, mint ezek, kard nélkül s polgári ruhában járnak. Csak az „apell“nél tartoznak minden nap reggel bizonyos katonai jelvénynyel, például a „káppi“-vel, megjelenni, s ez alkalommal egyszersmind a házukba küldendő leveleket a kommandáturának átolvasás végett beadni. Ez utóbbi rendszabályra okot néhány pikántadoma szolgáltatott, mely a párisi lapokban megjelent, s indiskretus közlői által több itteni magasrangú hölgyet gonoszul kompromittált.

— Que voulez vous? jegyzé meg beszéd közben egy idevaló roué, a ki a francziák iránti rokonszenvét a table d'hote-nál naponkint két palaczk valódi pezsgő kiürítésével tanúsítja: a mi hölgyeink igen erényesek, valóságos „mimosa pudikák“ — megfordított értelemben.

— Pardon, uram; hogy' tetszik ezt érteni? a czélzás nekem igen merésznek tetszik.

— Pedig, tessék elhinni, éppen nem vagyok ellensége a hölgyeknek: annyi jót és szépet érzek rántuk, a mennyit csak lehet, s tán még ennél is többet.

— És mégis —

— Oui; mon cher! és mégis azt mondom, hogy e szeretetreméltó teremtések csak addig erényesek, míg — erénytelenek nem lehetnek.

— Azt gondolom, hogy erre nézve bizonyos házakban elég alkalmat találhatnának.

— Ah, ezek a finomabb érzékűekre nézve éppen nem veszélyesek. Az erkölcsiség ezen befestett sírjai csak az idegent ámíthatják el; mi lerántjuk az álczát, s undorral fordulunk el a leleplezett büntől.

E tréfás pathoszszal mondott szavak után a báró mellém ült, s cinikus mosolylyal folytató:

— Tessék meghallgatni, mi történt velem ezelőtt öt nappal?

— Szívesen.

— Az nap' este előkelő hölgytársaságban voltam. Egész figyelmemet egy úrnő vette génybe, a ki épp' oly szép, mint szellemdús volt.

— Sejttem, a mi következni fog.

— Nehezen; ha azt hiszi ön, hogy e hölgynek rósz híre volt. Nevére egy foltocska árny sem tapadt, s téved ön, ha azt gondolja, hogy e körben kéteshírű egyéneket megszenvednek. Tiszta „fion“ és kék vér volt minden. Felségesen mulattam, s az úrhölgy távoztával magam sem tettem okosabbat, mint példáját követni. Mivel éppen jó kedvem volt, azon bolond gondolatra jöttem egy — korinthetai templomot meglátogatni. Belépek, s a főpapnő egypár lekötelező szaval után, melyek negyvenhatéves ifjúságomra s hor-

dóalakú deli termetemre vonatkoztak, egy távolabb eső szobába vezetett, s néhány percnyi várakozásra kért. „Várhatok,” mondték, mint önök Schmerlingje, s egy fotelbe ereszkedtem. A szomszéd teremben halk morajt és susogást hallék; nem sokára aztán megjelenik a háziaszszony, s kért, hogy lépnek be. Oly jó illatok özönlöttek felém, mintha valami keleti fürdőben lettem volna; a teremben nyomát sem lehetett azon banális fényűzésnek találni, mely lakójának ízléstelenségét árulja el: minden egyszerű pompában díszlett. — A terem közepéről lecsüggő asztrállámpa máguszi fényt terjesztett maga körül, s édes mámorba ringatá az érzékeket. — A bársony pamlagon egy női alak ült, mely beléptemkor észrevehető zavarba jött. Közelebb léptem . . . s nem hittem szemeimnek, midőn benne azon úrhölgyre ismertem, a kivel egy óra előtt oly kellemesen mulattam a theaasztalnál. „Tévedtem, mondték; tréfát akartak velem üzni; bocsánat a tolakodásért!” — Az úrhölgy lekötelő nyájassággal felelt, szerencsés véletlennek mondván, hogy az imént megszakadt érdekes társalgást velem folytathatja. S, én verité, a legkisebb illetlen szó sem vegyült beszélgetésünkbe; bájos „vis-á-vis“-m oly szellemdús s elfogulatlan volt, mint a theaasztalnál, csakhogy a kannák helyett Wieland „Agathon“-ját s Byron „Manfred“-jét forgatta hófehér kezeiben.

— S hogy tetszett onnan kiszabadulni?

— Épen és egészségesen. Bizonyossá tehetem önt, hogy az ártatlanság templomában nem

lehettem volna jámborabb, mint e — korinthisi boltozatok alatt.

— Szép; de azért mégsem foghatom meg, mi czélből keresi föl egy tisztességes úrhölgy éjszakának idején az ily gyanús házakat, ha azért nem, hogy —

— Kíváncsiságát kielégítse; ma foi! vágott szavamba a báró. A beszédes háziaszszony bizonyossá tett, miszerint nem egy minden gyanú fölött álló úrhölgy keresi föl e helyiségeket, s veszi meg drága pénzért azt az igen kétes dicsőséget, egypár órára a Hetérák közé fölvétetni.

— Különös gusztus!

— Hihetetlennek tetszik; de úgy van; parole d'honneur! S ki tudja — végzé érdekes leleplezéseit a báró malicziózus mosolylyal — aratok-e, ha az alkalommal élni tudok, oly győzelmet, melyről eddig még álmodni sem mertem, s melynél nagyobbat és dicsőségesebbet csak a derék francia hadseregnek kívánok tiszta szivemből oda künn a harczmezőn.

S ezzel utolsó cseppig üríté ki a pezsgős poharat.

— Proszta Mahlzeit! mondék, a hogy' itt a vendégek „egészségére“ kívánják egymásnak az ebédet; s fölkelünk az asztaltól.

Boroszló, január 5-dikén, 1871. Abból a körülbelől 300,900 francia közvitéz-, s tizennégyezer tisztből, a kik jelenleg Németországban vannak, Boroszlóra az utóbbiak közül mintegy

hatszáz esik. Itt sok rokonszenvvel találkoznak. Az ember néha Magyarország közepén véli magát lenni: oly szabadon hallja a most már valóságos mézárlassá fajult hódító háborút kárhoz-
tatni, s a francia nemzet végerőlködéseit rész-
vétteljes szánalommal említeni.

A Szedánnál fogságba esett tiszték csak igen sanyarú s bajteli utazás után érkeztek ide éjszakának idején, s a kiállott viszontagságok még ma is észrevehető fásult arczuk- s megviselt ruházatukon. Ezeknek úgy mint a többieknek életmódja igen egyszerű és unalmas. Kénytelen-ségből a „dolce far niente“-nek hódolnak; a nap-
nak egy részét a restaurációk“-ban, hová reg-
gel tizenegy és este hat órakor étkezni járnak,
s az úgynevezett, „konditorei“-kban töltik, melyek
itt a kávéházak és olvasószobák helyét pótolják.
Az utóbbiak közt legtöbbször csak azokat ke-
resik föl, hol az „Indépendance“-ot járatják.
Erre is hivatkoznak minden alkalommal, ha
a porosz részről terjesztett győzelmi híreket
megczáfolni akarják. A népség e gyöngéjük
iránt kímélettel viseltetik, nem kívánván a fran-
czia kormány által évek óta üzetett ámitási
rendszer következményeit az ámitottakban meg-
torolni. Hitetlenségüket a porosz sürgönyökben
(melyben néha magam is osztozom) csak egyszer
ingatták meg a falragasztványok Tann tábornok
vereségéről Orleansnál, s méltán csudálkoztak,
hogy a kormány nem áltálja ezt nyíltan beval-
lani. Kiáltó ellentétet képezett, mint mondák, a
poroszek szokott „fánfáronádáik“-hoz. — Midőn

a metzi kapitulácziónak híre ide érkezett (a városi színházban, a hol éppen „Lohengrin“-t adták. Lobé igazgató a sürgönyt a színpadról olvastale a nagyszámú közönségnek, mely azt állva hallgatá, s a zenekarral együtt a „Heil Dir im Siegeskranze“-t intónálta), a jelenvolt francziák humbugnak mondták az egészet, miután az nap délután az „Independance“-ban azt olvasták, hogy Bazaine egy nagyszerű kirohanást tett, s ez alkalommal nem kevesebbet, mint tizenöt porosz ezredet tett semmivé. Csak a később onnan érkezett foglyok világosíták fel őket e gyalázatos katasztrófáról. Mi magyarok legkevésbé csudálkozhatunk e hitetlenségükön! Jól emlékezem, hogy, midőn 1849-ben Becsben internálva voltunk, s a világosi fegyverletételt hallottuk, nem volt köztünk, ki e szégyenhiért mesének ne tartotta volna. Azóta persze hogy egyéb hihetetlen dolgok is megtörténtek, s könnyen megeshetik, hogy a most földönfutó Bazaine, a ki hona megaláztatásának egyik főtenyezője volt, nem sokára szintoly biztosan és bántatlanul fog abba visszatérni, mint a világosi hős az általa oly gyalázatosan elárult hazába. —

Még egy másik megdöbbenő körülmény volt az ideérkezett foglyokra nézve, hogy Boroszlóban oly föltűnő sok katonaságot találtak, holott otthon azt hallották, hogy a bénák meg az öregek maradtak csak vissza az országban. Nagy érdekléssel nézik az újonczok hadgyakorlatait a „Királytér“-en, s magam is megállók néha ez élő „automátok“-ok előtt; de nem mondhatnám,

hogy „dreszszúrá“-juk, mihez a többi közt az öt perczig tartó balanzírozás az egyik lábon, a másiknak meg azalatti függirányos kifeszítése is tartozik, nagyobb mulatságot szerzett volna, mint a lovak idomítása a czirkusban.

Különben a „prisonniers de guerre de l'armée du Rhin“ üres óráikban, s ezeknek most bővében vannak, sokat olvasnak, s az itteni kölcsönkönyvtárak (van legalább huszonöt) nem győzik őket eléggé ellátni a francia irodalom kiválóbb termékeivel, melyek eddig jóformán érintetlenül maradtak porlepte zugaikban. Komolyabb hadi és tudományos munkák után kevés a kérdezősködés, ámbár vannak néhányan a tisztek közt, a kik szorgalmasan látogatják a városi (igen gazdag) könyvtárt, s ott Froissard híres történeti munkáját tanulmányozzák. Néhányan meg német leczkéket vesznek — in usum futurum. s eljárogatnak az itteni tudományos intézetekbe, a fűvészs- és állatkertbe, a mineralogiai és zoológiái múzeumokba, a csillagdába stb. hol mindenütt kiváló előzékenységgel fogadtatnak, melyre, mint megvallják, a jelen viszonyok közt elkészülve éppen nem voltak.

Gyakran föltűnt nekem, hogy azon tisztek közt, kikkel itt amott özszejöttem, alig vannak, a kik valódi tudományos műveltséggel bírnak; még azt az úgynevezett „esprit de corps“-t sem találok nálok, mely az osztrák és porosz tiszteket oly kiválólag jellemzi. Közönbösen mennek el egymás mellett, s alig vagy éppen nem köszöntik egymást. Persze, hogy ezt nagyrészt el-

keseredésüknek kell tulajdonítani nyomasztó állapotuk fölött; de annyi bizonyos, hogy a közös szerencsétlenség nem hozza mindig öszszébb a bajtársakat. — Hozzájárul még a pénz-kalamitás is, melyel küzdeniük kell, s mely éppen nem kedves körülmény azokra nézve, a kik megszokták a „la belle patrie“-ban kiválólag azt a hazát szeretni, mely nekik élvezet és gyönyörűséget szerz, s melynek kellemeit tehát többre becsülik, mint annak előnyeit. — Hiteles forrásból tudom, hogy a foglyok közül a szubalternus tisztek havonkint tizenkét, a törzstisztek huszonöt tallért kapnak a porosz kormánytól élelemre, holott a francia köztársaság a fogságba jutott porosz tábornokoknak egy óra háromszáz, a törzstiszteknek kétszáz, a többinek száz frankot fizet, miből az érdekeltek legalább tisztességesen megélhetnek, midőn az alamizsnaszerű öszszeg, melyet itt a francia foglyoknak kivetnek, alig fődözi azok „Privatdiener“-eik szükségleteit. Sokan közülök e hópénzt nem fogadják el, s eladnak inkább lassankint mindent, a mijük van, csakhogy ez őket, de még inkább elleneiket lealázó úgynevezett segélyre ne kelljen szorulniok. Vannak, a kik legdrágább emlékeikkel együtt még — érmeiket is eladják, hogy megélhessenek, s a ki őket e kemény téli időben (ma 20 foknyi hideg van) könnyű nyári kabátban, keztyű és felöltöny nélkül látja az utczákon járni — a megvető dacz és férfias megadás kifejezésével arczukon — annak, ha még oly orthodox porosz is, a kit, mint Holtey ötszáz tallér évi nyugdíj-

ért megéneklé, az isten csak azért teremtett, hogy „a királyért meghalljon“, lehetetlen az elkeseredést, mely egész lényüket előmli, igazoltnak, s — kimenthetőnek nem találni. Az sem csuda, ha ezen elkeseredésük néha szavakban, s, mint e napokban N e i s s e - ben történt, tettekben is kitör, midőn a szél- és hidegtől átjárt nyomorult bárákokban, melyekhez képest a legkoldusabb viskó is palotának tetszik, éhező és didergő foglyok fölláztak, s magokat a megrohant várőrség által inkább agyonlövetni hagyták, semhogy e tűrhetetlen állapotot tovább elviseljék. — Persze, hogy a napilapokban erről szót sem lehetett olvasni; s az eltusoló masináknak elég dolguk volt, hogy a nagyobb közönség a történetekről bővebben ne értesüljön.

XV.

A legnagyobb, legünnepélyesebb esemény volt Deák húsvéti cikkje a „Pesti napló“-ban, Ez indítá meg a nagy mozgalmat, s a mit az teremtett, azt — K ö n i g g r a t z befejezte.

Az államgépezet rendes mozgása megakadt; az addig tartott provizórium, minden törvénytelenységével együtt, habár lassú, de biztos léptekkel közelített vége felé. 1865-diki júliustól fogva fokozatosan haladt; fejlődött 1867-diki februárig.

Számos vágy és óhajtás, mely még csupán a remények egén ragyogott, ténynye kezdett lassankint áttetesülni, s a magyar nemzettől a jólét és boldogság előhírnök egyenánt üdvözöltetett.

A bécsi centralista-klikk a „Staatsidee“, meg az „Einheitsstaat“ által nem tudott egyebet eszközölni a königgrätzi katasztrófánál, mely a birodalmat a végromlás szélére vitte.

A hierarchia, a katonaság, az arisztokrácia egy töredéke, mely eddig a centralizált abszolutizmust akarta, s vagyona- és befolyására nézve a legfelsőbb körökben hatalmas tényezőt képezett, a „szent szövetség“ fölbomlásával támasztát vesztve, a dynastiát, hatalmas szomszédja szuronyainak százezeréi ellen, egyetlen támaszt és erőforrást az államnak alkotmányos szabadság általi megszilárdulásában kényszeríté keresni.

A korszellem nem tűr ellentállást; a ki intő szavára nem hajt, azt letiporja. —

A szadovai és königgräczyi vereségek híre engem Ischlben talált, hová Prágából Bajorországon keresztül ugyanaz nap' érkeztem, midőn a csehek fővárosába az első porosz csapatok bevonultak. — A szmichovi pályaudvarnál Prágában csak Geiszhöringig (Bajorországban) lehetett jegyet váltani; itt azonban az osztrák pénzt még ázsíóval sem fogadták el, s majd lemaradtam volna a vonatról, ha szomszédom, egy szász „Kommerzienrath“, egypár porosz tallérral ki nem segít a bajból. Szép volt tőle, de még szebb, hogy azok, a kik az osztrák pénzt elvetették, — bajor szövetségeseink voltak! — Ezelőtt két évvel meg Würzburgban történt velem, hogy egy szászforintos osztrák banknótával az egész várost bejártam, míg egy bankár azt, csupán szívességből, mint monda, hetven bajor

forintért beválté; egy gyümölcsárusnő pedig, a kitől almát vettem, megpillantván ugyanakkor tárczámban néhány egymáshoz fűzött papiros-tizest, s hallván, hogy ez osztrák pénz, sajnálkozva mondá: „und ein solches Geld haben Sie? o Sie; armer Herr!“ s megkért, engednék át neki a gyümölcs árában egyet, hadd vigye haza gyermekeinek játszerezül! — Ilyen „Groszmacht“ voltunk mi akkor duodecz-szomszédaink szemében, s pénzügyi viszonyaink oly respektussal tölté el őket, hogy midőn még a reusz-greiczschleiczi birodalom (!) bankjegyei is mindenütt teljes értékük szerint keltek el, a mieinket csak vonakodva, s roppant ázsió mellett fogadták el! —

Ischben igen sok magyar családdal találkoztam; a többi közt gróf Széchenyi János-sal is Sopronból. A gróf a szabadelvű párt egyik kiváló, s igen népszerű bajnoka volt. Sopronban még ma is kegyelettel említik a nevét, s áldják őt számos jótéteményei végett. Itt volt nővére, az özvegy Parry Júlia grófnő is, gyermekévi emlékeim egyik édeskedves alakja. Saját villájában lakott az „eszplánád“-on, a fürdőhely legelegánsabb, s legnépesebb részében. Majdnem mindennap volt alkalmam velők találkozni, a mi a fürdőélet unalmasságát, mely az akkori viszonyok közt kétszeres súlylyal nehezedett reám, tűrhetőbbé tette.

Azt olvastam e napokban, hogy a magyar árisztokrácia büszke, gőgös, hozzáférhctlen, s csak egészen magának élve a nemzetcsaládba beolvadni nem akar, sőt némely örökségkép' nyert

csillogó viselkedések hű megőrzésén s folytonos előjogi ápolásán kívül a nemzet törekvéseitől és szellemi kiképzésére irányzott magasztos céljaitól egészen távol tartja magát. — Nem merném állítani, hogy szerzőnek nagyrészt igaza nem volna, ámbár többnyire az alsóbb sorsunk nyújtanak alázatos viseletük által a nagyok irányában okot arra, hogy ezek őket csak egy szükséges, egy megszokott valaminek tekintsék, mely az ő kedvükért, és az ő céljaik előmozdítására teremtett: annyi azonban bizonyos volt, hogy gróf Széchenyi János az e fajtájú úgynevezett „nagyurak“-hoz nem tartozott. Nem dobta ugyan egyszerűen oda rangját, vagy legalább nem mondott le amaz előnyéről, melylyel őt a vak szerencse megáldá; de e családi emlékek kegyeletteljes ápolásán kívül aztán tökéletes polgár volt, kinek minden terhében, de egyszersmind örömeiben is osztozott. Résztvett a polgári élet minden mozzanatában; de nem úgy, mint ezt kénytelenségből teszik tönkrejutott mágnásaink, kiknek, mint született törvényhozók, nyelvészek, szépészek, zenészek, szóval mindenhez értők számára teremtette az állam a sereg szinekurákat: hanem teljes virágában jólrendezett vagyónának; s szívesen társalgóit s látta maga körül, vagy kereste föl a szellemi élet tényezőit, a nemzet fáklyavivőit, az írókat, művészeket, tudósokat, életszükséget érezvén azokkal társalogni, kik az élet valódi magasabb élvei előidézői.

Emlékezem azon rég' múlt időre, midőn, ha külföldiekkel találkozva, főuraink nagysága mel-

lett akartunk lándzsát törni, Eszterházy herczegre hivatkoztunk, a ki Londonban legdrágább paripáját fogadásból agyonlőtte, s ezereket használt fidibusz gyanánt. „Ma nagyon kezdjük megkeserülni ennek az anekdotának következményeit — mondá nekem a gróf — s önkénytelenül a nagy amerikai polgár Peabody Györgyre gondolunk, aki a londoni munkásoknak közelebb nyújtott fejedelmi adománya által az angol nép és királynéja rokonszenvét örökre megnyerő.“

A harcztérről érkezett, legkevésbé sem rózsaszínűeknek mondható hírek az ischli főúri vendégekre nem nagy befolyást gyakoroltak. Nem zavarta meg őket szokott multságaikban a veszedelem nagysága, mely a távolban kevésbé fenyegetőnek tetszett. A társas estélyekre csak annyi előkelő nép gyűlt egybe, mint máskor, s ugyanaz volt a szellemi fölény hiányát pótló „usance“-oknak megfelelő tónus is, mely azokban uralkodott.

Ily estélyek egyikére én is meghíva voltam gróf G-hoz, kinek gróf Széchenyi János séta közben bemutatott, a minek aztán e különös kitüntetését köszönhetém. Éreztem, hogy csak szalontöltelékül használnak, s azért csak annyit adtam e megtiszteltetésre, mint a mennyit ért! Különben pedig tapasztalásból tudván, hogy nincs oly rossz könyv, s oly élheterlen időtöltés, melyből a figyelmes szemlélőnek ne lehetne valami tanulságost meríteni: nem ok nélkül reméltem, hogy, ha különös élvét nem is, egy kis mulatságot e mozgó gépek közt mégis fogok találni.

Az a hatalom, melyet Franciaország a tudomány és műveltség terén magának mindenütt kivívott, s hadszerencséje mindinkább megszilárdított, újabb időben kissé megcsökkent ugyan; de ha jelenleg nem foglal is el uralkodói állást a politikai világban, a befolyás, melyet a divat által behozott erkölcsök- és szokásokra gyakorol, még mindig elég erős, hogy a nemzeti jellem különbségét világosan föltüntesse a divat és mesterkéltség idegen földből átültetett szüleményeitől.

A ház úrnője nyájas „leereszkedés“-sel fogadott, s rövid, jelentéktelen szóváltás után engem magamra hagyván a pamlagra ereszkedett, hol maga körül gyűjtven lánglisztes fáját, úgynevezett „cercle“-t tartott, mely elég gyér „kontingensét képezett ugyan, de gög- és dölyfnevezve kitett akármelyik harmadfél mértföldnyi területű német herczesség liliputi udvarán.

Az ablakfülkében egy csinos külsejű úri ember állt egészen magánosán. Előnyösen feltűnt a többiek közül. Figyelmeztettem rá Parry grófnőt, kinek véletlenül közelébe jutottam.

— Pszt! suttogá ez tettetett komolysággal: az itteni sóbányák fölügyelője; fiát, a ki a hadseregben szolgál, csak néhány hó előtt emelték nemesi rangra, s az apa ennek köszönheti egyedül itteni megjelenését,

— Bizony sajnos; szólt közbe egy fonyadtképű „Stiftsdame,“ hogy ily embereket is meg kell hini a társaságba.

—Oui, madame la baronne! sipított egy

— vékonydongájú dzsidáshadnagy, kinek nevét ki-felejtették apjái után tenni a góthai almanachban. Mindig homályt vet az ilyesmi a „société“-re.

— So ist es! volt rá az „ámen!“

Oh te dicső francia forradalom! Meny-köveid szétdurrogtak a légben; Gallia hiában küzdött. Íme hetven és több év után ismét egy példa, hogy előbb lehet az ember szívét, mint annak előítéleteit kitépni.

A háziúr a sokaság közé „vegyült.“ Typusokat keresett, hogy az „intim“ köröknek egyéb szellemi foglalkozás szüntelen permánenciában levő hiányánál fogva bő anyagot szolgáltatasson a „medisance“-nak ferdén elkeresztelt közönséges pletykára.

E perczben a fiatal „comtesse“-t fölszólítják egypár darab eljátszására a zongorán. Comtesse Melanie tavai kezdett egy Bécsből Grácza szakadt „maestro“-tól leczkéket venni, s azóta természetesen oly haladást tett a méltóságos mama, 5 uszályt hordó vagy tipró környezete szemében, hogy már mint tökéletes művésznő hallathatja magát a műízlés- és műértésre nézve hozzá egészen méltó közönség (pardon: „szalonnép“) előtt. — Eleinte kissé kérette magát, pirult, vonakodott, a mint arra a bécsi „Civilpensionät“-ből kikerült gumpendorfi francia guvernánt tanította, s csak ismételt kérések- és fölszólításokra emelkedett föl a selyem fotelról, s lebegett késedező léptekkel a zongora felé, melynek támlájára a grófnak titkára szembetűnő ostentációval rakosgatta föl — Schumann és Mendelssohn műveit. —

A comtesse leereszkedett az alája tolt trónra . . . síri csend állott be; minden fül hallgatódzott, mintha egy tetszhalottnak lélegzetét leste volna; az ajkak megnyíltak, hogy a hangok könyebben ériék a hallidegeket. Most belenyúl az ébenbillentyűzetbe: mily akkordok, mily futamok! Oly sebesen érték egymást, hogy a melódiának nem volt ideje a fülből a szívbe mászni; valóságos bukfcnczet vetettek: a zaj sikketté tett, s hallidegeim annyira rángatóztak, mint mikor a gyöngé testet görcsös rohamok kínozzák. A játék végével viharos „da capo“-k hangzottak, a tenyerek valóságos tapsfergeteget idéztek elő, s minden szem azt hirdeté az anyagrófnőnek, hogy a comtesse Caesar gyanánt jött, játszott, és győzött! — A „comtesse“ fölkelt; a zongora be , szeme lecsukódott, s szíve csupa gyönyörben úszott. Ő és mamája búcsút jártak a teremben, hogy a sok üres dicséretet elfogadják; ide meg oda fordultak, hajlongtak és bizczentettek fejükkal; a nyájas mosoly állandóvá vált arczukon, s még az ablakfülkében unatkozó polgári vendégnek tetszésnyilatkozatát is kegyes figyelemre méltatták: hallatlan megtagadása főúri természetüknek a hiúság rovására!

De íme, megzendül a tánczene; szerencsés intermezzo! A hangok elnémítják a sok üres szót, mely üres főből jön. Tánczra kerekednek a cseh katakombák fölött! Egy pápai Krisztus-lovag kibontakozik a tömegeből, s az „est királyné“-ját, kinek a szokás és a „galanteria“ mindig a házúrnőt jelöli ki, az első tánczra szólítja

föl. Utánna következtek aztán a többiek, hol egymásba kapaszkodván, mint ittas üstökösök, hol maguk körül forogván mint a pergő csiga, tombolva és dobogva. S ezt aztán mulatságnak nevezik!

Kikívánkoztam a szabad levegőbe. Meleg éj volt; gyöngé permeteg hullott alá a kertnek faleveleire. Néhányszor föl és alá jártam a széles hársfasorok közt, midőn a vasrostélyzaton túl halvány mécsvilágot láttam átszillogni, mely figyelmemet felkelté, s nem tudom, kíváncsiságból-e, vagy miből? engem magához vonzott. Nem sokára künn voltam a kerten, s az alacson ház felé közelíték, melynek egyetlen ablakából a mécses kivilágított. Alatta egy rakás kődarab hevert, mellette fogatlan gereblye, rozszant talyigakerék s egypár kapanyél; kincsek, melyeket az ajtó előtt hortyogó ebnek kellett volna megőriznie. Nesz nélkül kapaszkodtam föl a kőhalomra, arczomat a redves ablakfára nyomtam, s betekintők a szobába. — Különös ellentét, melyet itt, és amott találtam, a honnan jöttem! A különféle agyagedényekkel félig megrakott, sötétveresre festett asztalnál egy körülbelül harminczéves férfi ült fölgyűrt ingújjakkal, s fáradtan hajlott le álmos szemekkel egy ócska könyvre, melyet fekete táblája s vaskos formája után bibliának tartottam. Ajkai gépszerű mozgással dadogták a szavakat, melyeket szemei már rég' elolvastak, s kezei, melyeket keresztformában összekulcsolva tartott a könyv fölött, támaszul szolgáltak egyszersmind bólító fejének. A mé-

cses, mely előtte állott, majd föllobogott, majd elaludni látszott, mint gazdája. A kemence közelében, hol a vacsora készült, mint a körülálló főzőedényekből gyanítani lehetett, nyájas arcvonású fiatal nő guggolt a patkán, csecsemője fölé hajolván elszunnyadt, míg az utóbbi szabadon hagyott kezecskéjével anyja mellszalagjával játszott. Gyönyörű genrekép; méltó Munkácsy mesterecsetjére!

Egy kő, mely lábaim alatt elgurult, fülébreszté a háznak őret, s a gazda, ennek csaholása által fölriasztva, az ablakhoz ugrott, azt kinyitá s főnhangon kérdé; „Ki az?“

Megnyugtató válaszmra a kőfejtő, mert ez volt a háznak lakója, megnyitá az ajtót, s beléptetett a szobába, hogy várjam be, míg az eső elmúlik. Azalatt szundikáló felesége is fölocsúdott, s az előbb gondosan leporolt széket előmbete.

— Milyen könyv ez? kérdém, az asztalon becsukva hevert kötetre mutatván.

— Zsoltárkönyv, uram; válaszolt a férfi. Még nagyapámtól való, a ki azt mint iskolás gyermek használta, s azért szeretek benne folyvást lapozgatni. Reggel, míg feleségem a fölöstökömet elkészíti, néhány zsoltárt elolvasok belőle, s aztán leszállók a bányába, s dicsérem az urat, hogy meghagyta érnem e napot; este ismét hozzáfogok egypár versszakhoz, s mindig nyugodtan alszom el, ha annak odafönn köszönetét mondtam. S így megy ez naponkint; vasárnap aztán, mikor beharangoznak, elmegyünk

a templomba, a hol a gondnak nem egy nehéz követ fejtem le szívemről, ha az istennek szolgálók.

Íme, a valódi vallásosság az ő eredeti romlatlanságában! Ez egyszerű szavak a szegény munkás szájában fölérték a legékesebb szónoklattal, s oly mély benyomást tettek reám, milyent gyermekésem óta, midőn megmagyarázták az isten lényét s imádkozni tanítottak, nem éreztem. Istenben való bizalom! még csak az alacson gunyhókban lehet téged föltalálni; miután ezek lakói, szerencsésebb embertársaiktól vigaszt és segedelmet nem várhatván, oltalmukat egyedül az eget uránál találják!

— — Midőn visszamentem, a rendező a tánczos párokat éppen egy francia négyesre hitta össze. Már csak ámmogva járták; nem sokára a vendégek oszolni kezdtek, s éjfél felé vége volt a mulatságnak.

XVI.

Hazaérkeztemkor asztalomon egy levelet találtam, melyben Fischer kollégám Bécsből arról értesít, hogy a győzelmes porosz hadsereg mindinkább közeledvén a főváros felé, az itteni dikasztériumok működésüket egyelőre megszüntették. — A kancellária emberei is mehettek, úgy mint 1848-ban, a hová tetszett, s útravalóul kiadták nekik egy negyedévi fizetésüket. Ezzel aztán bejárhatták, kivált az apróbb tisztviselők, a félvilágot — sípládával; a nagyobbak akkor is úgy mint máskor bölcsen gondoskodtak magokról: nem kellett őket féltetni, hogy éhen vesznek.

Általános volt a zavar. Az állampénztárt Komáromba szállították, s ez alkalmat sokan megragadták, hogy azzal együtt tulajdon drága személyüket is becsempészsék a biztos menedéket nyújtó várfalak közé. Sohasem lehetett annyi „Gutgesinnter“-t látni egy rakáson, mint akkor, még a negyvenkilences években sem, midőn Magyarországból falkánként szöktek ide az ágyúkkal spékelt bástyafalak biztos árnyai alá.

A poroszok azonban nem jöttek Bécsbe. Oka nem azok a zseniális florisdorfí sánczárkok voltak, melyeket az ottan vásár- és ünnepnapokon öszszegyülekezni szokott mesterinasok fogadásból tízszer egymásután átugrottak; sem a több mint egy millióba került pompás marcheggi vasúti hídnak légberöpitése, hogy az ellenség a Marchfolyón át ne kellhessen, mikor azt ötszáz lépéssel fölebb szárazon is átlábolhatta: hanem az a csiklandós körülmény hogy Napoleon kétszázezer emberrel állott a Rhénusnál, s onnan egy hatalmas „assez“-t dörgött az előrenyomuló porosz hadsereg elé. Ennek hálafejében aztán Ausztria 1870-ben nyugodtan nézte a franczianép lealáztatását a porosz zsoldosok által, valamint közönbösen megtörni hagyta az angol-franczia szövetségesekek által az éjszaki koloszsus hatalmát, melynek 1849-ben Magyarország vissza-szerzését köszönheté. Nem hiába mondta akkor Schwarzenberg osztrák miniszter: hogy Európa csudálkozni fog Ausztria hálátlanságán. Csudálkozott is, de nem ez eredi bűnén, hanem a ciznizmuson, melylyel azt első minisztere bevallá.

A béke, a dolgok ilyenén állásánál fogva (mint mondani szokás) csakhamar megkötetett. A nem tudom hány milliónyi hadisarczot megfizettük (mert volt miből?), s a gálakocsikat, melyek, a biztos győzelem reményében, már útban voltak Berlin felé, beállították ismét az udvari kocsiszínbe. Komáromból visszahozták a tömérdek sok kincset; nekünk pedig húszhavi részletekben húzták le a negyedévi előleget, melyet sokan közülünk a nagy drágaság miatt már régen elköltötték. A műkereskedések ablakaiban ismét látható volt az a huszár, a ki kivont karddal törtetvén előre száguldozó lován, azt kérdi: „Wu isz Preusz?“ s kiraktak néhány csataképet is, melyeknél a néző fantáziájára bízták kitalálni; a poroszokat verik-e meg, vagy az osztrákokat?

Az államgép megkezdte rövid ideig megszüntetett működését. A kancellária, melyet Majláth György mindenesetre tisztességsőbb állásra emelt, mint a milyent az Zichy Herrmann, az oktroi-kancellár alatt elfoglalt, belügyi rendezésével foglalkozott, hasznára igyekezvén fordítani azon sajátos forduló pontot, melyre a birodalom ügyei annyi balfogások s balesetek után jutottak. Sejtette mindenki, hogy az általános válság, mint minden nevezetesebb történelmi korszakban, bekövetkezni, s a népeknek a cselekvésre szabadabb tér fog engedtetni. Frisebb levegő az egészség helyreállítására, az új élethez új föltételek kellettek: nem volt messze az idő, midőn a milliókra menő néposztály megköveteli,

hogy az alkotmány sorompói újra megnyíljanak, s a fölébredt nemzeti önérzetet nem lehet többé álreformokkal kielégíteni, vagy — rászedni.

*

Néhány hóval azelőtt, hogy a hatvanötös bizottságnak a „békés kiegyenlítés módja fölött előterjesztett javaslata Deák Ferencznek a képviselőházban 1867-dik évi márczius 28-dikán tartott híres beszédje *) következtében nagy szótöbbséggel elfogadtatott, a bécsi magyar udvari kancelláriában élénk mozgalom uralkodott. Megfordult naponkint mindenféle boldog, boldogtalan egyéniség, komoly és fontoskodó képpel, mind-egyik hivatva érezvén, vagy inkább annak lenni képzelvén magát, egyik tényező gyanánt (habár

* Nem tehetem, hogy a »haza bölcsé«-nek ez emlékezetes beszédjéből ama viharos éljenzéssel fogadott szavakat ne idézzem, melyekkel az átalakulási küzdelmek egyik bajnoka lángeszű társának, egy befejezett ezredéves történelmi korszak utolsó nagyságának, Kossuth Lajosnak, a hála és tisztelet testvéri adóját leróta:

»Magyarország közjogának történelmében — így hangzanak az elismerés meleg ígéi — legfontosabb korszakot képez azon átalakulás, mely 1847/8-ban tétetett, mert e nélkül a korak igényei, s a fejlődő eszmék hatalma rég elsöprötték volna alkotmányunkat; s ezen átalakulást össze fogja kötni a történelem azon férfiúnak nevével, a ki azt 1848-ban megindította, s ernyedetlen erélylyel keresztülvitte. — Daczára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek, művének ezen része fönmaradt, s fön fog maradni, míg nemzetünk él és országunk áll, s ahhoz a nemzet emléke és hálája lesz mindig csatolva.«

olyanul is, a milyen az „ötödik kerék“ szokott lenni) szerepelni a haza újjáalakítása körül már évek óta szóba hozott alapeszmék kivitelében.

E hazamentő, vagy regeneráló embryok tarka seregéből kitűnt szokottnál gyakoribb ellátogatósaival a kancellária főnökei, Majláth, Priviczter és Beke uraknál egy a Bach-korszakból jól ismert egyéniség, kiről ismerősei azt tartották, hogy igen jó „muzsikus,“ de rossz „politikus,“ s a ki most, kevés dicsőséggel járó múltjával szakítani akarván, fényesebb szerepre vágyott, midőn a különféle szárnyajtóknál azzal kopogtatott be, hogy, ha kell közbenjáró a kormány és a hazafipárt közt a békés kiegyenlítés körül főnforgó kérdések és nehézségek megoldására, itt van ő, báró August uram, a kinek révén ez legbiztosabb módon eszközölhető volna, miután ő méltósága a haza legkitűnőbb férfiáival s pártvezéreivel a lehető legbizalmasabb lábon áll, s ezek által, mint konok merészséggel állítá, e dicső szerep elvállalására direkt úton föl is szólított.

Talált hívőkre és nem hívőkre. Ez utóbbiak száma, főleg a hangadó körökben, nagyobb volt. Eleinte igen tartózkodóknak mutatkoztak iránta; miután azonban a folytonos ajánlkozások és nógatások a fürge miszszionárius részéről meg nem szűntek, s az illetők azokat egészen figyelmetlenül hagyni mégsem akarták, Majláth az egyenes utat legjobbnak vélvén, engem Pápay udvari tanácsos által bizalmasan fölszólított, szereznék a dolgok mibenléte felől biztos tudomást,

hogy tudják, kivel van dolguk? s még jókor ki-kerülhessék a „dűpirozottak“ közönséges sorsát.

A következő levél, melyet e tárgyban az enyémre válaszul kaptam, tökéletesen és érdekesen fölvilágosítja az egész helyzetet, s szükségtelenné tesz minden további kommentárt.

Ím' tartalma:

„Édes barátom! Pápay ő méltósága sajnálja — mint soraidból olvasom — hogy nem tudta Pestre jövedeledet, mert különben megkért volna téged, tudakold meg tőlem, hogy Augusz báró, mint dicsekedve említé, értekezett-e három óra hosszat és zárt ajtó mellett Deákkal a birodalmi ügyek felől? s hogy diktált-e Deák a báró tollába több punktációt? és a ki-egyenlítésre váró kérdésekben egymás közt ki-egyeztek-e?

Miután soraid kezembejutásakor Deák éppen nálam volt, azon helyzetben vagyok, hogy eléggé hiteles választ adhatok neked.

Báró Augusz kétversen beszélt Deákkal. Először decemberben (1865), másodszer közelebbi Bécsbemenetelekor. Az első alkalommal direkt kérdéseket intézett Deákhöz, s Deák szokott szívességével felelt neki, mint felel általában mindenkinek, a ki hozzá direkt kérdéseket intéz; tartozék bár a kérdező a konzervatív, a liberális, vagy határozati párthoz, legyen hivatalnok vagy magánzó, ismerős vagy idegen.

Deák az Augusz báró első beszélgetését, valamint az ő feleleteit is elmondá nekem két nappal utóbb, s úgy találtam, hogy köztök

a konverzáció ugyanazon pontok körül forgott, a mik felől Deák nézeteit csaknem azon kifejezésekkel mondotta el jóval előbb nekem, Eötvösnek, Bezerédynek, Csengerinek, Tisza Kálmánnak, Szentiványi Károlynak, Majláth Györgynek, Ürményi Józsefnek, Mikses grófnak, Német Lajosnak és egy bécsi lapszerkesztőnek.

Hogy a báró Augusz pontjai szorosan úgy vannak-e leírva, mint a miként Deák beszélt neki a nézeteit, erről nekem közvetlen tudomásom csak úgy volna, ha az Augusz jegyzeteit olvastam volna; de ez nem történvén, csak annyit mondhatok, hogy Deáknál másodszer is megjelenvén Augusz — t. i. a közelebbi Bécsbe indulásakor — ez alkalommal fölolvastott néhány pontot neki, kérdeve: hogy jól fogta-e föl a deczemberi beszédét? Deák azt mondá nekem, hogy ő báró Auguszt figyelmezteté, mikép' némely pontokban hibásan és hiányosan extrahálta az ő eszméit, míg másokban kielégítőleg.

A mi a zárt ajtót illeti; te jól tudod, hogy a hányszor engem meglátogattál, vagy én, vagy a legényem bezárta utánad az ajtót, és rendesen még csöngetésre sem bocsátott be senkit: pedig semmi titkolni valóm nem volt veled.

Ezen jelenet megfejtése igen egyszerű.

Ha én csak egy óráig nyitva hagyom az ajtót, annyiféle vendégem jön, hogy az öltözködéstől, munkától, ebédnél okvetlenül elkésem. Aztán meg annak a kellemetlenségnek is kitéve vagyok, hogy be sem mutathatom őket egymás-

nak, mert akad rendszerint köztük, a kinek a nevét sem tudom.

Képzelheted, hogy Deák még inkább ki van téve ezeknek a bajoknak. Állandó szokása, becsukva tartani az ajtót, s rendszeren csak tizenegy órától egyig tart e részben kivételt.

Még sohasem beszéltem Deákkal úgy, hogy, ha magára találok, be ne zárjam az ajtaját; mert csak így vagyok biztos, hogy az ügyet, melyért jöttem, neki elmondhatom a nélkül, hogy egy csoport vendég meg ne akadályoztasson.

A zárt ajtó tehát Deáknál sem az é n monopóliumom nem, sem a báró Auguszté, hanem minden emberé, a ki Deákhöz, mint mondja, ügben jár, s nemcsak látogatást tesz.

Híved K e m é n y . “

Hogy e fölvilágosító sorok után a báró úr nem talált-e Becsben is zárt ajtókat? annak megírását a boldogult kancellária egykori krónikására bízom.

XVII.

Említettem már, hogy a kancellária M a j - lá t h György kormánya alatt egy fődikászteriumhoz méltó, habár nem oly nagy kiterjedésű állást is kezdett elfoglalni, mint a minővel az a forradalom előtt bírt, hol a fejedelem akarata azt az ország valamennyi politikai és törvénykezési fórumai fölé helyezte. — A czenalista párt, habár 1861 óta naponkint deválválódott, s a porosz háború után már odajutott, hogy a régi „Presse“-n kívül nem volt orgánuma, s hívei legfőlebb néhány bürokrata, pár bankár, egykét az

alkotmányosság' és abszolutizmus közt ingadozó idealista volt, még mindig legveszedelmesebb ellensége volt, mert nagy befolyással birt az udvarnál, s e befolyását minden ellen, a mi magyar, fájdalom, sikerrel fölhasználta. A „Staatsrath“ még mindig korlátozta működését, s ennek, ha nem mondom gyámsága, de ellenőrzése alól élte fogytaig nem tudta magát emánczipálni. A „divide et vincas“ politikáját, mely eddig egyik nemzettel küzdte le a másikat, tizenyolez év alatt oda változtatták, hogy Ausztria valamennyi népével csak az egy magyar nemzetet akarták megölni. Azon bizonyos kasztának, mely az örült feudalizmus zászlaja alatt izent háborút a társadalomnak és humánizmusnak, s melylyel a francia forradalom 1789-ben még nem végzett tökéletesen, megmaradt még egy nagy töredéke, mely miután a csatatéren hatalmának nagy része megtörtetett. ármánynyal szerette volna visszaszerezni ama befolyást és felsőbbiséget, melyet eddig kizárólag gyakorolt.

De ha idefönn nem ment is minden oly simán, mint kellett volna,, odalent, a hol az államgépezet nagyobb áppáratussal, s kevebb felelősséggel működött, sokkal furcsább s mulatóságosabb dolgok történtek. A fő tárnokmester báró Sennyey Pál, e hideg arisztokratikus férfiú, a ki minden izében gentleman, csak kényszerítve engedett az ellenséges áramlatnak, mely végre öt is úgy mint a többit magával ragadta, s az abszolutizmus erő- és akaratnélküli eszközévé tette. Népszerűségét nem áldozta föl, mert

azzal sohasem bírt, de nem is vadászta, s nem is törekedett arra; külseje- és szellemében azonban volt valami, a mi imponált s személye iránt tiszteletet gerjesztett, még azoknál is, a kik a politikai téren ellenei voltak. Úgy voltak vele, mint vérei a szalonban, a kik, bár öltözetével sohasem volt rendben, e zseniális hanyagságot elegáns modora miatt szívesen elnézték.

Váljon sejté-e báró úr, midőn az 1866-ik év végefelé a „Magyarország és a Nagyvilág“ átvétele ügyében nála tisztelegtem, s felszólítására, hogy e helyett inkább a „Sürgöny“ szerkesztését vállaljam el négyezer forint évi fizetés, s egyéb, nem tudom miféle beneficiumok mellett, kitérő választ adván, engem a lap jövendőjére nézve azzal kegyeskedett megnyugtatni, hogy az a mostani kormányrendszer állandóságánál fogva hosszú időre biztosítva van: hogy egypár hó múlva fölötte a második emeleten — a magyar minisztérium mézes heteit éli. Ott jöttek t. i. a miniszterek össze a királynál tartott miniszteri értekezletek előtt és után, s ott ült a terem ajtaja előtt ugyanaz a szolgáló is, a ki Pálffy és Sennyey fogadási termeinek őre volt. Leírhatatlan melánkóliával ült az első szobában, s mutatta nekem az ajtót volt kollégám-, Markovich László udvari tanácsoshoz, a miniszteri tanács jegyzőkönyv-vezetőjéhez. Tán szintén azt gondolta, a mit én; hogy tűnnek az idők, és tűnnek az emberek! Velök tűntek a rendszerek, s a mi helyettük jött, arra akkor szívből azt mondtam: éljen soká!

Még a főkanzellár sem hitte, hogy a dolgok oly hirtelen fordulatot nyerjenek. Mert mielőtt nyugalmaztatási kérelmemet aláterjesztés végett legfelsőbb helyre elfogadta, egy egész évi szabadsággal kínált meg egészségem helyreállítására, mely emberséges szívű ajánlatát minden más viszonyok közt hálás köszönettel veszem, ha rég' eltökélt szándékom nem lett volna a különféle fázisokon átment kormányrendszerek alatt harmincz évig viselt állami szolgálatot, mely reám nézve a legutóbbi időben valóságos járommá vált, nyakamról lerázni, hogy azt a pár évet, a mit az isten még élnem enged, legalább függetlenül s kedvem szerint eltölthessem. Ő exczellenciájának szíves ajánlata minden esetre odamutatott, hogy ő is, szintűgy mint a főtárnokmester úr, a bekövetkezendő változásokat még igen meszsze kilátásba helyezé, s hogy arról, a mit a közel jövő méhéjében rejt, csak annyi tudomása volt, mint nekem, s a többi közönséges halandóknak — daczára azon különféle apró jelenségeknek, melyek, mint a szélcsend a vihart, a nagyobb eseményeket megelőzni szokták.

Mindenféle hírek járták be ez időben a kanzelláriát, s adtak okot a legtarkább kombinációkra. Suttogva beszéltek, hogy Deák kétszer volt titkos audiencián ő felségénél, s voltak, a kik őt a fejedelmi szobákból kijönni látták; de kisült, hogy álmolátók voltak. A legjobb felvilágosítást Kemény Zsiga adhatta volna, a ki e tájban többször megfordult Becsben, hol egyedül, hol Eötvös társaságában, de oly begombolt-

nak mutatkozott, hogy e tekintetben mitsem lehetett tőle megtudni. A kancelláriának feléje sem jött, hogy annak embereivel ne találkozzék, s szorgalmassan kerülte mindazokat, a kikről tudta, hogy szeretnek sokat és mindenfélét kérdezni. Velem csak „Frankfurt városáiban az étteremben jött össze, honnan majdnem minden nap délután kirándultunk bérkocsin Perchtoldsdorfra Fáikhoz, a ki ott a hidegfürdőt használta. Társalgásunk többnyire csak a napi események körül forgott; a politikát ritkán érintettük, s ebből is csak azt, a mit a lapok közöltek. Midőn elmondtam nekik, hogy a „Presse“ egyik főkorifeusa nálam volt, s ötszáz forint tiszteletdíj ajánlott, ha biztosan megtudhatja, mikor és hányszor volt Deák a császárnál kihallgatáson? mindketten nevettek, s Kemény enyelegve jegyzé meg: „miért nem tréfálad meg a németet: hogy nem Deák a császárnál, hanem a császár volt Deáknál audiencián; csak hogy nem tudni bizonyosan mikor?“ — Kevés nappal azután, hogy Kemény egypár hétre külföldre készült, s elbúcsúzott Fáiktól, hazamenet azt kérdezte tőlem: tudom-e, mit csinál az okos patkány, ha a hajó sülyedni kezd? „Hát elhagyja a hajót!“ mondók rá. „Helyesen, jegyzé meg Zsiga; nem is tudtam, hogy annyi tengerészeti ismereteid vannak!“ — Midőn három hét múlva visszaérkezett utazásából, s megtudta Fáiktól, hogy azalatt — penzionáltattam magamat, azzal fogadott, mikor beléptem hozzá: „Csak ugyan o k o s patkány voltál, barátom!“

Ennek értelmét bővebben megmagyarázta a

jövő 1867-diki év márcziusa: midőn a magyar udvari kancelláriát, s a helytartó tanácsot örökre eltemette — a magyar minisztérium!

Ünnepélyes momentum volt, mikor az alkotmányos miniszterek a márczius 14-dikén 1867-ben történt eskületétel után átvették a helytartó-tanácsot Lipovniczky püspök búcsúztatója mellett. A szisztemák-megjárta vén épület csendjét élénk zsidobongás zavarta föl s új aéra köszöntött be dohos falai közé. — Másnap, meg harmadnap rá a sasok lassankint eltűntek a nyilvános épületekről, a szivarárus- és lutrisboltokról. Többnyire szép csöndes éjen szedték le azokat s helyettük kerek paizsra festett nemzeti színű koronás ország-czímert tűztek az illető magyar fölírással. Édes feleinknél nagy volt az öröm, mert most már azt hitték, hogy minden meg van nyerve!

Levették a sasos czímert a pesti rendőri igazgatóság házáról is, mely a fináncz mellett a legújabb alkotmányosdi korszak alatt mint az abszolutizmus egyes elfeledett fölkiáltó jele meredezett Pesten. Requiescat in aeterna pace! A nyájas W o r a f k a ú r, mint a vaskoronarend vitéze, érdemlett nyugalomba tétetett. Nem volt oly durva mint Prottmann, sőt néha nagyon is udvarias férfi volt, a ki mindig mosolyogva dörzsölte kezeit s nagy pathoszsza tudta elmondani: hogy hisz' ő nem oka semminek, hanem a felsőbb hatóságok, s készen is tartott néhány német „putzer“-t a helytartóságtól, hogy magát az illető előtt igazolhassa. Lehetett őt kapacitálni; de azért mégis szomorú dolog volt, hogy oly férfiú,

a ki egy kukkot sem tudott magyarul, bíraskodik első sorban a magyar könyvek és lapok fölött, kinek számára tehát minden inkriminált helyet előbb németre kellett lefordítani, s ily közbetett úton mondott aztán véleményt. — A „k. k. Polizeidirektion“ — így nevezte magát a „k. ungarische Statthaltcrei“ szárnyai alatt utolsó lehelleiteig — a házból kiköltözött s a szobákat, hol egy csomó elnyomott gondolat szelleme jár, tán valami békés polgári család foglalta el; víg, nyájas arcok mosolyognak ott, hol torzonborz rendőri hivatalnokok jártak keltek s tán éppen a „fekete könyv“ helyén tartja valamely hamis kis leány rózsaszalagon szerelmes leveleit.

A kancelláriánál Bécsben kevesebb zajjal történt a — kapuzárás. Egy része a személyzetnek gróf Festetich György minisztériumába osztatott be, a másikat az igazságügyi minisztérium vette által. Rendelkezésre állott még vagy húsz, huszonöt apróbb hivatalnok, a kiknek eleinte „körözvény által“ meghagyatott, hogy állomásukon maradjanak, később meg rájuk förmedtek, mit keresnek itten s miért nem látnak utána, hogy Pesten alkalmazást nyerjenek? El is hagyta e „humánus“ fölszólításra az illetők nagyobb része Bécset, s rendre járván a miniszteriális bárókat Pesten, itt azt a vigasztaló tudósítást nyerte, hogy — későn jött! Néhánynak ugyan sok „lótásfutás“ után sikerült egyik vagy másik miniszteriális osztályban „ötödik provizorius kerék“ különös kegyelemből alkalmazást nyerni (?), de a nagyobb rész még sokáig köp-

tatta a hivatalos malasztokat osztogatok küszöbét, midőn azok, a kik „kotródó“-t fűjtak nekik, szép melegen maradtak a már Forgách és Zichy korszaka alatt elfoglalt „poszt“-jaikon csücsülni. — Végre ezeknek elhelyezéséről is gondoskodva lőn s a tapasztalás mutatta, hogy ugyanazok, a kiktől, mert a „gyűlölt kancellária“-nál szolgáltak, eleinte a mérvadó körök fázni látszottak, később az állam leghasznavehetőbb tagjai lettek, s „praktikus“ ismereteik által nem egy, a formalítások s normatívák tömkelegébe jutott nagyobb rangú noviczius-bürokratát segítettek ki a hinárból. Ma majdnem minden minisztériumnál (legkivált az igazság- és oktatásügyinél) vezérszerepet visznek, s több igen kitűnő tagot számít köztük a kúria, meg az Ítéltábla is.

XVIII.

E kapuzárások előtt mind Bécsben, mind Pesten, különféle furcsa dolgok történtek, melyek a magyar alkotmány visszaállítása fölötti örömjaj közt az általános figyelmet kikerülték, később azonban annál élesebb rekriminációkra adtak alkalmat a zsurnalisztika és közönség részéről, mert bevégzett tényekül tűntek föl, melyekkel számolni többé nem lehetett.

Úgy beleindultak a dekorálásba s mindenféle apró és nagyobb beneficziумok osztogatásába, mintha valami mulasztást akartak volna helyrehozni. Valóságos rendjel-eső volt; alig lehetett valakit szalagocska nélkül látni gomblyukában, s a sok nagy és kis lovag közt olyant, a ki ne

juttatta volna eszébe az embernek, hogy a kitüntetést semmiért is osztogatják!

Még furcsábban bántak az állam pénzével; szórták, mint a polyvát, s mint olyanok teszik, a kik az alamizsnát nem a saját zsebükből osztják, így a többi közt bizonyos urnák a lelépett kormány hetvenezer forintot eszközölt ki ő felségénél „hadkárpótlás“ fejében, miután néhány év előtt már egy szinekúrárs hivatalt teremtett számára hatezer forint évi fizetéssel, utazási „pauschálé“-val s egyéb beneficziумokkal. — (Mily kiáltó ellentétet képezett ehhez a derék szászrégeni plébános, Demeter Endre önzetlen hazaszeretete, midőn néhány hónap múlva rá azon hírre, hogy „Magyarország pénztára üres“, csekély fizetéséből évenként húsz forintot ajánlott föl a szükségék fődözésére!)

A budapesti pénzügyi főigazgatóság elnöke, Marcher úr, az utolsó hetekben még egy sereg, többnyire idegen tisztviselőt nevezett ki a magyarországi pénzügyi hivatalokhoz, a kik, mert az új minisztérium azok alkalmazását csupa diskréczióból megsemmisíteni nem akarta, szépen nyakunkon maradtak. E diskréczió annyira ment, hogy midőn e suttomban becsempészett páráziták egy része, mintegy százan, állásuk tarthatlanságát belátva a Rajtántúlra való áttételüket kérelmezték, a miniszter a helyett, hogy kapva kapott volna az alkalmon, tőlük jó szerivel megszabadulhatni, hosszabb határidőt engedett nekik a — magyar nyelv megtanulására. Ha a minisztert e határozatra a kérelmezőknek sötétnek festett a n y a g i

sorsuk tekintetbevételére indította, úgy a magyar nagylelkűség bizvást véget érhetett volna: miután azok a jó urak idején gondoskodtak, hogy fizetésükön kívül a különféle „Befund“-ok, „Meilengelder“-ek s egyéb jövedelmi forrás ki ne apadjon, s gondoskodtak a cseh és morva főbb pénzügyi hivatalnokok, hogy saját patriótáik abban rövidséget ne szenvedjenek. Ha voltak a pénzügyi hivatalnokok közt szegény ördögök, úgy azokat feles számmal az e hivatalokban alkalmazott hazánkfiai közt kellett keresni. Azonfölül ezek az emberek korántsem tettek a hazáért, a közjó és közérdek ügyében oly szolgáltatásokat, hogy a magyar minisztérium részéről különös előzékeny figyelemre legyenek méltók; s arra legkevésbé, hogy még nyelvi engedmények mellett is hagyja meg őket állásukban; mert a ki nyolcz, tíz és tizenkét év alatt nem tanult meg magyarul, az nem fog egy vagy másfél év alatt sem megtanulni. — A királyi ügyek igazgatóságában is még sokáig oly férfi foglalta el a főhelyet, a ki éppen nem illett be alkotmányos kormányközegnek; a miniszteriális sajtóhivatal csak névre változott; a „Sürgöny“-t fölváltá a „Budapesti Közlöny“, mely éppen úgy mint amaz meghozta a kinevezéseket, de egyéb fontos hivatalos dolgokról fölvilágosítással nem szolgált. Az ily rendetlenségből s az ily zűrzavarból volt megmagyarázható az is, hogy P u l c z ú r, volt császári királyi rendőrhivatalnok s a pesti rendőri sajtóhivatal volt főnöke, a ki a pesti lapok előtt a legkellemetlenebb emlékeket hagyta hátra, ott

ült a miniszteri sajtóhivatalban s várta a végleges alkalmazást, mikor már provizorius működése is méltán szemet szúrt.

Mindezek fölött avatott körökben leginkább föltűnt azon szokatlan, szinte lázas sietség, melylyel a megürült esztergami érseki szék betöltetett akkor, midőn a magyar minisztérium kinevezése már határozattá vált a döntő körökben. Sokáig szó sem volt a boldogult primás (Scitovszky) utódjáról; de midőn a felelős kormány közel kineveztetése már bizonyossá lett, egy hír lepte meg a közönséget, s e hír — a mostani primás kinevezése volt. Annyira siettek vele az illetők, mintha féltek volna, hogy egy felelős, szabadelvű miniszter alá nem írja kineveztetését. — S kik voltak az illetők? Volt Bécsben egy párttöredék, melynek vezére Rauscher érsek, a híres konkordátum létrehozója volt. E név eléggé jellemezte a frakezio reákezionárius és abszolutisztikus irányát. E klikknek köszönhető kineveztetését az esztergami érsek, a ki mint hajdani udvari káplán s osztálytanácsos a Bach-minisztériumban, a honnan egyszerre győri püspökké lett, elegendő garanciát látszott nyújtani neki, hogy szelleme Magyarországon nem fog kihalni. — E klikk győzte meg a királyt arról, hogy a volt erdélyi püspök, azért mert az „unió“ mellett kitette magát, mégis az ő emberük s azért megérdemli a kalocsai érsekséget. Ezen internáczióális klikk, e valóban közös kalamitás gátolta sok egyéb közt Horváth Mihály kineveztetését is.

S miért? váljon mit tett H o r v á t h Mihály?

Bűne az volt, hogy a szerencsétlenség napjaiban helyet vállalt a haza kormányában; hogy tizenkilencz évig számúzve a hazából a hontalanság szenvedéseit tapasztalta, míg más érdemetlenek, csak azért, mert mitsem használtak a hazának, pazar élvezetekben tölték napjaikat; hogy a gyász napjaiban föllépett a história szószékére s honszerelemből lángoló ékesszólással elbeszélő a nemzetnek apái történetét, hogy tanuljon rajta s merítsen belőle vigaszt a jelen nyomorában; szóval bűne az volt, hogy hazáját mindig szerette és mindig szolgálta. — Ezért üldözték őt; ezért találta, midőn hontalansága után visszatért hazájába, gazdag püspöki székét betöltve, s ezért részesült a magyar kormány részéről akkor, midőn azon eszmék diadalát ütek, melyeknek ő áldozata lőn, oly bánásmódban, mintha bűnéül lett volna fölrovandó, a mi a polgári erény örökzöld koszorúját fonta homlokára.

Pedig még a Bach-kormány is gondoskodott azon főpapokról, a kik a forradalom által elveszték állásukat, mint például Lonovics, Jekelfalussy; s ha elgondoljuk, hogy a király ünnepélyesen fátyolt terített mindarra, a mi ellene elkövetett, s engedélyt adott minden emigránsnak a hazatérésre, lehetett-e őtet okozni Horváth méltatlan mellőztetéseért? kinek akkoriban, mint azt Falk barátom a legújabb „Tavaszban az ő szokott elegáns stílusával előadja, még a királynéban is hatalmas szószóllója akadt s a kinek rehabilitása mellett Eötvös József, az akkori kultusz-

miniszter, a fölvilágosodott filozóf, a ki Horváth Mihályhoz hasonlóan tollával és tehetségeivel szerzett magának fényes hírnevet s köztiszteletet, mindent elkövetett, hogy hivatalánál fogva leróghassa a nemzet hálóját Magyarországnak akkor élt legnagyobb történetírója iránt!

Nem, nem; az akadályt azon párttöredék befolyása okozta, mely legjobban gyűlöli azt, a mi legtávolabb áll tőle: a polgári erényt és a hazaszeretetei; s mely az akkori napokban még Rómában kereste — Moszkváját!

XIX.

Könnyű szívvel hagytam el 1866-diki október 14-én Bécset, hol húsz esztendeig számkivetve, kevés öröm és sok baj közt éltem. Előtte való nap barátim s jóakaróim búcsúlakomát rendeztek tiszteletemre Dornbachban, mely alkalommal poharainkat öszszekociztottuk szerencsés viszontlátásra — Budapesten! S néhány hó múlva csakugyan találkoztunk a magyar fővárosban, hová nagyobb része leszakadt. A kisebbik az ő felsége személye körüli bécsi magyar minisztériumba lőn beosztva, mely a magyar államnak évenként hetvenezer forintjába kerül; tizenöt embernek kisáé nagyon is magas — p e n z i ó!

Pesten a legszívélyesebb fogadtatásban részesültem. A viszontlátás öröme feledtető velem húsz évek hányódásait, bajait és sokféle csalódásait. Régi barátim hosszú sora, igaz, megritkult az utóbbi két évtized alatt, s még távozásomkor egy fényes jövő küszöbén láttam

a nemzetet, most ezer sebből vérezve, száz nehézséggel küzdve találtam föl azt ... s ha mégis néhány hét múlva rá Falk s Áldor intervencziója folytán a „Magyarország és Nagyvilág“ szerkesztését elvállaltam s jó kedvvel vettem ismét kezembe a rég' pihent szerkesztői tollat s leírtam vele e szókat, bizalom és remény: ez onnan volt, mert a szenvedés iskolájában felnőttem, de apáihoz méltó új nemzedékben s a nemzet „megfogyott, de meg nem tört“ erejében teljes kezeséget láttam arra nézve, hogy a jobb jövő, melyet oly rég vár a magyar nép, a szebb napok, a nyugalmas élet, a virágzó jólét be kell hogy következzen előbb utóbb! — Azóta ismét tizennégy év múlt el, és —

A lap, mely december 16-dikán kétezer előfizetővel megindult, az év végéig négyezeret számított. E szép sikert csak író társaim legjobbjainak támogatásával érhetém el, s részint azon szerencsés körülménynek is köszönhetőin, hogy a közönség, mely ifjú éveimben engem némi figyelmére méltatott, s akkor is, s azóta is annyi jóakarattal halmozott el, a mennyit megköszönni igen, de megérdemelni képes aligha valék, ma sem vonta meg pártfogását tőlem, melylyel hosszú évek során át szerény irodalmi vállalataim találkoztak, s melylyel elismerését látszott kifejezni azért, mert azoknál mindig csak egy irányt követtem: a tisztán nemzeti, nemcsak betűre, hanem szellemre nézve is magyar irányt.

Az első számot valóságos ünnepi számmá

avatták Arany, Greguss, Gyulai, Falk, Keleti Gusztáv, Ábrányi Kornél, Komécsy, Vámbéry, Balázs Sándor, Aldor, Maszák Hugó stb. Oly fényes fálánksza a kiváló irodalmi erők- s tehetségeknek, a milyent ritkán lehetett egy szépirodalmi lapnál találni s még kevésbé — azt megtartani!

Greguss Ágost, a kit mindig legjobb és legőszintébb barátomnak ismertem, Arany János mutatványát „Hamlet“ remek fordításából a következő sorok kíséretében küldte be hozzám:

„Édes barátom! Midőn a tollat fogom, hogy neked írjak, eszembe jut, hogy hozzád intézett utolsó levelmemnek most éppen húsz esztendeje. Két évtized! Csekélység; szinte semmi az évezredekhez képest, melyek az emberiség fölött már elvonultak, s melyekkel a csillagászok égi változásokat mérnek; de az egyes életében nagy idő, egy egész nemzedéknek két harmada s olyan osztályrészt, mely kevés embernek jut, mert legtöbben húsz éven alól halnak el. S éppen azt a húsz évet — 1846-tól 1866-ig — ha országos szavazásra bocsátának a dolgot, hazánkfiainak nagyobb része alkalmasint epimenidesi álomban szeretne volna tölteni. Én ugyan jobb szeretem, hogy átéltem és pedig a szenvedő hazában éltem át; de még jobban szeretem, hogy elmúlt — s bizonyosan te is így vélekedel. Ez a kemény idő többek közt arra szolgált, hogy én ifjúból férfi lettem, te meg férfiból — hogy is mondjam? — uram bátyám. Az öregedésnek az a természete, hogy minél tovább halad, annál lassúbb;

ez által válik lehetővé, hogy a sietőbb fiatalok mindinkább egy sorba állhatnak a vénebbekkel. Húsz év alatt mi is közelebb estünk egymáshoz; de én azért még most is úgy képzelem viszonyunkat, mint a mikor mint félénk újoncz először bekopogtattam nálad, az „Életképek“ híres szerkesztőjénél, abban a kétemeletes budai házban, hol Döbrentey Gábor is lakott, a boldog emlékeztű hajóhid szomszédságában. — Most ismét a szerkesztő úrnál kopogtatok, csak hogy a „Magyarország“ szerkesztőjénél, és nem félénken, mert nem újoncz, hanem mester munkáját nyújtom be: Hamlet magán beszédét Arany Jánostól „a lét vagy nem lét kérdéséről“. Nem vagy vadász, sem kincskereső; tehát elfogadhatod a szerencsekivánást. Óhajtom, hogy a „Magyarország“-nak szintoly tisztelt állást és üdvös hatást vívj ki, mint egykor az „Életképeknek; hogy „Magyarország“-od fölött soha se lebegjen a nemlét kérdése; hogy legyen meg benne Hamlet önismeretének párja s tétlenségének ellenkezője. S ugyanez legyen meg abban a „Magyarország“-ban is, melyet nem csupán te szerkesztesz, hanem mindnyájunk honszeretete; akkor fölötte sem fog lebegni a nemlét kérdése. Régi híved Greguss Ágost.

Az ily szerencsés auspicziumok mellett átvett lapnak magam is a legszebb jövődöt ígértem. S alig múlt el két hónap, hogy annak szerkesztésével fölhagytam. Nem lehetett, a ki kora ifjúságomtól fogva a rendhez és pontossághoz szoktam, azon sok ferdeséget eltűrnöm,

mely a lap technikai kiállításánál előfordult s a melynek előszámlálásával a kegyes olvasót untatni nem akarom. E minden héten megújult ízetlenkedéseknek véget vetvén, a lapot, mint mondám két hónap múlva szerencsésebb véralkatú íróársaimnak, gróf Lázár Kálmán és Vértessy Arnold uraknak engedtem által, a kik hasonlóképen nem sokáig boldogultak vele, sőt a kiadóval perbe is keveredtek; míg végre Ágai barátom hősiességgel vette kezébe az ügyet és a lapot 1870-diki novembertől fogva kilencz évig szép sikerrel s példás kitartással vezette.

Pák Bérezi halála után 1867 februárban Heckenaszt megkínált a „Vasárnapi újság“ szerkesztésével, melyet azonban, mivel Emich Gusztávval egy általa kiadandó kisebb politikai napi lapnak szerkesztésére nézve a szerződést igen előnyös föltételek mellett már megkötöttem, többé el nem fogadhattam.

E lap, mely azon évi márczius 3-kán jelent meg először, az „1848“ című napilap volt. Minden dicsekvés nélkül mondva (mert tán nem is az én érdemem volt) alig hiszem, hogy fiatal lap oly kitűnő, jeles erővel rendelkezhetett volna mindjárt pályafutása elején, mint az, a melynek szerkesztését legújabbán átvettem. Toldy István, Pulszky Ágost, Urváry Lajos és Bérezik Árpád, a kik fődolgozó társaim voltak, oly dicső szerkesztőségi „ensemble“-t képeztek, melyet ritka lap tudott rendes munkatársai közt fölmutatni. A tárczacikkeket Vadnay Károly

és id. Ábrányi Kornél írták, a kik jó hírnevük- s kiváló tehetségüknél fogva azoknak szintoly érdekeltséget szereztek, mint az előbbieket a politikai rovat zseniális kezelése által.

Még mielőtt megjelent a lap, már több oldalról interpelláltak engem annak — c z í m e — iránt. Mintha bizony én s társaim voltunk volna az elsők, kik e számot „1848“ teszik politikai hitvallásuk élére; mintha nem ezt hirdette volna 1861 óta az országgyűlés! Még Kemény Zsigmond és Gorove István is, a kikkel a napilap tervezetét közöltem, több kifogást tettek e czim ellen és úgy nyilatkoztak, hogy e „négy szám“ a forradalmat jelenti. Összeszavarták a fogalmakat. Nem azt értettük mi, a mire a nemzetet a kétségbeesés kényszerítő, hanem értettük azon jogos és jótékony forradalmat, mely az elavult s szégyenünkre a tizenkilencedik század közepéig főállott alkotmányunkat a szabadság és demokrácia szellemében átalakítva, néhány nap alatt századok gyalázatától menté meg Magyarországot: — értettük azon forradalmat, mely oly lángelmék eszméit testesítő meg, mint Széchenyi- s Eötvösé voltak; mely megvalósítá a haza legnemesebb fiainak reményeit; mely végét vetette egy fertelmekkel teljes múltnak és megnyitá ajtaját egy fényes jövőnek. — Értettük azon forradalmat, melyet a törvényes király maga megszentésített; mely a nemzet és király megegyezése által, a kik Deák Ferencz ihlett szavai szerint megértették a kor intő szózatát, törvényesítették, melyet törvény alakba foglalt

az 1848-diki törvényhozás és a ma uralkodó király is elismert. — Ez volt a mi alapunk, kiindulási pontunk a forradalom törvényesített vívmányai, célunk e törvényeknek a szabadság és demokrácia szellemében bővebb kifejtését előmozdítani.

El voltam reá fiatal társaimmal készülve, hogy némelyek által félreértetni, mások által gyaláztatni s üldöztetni fogunk. De azért bátran szembeszálltunk az előítéletekkel, meggyőződve lévén, hogy az ügy, melynek zászlaja alá szerződünk, megacélozandja erőnket, s hogy a szabadság barátai nem fogják tőlünk megtagadni támogatásukat.

Ebben nem csalódtunk; mert ha ezrenkint nem is, oly szép számmal jöttek mégis az előfizetők szerény lapunkra, hogy ennek jövője iránt aggódni sem nekem sem kiadómnak oka nem volt.

Egészen más elemek működtek össze, melyek, mert a zászlót, mely alatt küzdöttünk, nem akarták követni, azt széttépni igyekeztek!

Bocsásson meg a nyájas olvasó, hogy e kellemetlen tárgy további részletezésébe nem bocsátkozom. Amúgyis túlhaladná e munka keretét s több tért igényelhetne, mint a mennyit az olvasó türelmének kockáztatásával eddig is elfoglalt.

Aztán meg nem mesterségem indiskréziót elkövetni azok ellen, a kik magokat már védeni nem tudják. Annyit azonban mind magam, mind munkatársaim igazolására tartozom kijelenteni, miszerint az „1848“-at nem az előfizetők hiánya, mint jó barátaink híresztelték, hanem bizonyos

sötét hatalmak ármánya ölte meg. Kiéreztek ezt politikai elleneink is, midőn becsületes ellenhez méltó őszinte sajnálattal kísérték lapunknak „legvirulőbb korában történt hirtelen kimúltát“, a mi legszólóbb bizonyítványa volt annak, hogy hazafias törekvésünk általános elismerésre talált. Csak az öreg „Hírnök“ és kámzás pátronusai intonálták a „te Deum laudamus“-t, s hányták valódi keresztényi szeretettel a köveket nyílt sírunkba.

Egy ideig reményem volt, hogy lapomat rövid idő múlva ismét megindíthatom s folytathatom a harczot ugyanazon eszmék mellett, melyek védelmében az önérdek és pénzeszacskók befolyása akadályozott meg. Felejthetlen ifjú barátom Toldy Pista mindenkép' igyekezett kiadót találni; s mivel azt hitte, hogy annyi pénzzel, mennyi ily napi laphoz kell, Emichen kívül csak Heckenaszt rendelkezik, ez utóbbit szólítá föl a vállalat átvételére, mi közben Pulszky Ágost is biztosított bennünket, hogy Széchenből rögtön Pesten teremne ismét, ha kilátás lenne a lapnak folytatására. — Heckenaszt nem mutatkozott hajlandónak az ajánlat elfogadására, mert a lapot megbukottnak, s fölelevenítését a „jelen körülmények közt“ igen riszkirt dolognak tartá. E helyett ő szólította föl Toldyt egy füzetekben megjelenendő politikai vállalat szerkesztésére, mely háromhetenkint egy-egy füzetben fogna megjelenni ily cím alatt: „1848. Politikai szemle az állam és egyház köréből“, s e címet Toldy kérdésére, hogy lehet-e azt válasz-

tani? még akkor is használhatónak mondta, ha az „1848“ napilap még élne, mert az egészen más vállalat! (Akkor, midőn Tóth Kálmán a „Bolond Miska“-lapot az én firmám fölhasználásával megindította, Guszti barátom persze m á s k é p' vélekedett!) Toldy Pista erre elfogadta a címet, mely, mint nekem írta, egyrészt a folyóiratnak hasznára lesz, másrészt meg fõntartja legalább annak kontinuitását, és így ha lapom ismét megindulhatna, ennek is csak javára válnék! —

E levele fiatal barátomnak engem Bécsben ért, honnan néhány havi tartózkodásom után május elején 1868-ban végleg Sopronba költöztem. — Itt töltöm most tizenkét év óta napjaimat a függetlenség örömei s az öregség bajai közt. Minden új év mosolyogva köszönt be hozzám, s jobbnak Ígérkezik lenni, mintáz előbbi volt; s ha nem hiszek is neki, mert ha az csakugyan jobb volna, nem hízelezné be magát nálam az által, hogy elődjét kisebbíti, még mindig elevenen érzem: hogy korán lesz még a halottakkal társalogni, s hogy, míg a szívnek forrása ki nem apad, s a szemvilágnak gyönyöre tart, az emberekkel embernek lenni, s nem csupán embernek látszani kell!

A viszontlátásig — ha az isten akarja!